

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Π.Μ.Σ. «ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ
ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ»**

**Η ΧΙΟΥΜΟΡΙΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ «ΑΛΛΟΥ»
ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΤΥΠΟ:
ΟΙ ΓΕΛΟΙΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥ
1955, 1974, 1999**

Τούγτσε Σακλιτζά Ρηγάτος
Μεταπτυχιακή εργασία

Επιβλέπουσα
Μαριάνθη Γεωργαλίδου

Μέλη της εξεταστικής επιτροπής
Βίλλυ Τσάκωνα, Matthias Kappler

ΡΟΔΟΣ, Ιανουάριος 2018

Οι απόψεις που διατυπώνονται στην παρούσα πτυχιακή εργασία εκφράζουν αποκλειστικά τη συγγραφέα.

Περίληψη

Τα εθνικά στερεότυπα δημιουργούνται βασιζόμενα στην κειμενική και σημειωτική κατασκευή και αναπαραγωγή της εικόνας του «άλλου». Οι γελοιογραφίες, με την δυνατότητα της πολυτροπικότητας που έχουν, χρησιμοποιούνται συχνά από τον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο για αυτόν το σκοπό. Στην παρούσα εργασία εξετάζονται γελοιογραφίες των περιόδων 1955 (Σεπτεμβριανά), 1974 (η εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο) και 1999 (οι μεγάλοι σεισμοί στην Τουρκία και στην Ελλάδα), ως προς την κατασκευή του «άλλου» και την δημιουργία εθνικών στερεοτύπων στο πλαίσιο της Γενικής Θεωρίας για το Γλωσσικό Χιούμορ (ΓΘΓΧ), της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (ΚΑΛ) και του ιδεολογικού τετραγώνου του van Dijk.

Οι πολιτικές γελοιογραφίες επιλέχθηκαν από ένα σώμα γελοιογραφιών που προέρχεται από εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας, όπως Τα Νέα, Το Βήμα, Καθημερινή και Απογευματινή από τον ελληνικό τύπο, και αντίστοιχα από η Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Tercüman και Türkiye από τον τουρκικό τύπο.

Ο σκοπός της εργασίας είναι να αναδείξει τη λειτουργία του χιούμορ μέσα από τις πολιτικές γελοιογραφίες, ως μέσο απόδοσης θεμελιωδών αξιακών αντιθέσεων για την κατασκευή της εικόνας του Τούρκου από τον ελληνικό τύπο και του Έλληνα από τον τούρκικο, καθώς και τις μεταβολές σε αυτήν σε αντιστοιχία με την εκάστοτε πολιτική συγκυρία.

Λέξεις κλειδιά

Χιούμορ, πολιτική γελοιογραφία, ανάλυση λόγου, εθνική ταυτότητα, στερεότυπο, «άλλος»

Abstract

National stereotypes are based on the textual and semiotic construction and reproduction of the image of the “other”. Cartoons, thanks to their multimodality, are often used by the printed and the electronic Press for this purpose. The present thesis will examine cartoons of important dates (1955, September riots; 1974, Turkish invasion of Cyprus; 1999, big earthquakes in Turkey and Greece) from the perspective of the construction of the “other” and the creation of national stereotypes, drawing on the General Theory of Verbal Humor (GTVH), Critical Discourse Analysis (CDA) and van Dijk’s ideological square.

Political cartoons were chosen from a corpus of cartoons published in wide circulation newspapers: Ta Nea, To Vima, Kathimerini and Apogevmatini from the Greek press and Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Tercüman and Türkiye from the Turkish press.

The aim of the present thesis is to investigate the function of humor in political cartoons as a means of shaping fundamental value contrasts that define the image of the Turk by the Greek press and of the Greek by the Turkish press. It also aims at following how such constructions change according to particular political circumstances.

Key words

Humor, political cartoons, discourse analysis, national identity, stereotype, the “other”.

Ευχαριστίες

Όταν ξεκίνησα τις σπουδές μου στο Πανεπιστήμιο Μάρμαρα (Marmara Üniversitesi Τουρκίας) στο τμήμα Τουρκικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας, δεν μπορούσα να φανταστώ το μέλλον που είχε διαλέξει η ζωή για μένα. Μετά την απόκτηση του πτυχίου μου βρέθηκα να διδάσκω στο Nevşehir (Κεντρική Ανατολία). Εκεί γνώρισα μια «άλλη» Τουρκία διαφορετική από αυτή που είχε στο μυαλό του ένα κορίτσι που γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Κωνσταντινούπολη. Η μοίρα όμως δεν είχε πει την τελευταία της λέξη κι έτσι βρέθηκα ερωτική μετανάστρια ακολουθώντας το σύζυγό μου στην Ελλάδα.

Η συμβίωση με έναν Έλληνα μου έδωσε την ευκαιρία να έρθω σε επαφή με ένα θέμα «ταμπού» για την τότε τούρκικη κοινωνία, για το οποίο τολμώ σήμερα να πω ότι είχα αποσπασματικές γνώσεις, βασισμένες κατά κύριο λόγο στην επίσημη εθνική γραμμή της χώρας μου. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, τα ιστορικά γεγονότα και οι πολιτικές που τις διέπουν, ήταν για μένα ένας διαφορετικός ενδιαφέρον κόσμος, ένας κόσμος που αρκετές φορές μου δημιούργησε έκπληξη, μου έσπειρε αμφιβολίες και δοκίμασε τις γνώσεις και το επίπεδο της αναλυτικής μου σκέψης. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, όταν μου δόθηκε η ευκαιρία, αποφάσισα να τολμήσω να δω τις ελληνοτουρκικές σχέσεις μέσα από τις ελληνικές και τούρκικες γελοιογραφίες. Έτσι λοιπόν με τη βοήθεια και την υποστήριξη του ανθρώπου που στάθηκε ως μέντοράς μου Ηρακλή Μήλλα, ξεκίνησα να ασχολούμαι με αυτό το θέμα. Είχα σημειώσει τότε όπως θυμάμαι, «Εισαγωγή: Μια μικρή αναδρομή στις ελληνοτουρκικές σχέσεις». Φυσικά, δεν μπορούσα να φανταστώ, πόσο περίπλοκο θα μπορούσε να είναι το να βρω την άκρη του νήματος, ώστε να ξετυλίξω το κουβάρι των σχέσεων που διέπουν αυτές τις δύο χώρες. Για το λόγο αυτό κατέληξα στο να επιλέξω να εξετάσω συγκεκριμένες περιόδους. Ακολούθησε η ενασχόλησή μου ως καθηγήτρια της τούρκικης γλώσσας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου στη Ρόδο και η γνωριμία μου με υπέροχους ανθρώπους που με ώθησε να ακολουθήσω τον μεταπτυχιακό κύκλο σπουδών του πανεπιστημίου. Δεν ήταν καθόλου εύκολο, να είμαι φοιτήτρια στο πανεπιστήμιο που δίδασκα. Η ηλικία μου, το εμπόδιο της γλώσσας και παράλληλα το υπερφορτωμένο εργασιακό πρόγραμμα με οδήγησαν αρκετές φορές να σκεφτώ να τα παρατήσω. Αλλά ήμουν τυχερή γιατί είχα υποστήριξη από καταπληκτικούς ανθρώπους, καθηγητές\συνάδελφους, φίλους που έκαναν το δρόμο μου πιο εύκολο.

Θα ήθελα να ξεκινήσω τις ευχαριστίες μου από τον αγαπημένο μου σύντροφο, γιατί με στήριξε σε κάθε βήμα και δύσκολη στιγμή της ζωής μου, με πίστεψε, μου έδινε θάρρος και κουράγιο. Έγινε η αιτία να δω τον κόσμο με διαφορετικό τρόπο. Έτσι θα ήθελα να του αφιερώσω αυτή την εργασία.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον Ηρακλή Μήλλα. Τα βιβλία του με βοήθησαν να «ανοίξω» τους ορίζοντές μου, αλλά και ο ίδιος μαζί με την υπέροχη γυναίκα του Εύη Μήλλα, όχι μόνο μου άνοιξαν το σπίτι τους, την βιβλιοθήκη τους και τις σκέψεις τους, αλλά έγιναν η δεύτερή μου οικογένεια. Νοιώθω πραγματικά ευλογημένη που τους γνώρισα.

Στην μεγάλη σειρά όσων νοιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω, ανήκουν οι φίλοι, οι μαθητές και οι φοιτητές μου, για την βοήθεια, την υπομονή και την κατανόηση που μου έδειξαν. Ιδιαίτερη μνεία θα ήθελα να κάνω για την «αδελφή» μου Zeynep Albayrak Verbis, την αδελφική μου φίλη και μέντορα Σοφία Πρόκου, τον εξαιρετικό φίλο και συνάδελφο Γιώργο Κοτζόγλου, την Χρυσούλα Παπαδοπούλου, την Μαριάννα Σαραϊλή, την Μαρία Λένη, τον Νίκο Βαρνάβα, την Μαρία Ρίμπα, την Άννα Μαρκουλιδάκη, την Νάσια Τσέκου τη Βαρβάρα Σπυροπούλου και την Ελπίδα Μπούκα.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στην επιβλέπουσα αυτής της εργασίας Μαριάνθη Γεωργαλίδου για την υπομονή, ενθάρρυνση και εμπιστοσύνη που μου έδειξε, καθώς και στα μέλη της εξεταστικής επιτροπής Βίλλυ Τσάκωνα για τις καίριες παρατηρήσεις και την πολύτιμη βοήθειά της και τον Matthias Kappler που η συνεργασία μου μαζί του με κάνει να νιώθω πραγματικά πολύ τυχερή. Σας ευχαριστώ πολύ που μου δείξατε δρόμο.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΕΣ	3
2. 1. Χιούμορ	3
2.1.1. Τι είναι το χιούμορ - Ορισμός	3
2.1.2. Θεωρίες για το χιούμορ	4
2.1.3. Τι είναι το πολιτικό χιούμορ – Ορισμός	7
2.2. Γελοιογραφία	9
2.2.1. Ιστορία της γελοιογραφίας	9
2.2.2. Τι είναι γελοιογραφία: Ο σκοπός της και βασικοί χαρακτήρες - κατηγορίες	10
2.2.3. Πολιτικές γελοιογραφίες στην Τουρκία	15
2.2.4. Πολιτικές γελοιογραφίες στην Ελλάδα	18
2.3. Ετερότητα και γελοιογραφία	20
2.3.1. Η συνεισφορά των ΜΜΕ στην κατασκευή ης ταυτότητας του «άλλου»	20
2.4. Τουρκισμοί στην ελληνική γλώσσα και η χιουμοριστική αναπαραγωγή τους	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	31
5.1. 1955	31
5.1.1. Ιστορικά στοιχεία	31
5.1.2. Τουρκικές γελοιογραφίες	35
5.1.3. Ελληνικές γελοιογραφίες	43
5.1.4. Συμπεράσματα για τις γελοιογραφίες του 1955	50
5.2. 1974	53
5.2.1. Ιστορικά στοιχεία	53

5.2.2. Τουρκικές γελοιογραφίες 1974	58
5.2.3. Ελληνικές γελοιογραφίες 1974	64
5.2.4. Συμπεράσματα για τις γελοιογραφίες του 1974	70
5.3. 1999	72
5.3.1. Ιστορικά στοιχεία	72
5.3.2. Τουρκικές γελοιογραφίες 1999	75
5.3.3. Ελληνικές γελοιογραφίες 1999	82
5.3.4. Συμπεράσματα για τις γελοιογραφίες του 1999	88
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	90
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	95

1. Εισαγωγή

Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις, μετά από ένα μεγάλο διάστημα συμβίωσης των δυο λαών, έχουν περάσει από διάφορες περιόδους αμοιβαίας εχθρότητας και συμφιλίωσης. Η συνύπαρξη αυτή ιδιαίτερα σε περιόδους έντασης δημιούργησε την ανάγκη κατασκευής στερεοτύπων που δαιμονοποιούν τον εκάστοτε «άλλο» και δημιουργούν την εθνική αξιολόγηση. Ένας από τους μηχανισμούς που χρησιμοποιήθηκε γι' αυτό το σκοπό είναι η πολιτική γελοιογραφία, η οποία με την πολυτροπικότητα και το χιούμορ της αποτελεί μια ξεκάθαρη ένδειξη διπολικών αξιολογήσεων καλού/κακού, σε ειρηνικές ή μη περιόδους, δείχνει τα υποτιθέμενα εθνικά χαρακτηριστικά και ενδεχομένως συμβάλει στη διαμόρφωση των κυρίαρχων αντιλήψεων για τον εθνικά «άλλο» (Σακλιτζά-Ρηγάτος & Γεωργαλίδου, 2017).

Γι' αυτό το λόγο θα εξετάσουμε την πολιτική γελοιογραφία στο πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Για την ανάλυση επιλέχθηκαν περίοδοι σύγκρουσης όπως τα «Σεπτεμβριανά» που έγιναν το 1955 στην Τουρκία, η εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο το 1974 και σε αντιδιαστολή, μια περίοδος χαμηλής έντασης μετά τους διαδοχικούς σεισμούς που έγιναν στην Τουρκία και στην Ελλάδα το 1999. Ο λόγος που επιλέχθηκαν οι συγκεκριμένες περίοδοι, είναι για να προσπαθήσουμε να δείξουμε πως με τα γλωσσικά και τα εικαστικά μέσα που διαθέτει η πολιτική γελοιογραφία κατασκευάζονται χιουμοριστικά οι εθνικές αξιολογήσεις, καθώς και την μεταβολή του περιεχομένου τους ανάλογα με την ιστορική και πολιτική συγκυρία.

Η ανάλυση μας εντάσσεται στο πλαίσιο της Γενικής Θεωρίας για το Γλωσσικό Χιούμορ (στο εξής ΓΘΓΧ), της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (στο εξής ΚΑΛ) και το ιδεολογικό τετράγωνο του van Dijk. Η εφαρμογή της ΓΘΓΧ στην ανάλυση των γελοιογραφιών, θα βοηθήσει να επισημάνουμε τις παραμέτρους που προκαλούν το χιούμορ στις γελοιογραφίες που θα εξεταστούν. Η επιλογή της ΚΑΛ έγινε, γιατί η γλώσσα είναι ένα εργαλείο για την κατασκευή / αναπαραγωγή των στερεοτύπων και την παγίωση κοινωνικών σχέσεων και τα δημοσιογραφικά κείμενα των ΜΜΕ παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία αυτή. Έτσι για να έρθει στην επιφάνεια αυτή ακριβώς η κατασκευή των στερεοτύπων στις γελοιογραφίες η ανάλυσή τους μέσα από την ΚΑΛ είναι απαραίτητη. Τέλος οι γελοιογραφίες θα εξεταστούν στο πλαίσιο του ιδεολογικού τετραγώνου του van Dijk που συνδυάζει την ΚΑΛ με την έννοια της αξιολόγησης που ακολουθούν οι κοινωνικές ομάδες (van Dijk 1998: 33).

Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί την εισαγωγή στο θέμα μας. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε τι είναι το χιούμορ, ποιες είναι οι θεωρίες για το χιούμορ και τι είναι το πολιτικό χιούμορ. Στην συνέχεια θα δούμε γενικά στοιχεία για την γελοιογραφία και την πολιτική γελοιογραφία, όπως την ιστορική πορεία, την ετερότητα στις γελοιογραφίες, τη συνεισφορά των ΜΜΕ στην κατασκευή της ταυτότητας του «άλλου» και την εθνική ταυτότητα, τους τουρκισμούς στην ελληνική γλώσσα και τη χιουμοριστική αναπαραγωγή τους.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα εξετάσουμε την μεθοδολογία που θα ακολουθήσουμε και θα παρουσιάσουμε την ΚΑΛ και το ιδεολογικό τετράγωνο του van Dijk, τα οποία θα χρησιμοποιήσουμε ως εργαλείο στις αναλύσεις των γελοιογραφιών.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα περιγράψουμε τα δεδομένα, δηλαδή το σώμα που δημιουργήσαμε από τις γελοιογραφίες.

Στο πέμπτο κεφάλαιο θα αναλύσουμε επιλεγμένες πολιτικές γελοιογραφίες από τον τουρκικό και ελληνικό τύπο. Πριν από την ανάλυση των γελοιογραφιών κάθε περιόδου, υπάρχουν σύντομα ιστορικά στοιχεία, έτσι ώστε ο/η αναγνώστης/τρια να αποκτήσει την απαραίτητη γνώση για τις πολιτικές συγκυρίες της περιόδου αυτής και να καταλάβει το νόημα της γελοιογραφίας ευκολότερα. Μετά την ανάλυση θα ακολουθήσουν τα συμπεράσματα από τις γελοιογραφίες της κάθε περιόδου ξεχωριστά.

Τέλος, στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο θα παραθέσουμε τα γενικά συμπεράσματα από το υλικό των πολιτικών γελοιογραφιών που εξετάστηκαν και θα απαντήσουμε στα ερωτήματα που θέσαμε στην εισαγωγή της εργασίας.

Ας σημειωθεί ότι όλες οι μεταφράσεις από τα τουρκικά έγιναν από την συγγραφέα.

2. Ορισμοί, θεωρίες

2.1. Χιούμορ

2.1.1. Τι είναι το χιούμορ-ορισμός

Το χιούμορ είναι δύσκολο να προσδιοριστεί επακριβώς, διότι η έννοια του «χιούμορ» είναι πολυδιάστατη και έχει δεχθεί διάφορες ερμηνείες στο πέρασμα των χρόνων, ενώ επιπλέον δεν υπάρχουν ρητά όρια μεταξύ του χιούμορ και άλλων συναφών εννοιών (π.χ. γέλιο) (Τσάκωνα 2004: 9). Οι ορισμοί που του έχουν αποδοθεί μέχρι στιγμής είναι αποσπασματικοί και, όπως τονίζουν και οι ίδιοι/ες μελετητές/τριες, η έννοια του χιούμορ είναι πολύ δύσκολο να περιγραφεί (Τσάκωνα 2004: 11· Raskin 1985: 1-9· Attardo 1994: 2-13).

Η Τσάκωνα (2004) βασιζόμενη σε προγενέστερες ερμηνείες και προσπαθώντας να προσεγγίσει πληρέστερα τον όρο, επισημαίνει πως το χιούμορ είναι ένας γενικότερος όρος-ομπρέλα (umbrella term) που περικλείει κάθε μορφή του αστείου και χρησιμοποιείται σε ασύμβατες περιστάσεις επικοινωνίας (βλ. σχετικά Ruch 1998: 6-7, 11). Επίσης, παρατηρεί πως ως χιούμορ λογίζεται και η πιο ανάλαφρη και ευχάριστη θέαση της ζωής και των συμβάσεων που αυτή επιτάσσει (Τσάκωνα 2004: 13). Αντιλαμβανόμαστε πως και εδώ το χιούμορ δεν εμφανίζεται ως κάτι μονοσήμαντο, αλλά σχετίζεται με τη διάθεση, την άποψη για καταστάσεις, την ικανότητα (Τσάκωνα 2004: 18-19).

Πολλοί/ες μελετητές/τριες ορίζουν το χιούμορ σε συνάρτηση με το γέλιο. Συγκεκριμένα, η Ross ορίζει το χιούμορ ως κάτι που προκαλεί γέλιο (Ross 1998: 1). Ο Norrick θεωρεί πως στόχος του χιούμορ είναι το γέλιο (Norrick 2000: 172). Ο Attardo συσχετίζει τις έννοιες χιούμορ-γέλιο υπογραμμίζοντας πως σε αυτή τη σχέση δεν υπάρχει ταύτιση πάντα, καθώς μπορεί να υπάρξει γέλιο χωρίς το χιούμορ και το αντίστροφο (Attardo 2003: 1288). Ως απότοκο των παραπάνω, το χιούμορ στοχεύει στο γέλιο, χωρίς, ωστόσο, να είναι απαραίτητο στην πραγματικότητα αυτός ο στόχος να επιτευχθεί.

Ο Morreall (1997: 28-29) συνδέει το χιούμορ με την ασυμβατότητα αναφέροντας πως χιούμορ είναι η απόλαυση της ασυμβατότητας. Με λίγα λόγια, για να υπάρξει χιούμορ είναι αναγκαίο να υπάρξει ένα επικοινωνιακό πλαίσιο μέσα στο οποίο να συμβεί ανατροπή του προσδοκώμενου.

Σκεπτόμενοι πως το χιούμορ είναι συνήθως στοχευμένο ως προς κάποιο (πρόσωπο, κατάσταση, γεγονός) μπορούμε άμεσα να το συνδέσουμε, εκτός από τη θεωρία της ασυμβατότητας και με τη θεωρία της ανωτερότητας. Σύμφωνα με αυτή το χιούμορ στοχεύει στην ανύψωση του «εγώ» σε αντιδιαστολή με τον «άλλον», ο οποίος μέσω του χιούμορ υπονομεύεται (Τσάκωνα 2014: 306). Για αυτό μια κατάσταση που είναι χιουμοριστική για κάποιον ενδέχεται να μην είναι καθόλου χιουμοριστική για κάποιον άλλο, ειδικά για τον εκάστοτε «άλλο». Ο Freud (1998: 128, 264), από την άλλη πλευρά, προσέδωσε μία ψυχαναλυτική διάσταση στην έννοια του χιούμορ ισχυριζόμενος πως αποτελεί έναν ισχυρό μηχανισμό άμυνας του ανθρώπου.¹

Ένα βασικό ερώτημα γύρω από την έννοια του χιούμορ είναι κατά πόσο αυτό εδραιώνει καινούριες απόψεις και αντιλήψεις. Πολλοί/ες μελετητές/τριες θεωρούν πως η κύρια λειτουργία του είναι να αναπαράγει ήδη υπάρχουσες αξίες που διέπουν το κοινωνικό σύνολο. Στην περίπτωση αυτή δεν επιφέρει καμία επίπτωση ή μεταβολή στην πολιτική πραγματικότητα. Από την άλλη μεριά, αρκετοί είναι εκείνοι που υποστηρίζουν πως το χιούμορ εδραιώνει νέες προκαταλήψεις και στερεότυπα με συγκεκριμένους στόχους.

Το χιούμορ έχει κοινωνική λειτουργία. Μέσω αυτού ενισχύονται οι κοινωνικές σχέσεις και οι κοινωνικοί δεσμοί, με αποτέλεσμα να προβάλλονται κοινές ιδέες και αξίες μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας ή ομάδας. Επίσης, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την άσκηση κριτικής, ως μέσο προβολής τάσεων και ιδεών και οικοδόμησης κοινωνικών ταυτοτήτων (Archakis & Tsakona 2005· Αρχάκης & Τσάκωνα 2011). Το χιούμορ επίσης μπορεί να γίνει ισχυρό όπλο, καθώς χρησιμοποιείται από τα ΜΜΕ, που με τρόπο αρκετά «εύπεπτο» επιχειρούν να χειραγωγήσουν και να διαμορφώσουν απόψεις. Συνεπώς, αντιλαμβανόμαστε πως το χιούμορ είναι ένα πολυλειτουργικό μέσο (Σιμοπούλου, 2016: 20).

2.1.2. Θεωρίες για το χιούμορ

Η έννοια του χιούμορ και του γέλιου είναι στενά συνδεδεμένες. Για τον λόγο αυτό οι πρώτες θεωρίες προσέγγισης του χιούμορ ουσιαστικά αποτέλεσαν προσέγγιση της έννοιας του γέλιου (Σιμοπούλου 2016: 22). Σε τρεις μεγάλες κατηγορίες ταξινομούνται οι προσεγγίσεις για το χιούμορ σύμφωνα με τον Morreall (1982: 243-

¹ Για τις θεωρίες του χιούμορ βλ. ενότητα 2.1.2.

254). Συγκεκριμένα, έχουμε την γνωσιακή-αντιληπτική προσέγγιση (θεωρίες Ασυμβατότητας), την κοινωνική-συμπεριφορική (θεωρίες Ανωτερότητας/Μείωσης) και την ψυχαναλυτική (θεωρίες Απελευθέρωσης/Ψυχικής Ανακούφισης) (Raskin 1985: 31). Ωστόσο, η κάθε θεωρία δεν αναιρεί την άλλη, αλλά ουσιαστικά την συμπληρώνει (Ξηνταροπούλου 2012: 32).

Πιο συγκεκριμένα, η θεωρία της Ασυμβατότητας ορίζει το χιούμορ ως μια αντίθεση μεταξύ πραγματικότητας και προσδοκίας, δηλαδή την αντίθεση ανάμεσα στο τι περιμένουμε να δούμε και στο τι συμβαίνει πραγματικά (Ξηνταροπούλου 2012: 32). Ο άνθρωπος βασιζόμενος στα καθημερινά του βιώματα σχηματίζει νοητικά γνωστικά σχήματα. Έτσι, για κάθε κατάσταση με την οποία έρχεται αντιμέτωπος στη ζωή του έχει συγκεκριμένες προσδοκίες, δηλαδή πρότυπα. Με τον τρόπο αυτό είναι προετοιμασμένος για το τι περιμένει σε κάθε περίπτωση (Morreall 1982: 243-254). Όταν το άτομο έρχεται σε επαφή με κάποιο ερέθισμα που δεν ταιριάζει με τα πρότυπά του, έχουμε ανατροπή της κατάστασης που θεωρεί αναμενόμενη και αυτό του προκαλεί γέλιο. Αυτό αποτελεί και τη βασική θέση της θεωρίας της ασυμβατότητας (Morreall 1982: 243-254· Ξηνταροπούλου 2012: 47). Μέσω της ασυμβατότητας αυτής το άτομο ουσιαστικά παρατηρεί δύο όψεις μίας κατάστασης, δηλαδή «διαβάζει», θα λέγαμε, μία κατάσταση με μια διαφορετική από την προσδοκώμενη προσέγγιση (Βλ. & Martin 2007: 62-75), παρατηρώντας τις πολύπλευρες διαστάσεις της. Τα συναισθήματα που προκύπτουν από αυτή την αντίθεση αναμενόμενου-πραγματικότητας οφείλουν να είναι θετικά, διαφορετικά δε θα ήταν εφικτό να προκληθεί το γέλιο (Morreall 1998: 96). Πολύ σημαντικό ρόλο στη θεωρία αυτή διαδραματίζουν, όπως υπογραμμίζει και ο Veale, οι αντικρουόμενες ερμηνείες, καθώς χωρίς αυτές είναι αδύνατο να παραχθεί το χιούμορ (2004: 419-42).

Η θεωρία της ασυμβατότητας διακρίνει δύο στάδια ανάγνωσης μιας κατάστασης. Το πρώτο είναι αυτό που δημιουργεί την ανάγκη στον δέκτη να κάνει μια πρόβλεψη και το δεύτερο στάδιο είναι η ανατροπή της πρόβλεψης αυτής (Martin 2007: 62-75). Το χιούμορ στις περιπτώσεις αυτές παράγεται από το σοκ του δέκτη (Λουπασάκη 2002: 64). Ωστόσο, τα δύο αυτά στάδια είναι αναγκαίο να συνδέονται μεταξύ τους, αλλιώς είναι αδύνατη η παραγωγή του χιούμορ.

Η θεωρία της Ανωτερότητας-Μείωσης είναι η πιο παλιά θεωρία για το γέλιο. Οι ρίζες της φτάνουν μέχρι τις απόψεις του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη (Eşigül 2002: 21-23). Αφορά στοιχεία που εμπερικλείονται στο χιούμορ και κατά κάποιο τρόπο μας κάνουν να αισθανόμαστε ανώτεροι από τους άλλους (Ξηνταροπούλου 2012: 32). Με

λίγα λόγια, το χιούμορ οριοθετείται σε ένα πλαίσιο επιθετικής συμπεριφοράς μας απέναντι σε εξωγενείς από μας παράγοντες (πρόσωπα ή καταστάσεις) με τα οποία δεν έχουμε συναισθηματικούς δεσμούς (Τσάκωνα 2004: 35). Στην προσέγγιση αυτή υπάρχει ένας στόχος που μειώνεται σε σύγκριση με το «εγώ». Αξίζει να σημειωθεί πως αυτή η προσέγγιση του χιούμορ ουσιαστικά το εκλαμβάνει ως κάτι επιθετικό και δυνάμει επιζήμιο για την ομάδα/κατάσταση-στόχο (Σταμπουλίδης 2010: 12· Παναγιώτου 2015: 14-15).

Τέλος, οι θεωρίες της Απελευθέρωσης/Ψυχικής Ανακούφισης αφορούν την απελευθέρωση ψυχικής ενέργειας μέσω του γέλιου. Η θεωρία αυτή ξεκίνησε με τον Spencer (οπ. αν. Ezsigül, 2002: 26-28). Αργότερα ο Freud (1998: 260-262) ανέπτυξε περαιτέρω την θεωρία υποστηρίζοντας ότι το γέλιο αποτελεί άμυνα της ανθρώπινης ψυχοσύνθεσης μετατρέποντας ακόμα και κάτι τραγικό σε κάτι κωμικό (Ξηνταροπούλου 2012: 32). Συγκεκριμένα, ο άνθρωπος όντας εγκλωβισμένος στις συμβάσεις που επιτάσσει ο σύγχρονός τρόπος ζωής βρίσκει ως διέξοδο στην καθημερινότητα του το χιούμορ. Μέσω αυτού του δίνεται η δυνατότητα να απελευθερωθεί και να εκφράσει τις πραγματικές ανάγκες και συναισθήματα του (Τσάκωνα 2013: 33). Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, το χιούμορ είναι μέσο λύτρωσης της ανθρώπινης ψυχοσύνθεσης. Ο Freud (1998) θεωρεί πως το χιούμορ λειτουργεί ως αγχολυτικό στη σκληρή πραγματικότητα που αναγκάζεται να αντιμετωπίσει το άτομο (Σιμοπούλου 2016: 24). Επίσης, τονίζεται πως το χιούμορ είναι η έκφραση του ασυνείδητου, καθώς δίνεται η δυνατότητα στον άνθρωπο να εκφράσει τις βαθύτερες σκέψεις του χωρίς να φοβάται πως αντιπαράκειται στις κοινωνικές συμβάσεις (El Refaie 2011: 87-108). Τέλος, αντιλαμβανόμαστε πως η συγκεκριμένη θεωρία αναδεικνύει τη ψυχολογική διάσταση του χιούμορ.

Οι τρεις θεωρίες που αναφέρθηκαν παραπάνω δεν είναι ασύμβατες μεταξύ τους. Αντίθετα, αλληλοσυμπληρώνονται καθώς καθεμία φωτίζει διαφορετικά τη χιουμοριστική συμπεριφορά, όπως επισημαίνουν οι ερευνητές/τριες του χιούμορ (Τσάκωνα 2013: 35).

Σημαντικό ρόλο για τη δημιουργία του χιούμορ διαδραματίζει η «γλώσσα». Σύμφωνα με τη θεωρία του Raskin, ο οποίος ήταν ο πρώτος που προσέγγισε τα χιουμοριστικά κείμενα από σημασιολογική και πραγματολογική σκοπιά (Τσάκωνα 2004: 47), το χιούμορ μέσα στο κείμενο προκύπτει από την ασυμβατότητα, την αντίθεση δηλαδή μεταξύ του τι περιμένουμε και τι τελικά παρουσιάζεται. Η ασυμβατότητα στηρίζεται σε δεδομένες γνώσεις που υπάρχουν στο συγκεκριμένο

κοινωνιοπολιτισμικό περιβάλλον και στη θεωρία του Raskin περιγράφεται με γνωσιακούς όρους (Τσάκωνα 2013: 42). Το μειονέκτημα της θεωρίας του ήταν ότι δεν συμπεριλάμβανε όλα τα χιουμοριστικά κειμενικά είδη.

Ο Attardo επέκτεινε τη θεωρία του Raskin και στα υπόλοιπα χιουμοριστικά κείμενα και πρότεινε τη Γενική Θεωρία για το Γλωσσικό Χιούμορ (ΓΘΓΧ), σύμφωνα με την οποία δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει μόνο μία ασυμβατότητα σε κάθε είδους χιουμοριστικό κείμενο, αλλά περισσότερες (Παναγιώτου 2015: 19).

Η ΓΘΓΧ έρχεται να συμπληρώσει την ανάλυση των χιουμοριστικών κειμένων, αναλύοντας το χιούμορ με βάση έξι παραμέτρους: τη γνωστική αντίθεση (την αντίθεση ανάμεσα στα δύο αντικρουόμενα σχήματα πραγματικότητας-προσδοκίας), τον λογικό μηχανισμό (τον τρόπο που συνδυάζονται τα παραπάνω σχήματα), την κατάσταση (τις συνθήκες, πρόσωπα, καταστάσεις, που εμφανίζονται στο κείμενο), τον στόχο (τα πρόσωπα ή τις ομάδες που αναφέρονται στο κείμενο), την κειμενική στρατηγική (τους τρόπους με τους οποίους διαρθρώνεται το κείμενο) και τη γλώσσα (τον τρόπο που πραγματώνεται το χιουμοριστικό κείμενο) (Τσάκωνα 2004: 56-60).

Η γελοιογραφία είναι ένα αστείο που λέγεται μέσα από μια εικόνα. Το γλωσσικό μήνυμα δεν είναι το μόνο που παράγει το χιούμορ, η εικόνα τις περισσότερες φορές παίζει ακριβώς τον ίδιο ρόλο, είτε μόνη της, είτε σε συνεργασία με τον γλωσσικό κώδικα. (Τσάκωνα 2013: 47). Η εφαρμογή της θεωρίας ΓΘΓΧ, στην ανάλυση των γελοιογραφιών, επομένως, θα βοηθήσει να επισημανθούν ποιοι παράμετροι προκαλούν το χιούμορ στις γελοιογραφίες που θα εξεταστούν.

2.1.3. Τι είναι το πολιτικό χιούμορ - Ορισμός

Ως πολιτικό χιούμορ ορίζεται το χιούμορ το οποίο συναντάται είτε σε λόγους πολιτικών είτε σε κειμενικά είδη δημοσιογραφικού ή καθημερινού λόγου με στόχο την κριτική και τον σχολιασμό του πολιτικού τοπίου γενικότερα (Tsakona & Pora 2011: 5). Το πολιτικό χιούμορ δεν εμφανίζεται σε μία αποκλειστικά μορφή, αλλά σε περισσότερες, και δεσπάζει στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Τσάκωνα 2013: 179). Το περιεχόμενο εμφάνισης του δεν είναι αποκλειστικά πολιτικό. Έτσι, ναι μεν απαντά σε χώρους όπου δεσπάζει ο αυστηρός πολιτικός λόγος (π.χ. κοινοβούλιο, συνεντεύξεις πολιτικών), αλλά και σε σατιρικές εκπομπές, σε σατιρικά θεατρικά έργα, ειδήσεις, συνθήματα, ανέκδοτα, γελοιογραφίες κ.κ. (Tsakona & Pora 2011: 5).

Οι στόχοι του πολιτικού χιούμορ ποικίλλουν ανάλογα με το πού πραγματώνεται. Πιο συγκεκριμένα, το χιούμορ στους λόγους των πολιτικών έχει ως στόχο να ασκήσει κριτική στα πεπραγμένα και στα λεγόμενα των πολιτικών αντιπάλων, την μη τήρηση των λόγων και των πράξεων τους, την έλλειψη ικανότητας να δράσουν σκεπτόμενοι πολιτικά και την έπαρση που πηγάζει από την εξουσία τους (Τσάκωνα 2013: 179-180). Επίσης, ενισχύει την εικόνα του ομιλούντος, καθιστά πιο δημοφιλή και προσιτό τον ομιλούντα στο κοινό του και γενικότερα κατασκευάζει πολιτικές ταυτότητες. Για τον λόγο αυτό πολλές φορές το πολιτικό χιούμορ παράγεται μέσω της ειρωνείας, η οποία εμπερικλείει μία μορφή επιθετικότητας και είναι σύντομη (Τσάκωνα 2013: 231-232). Επίσης, είναι ένα ισχυρό όπλο στα χέρια των πολιτικών για να αυξήσουν τη δημοτικότητα τους, να γίνουν πιο προσφιλείς στο λαό και να κατευθύνουν την κοινή γνώμη σύμφωνα με τις ατομικές τους σκοπιμότητες (Τσάκωνα 2013: 183-184). Σε κάποιες περιπτώσεις όμως, όπως συμβαίνει και στην ελληνική πραγματικότητα, το χιούμορ αξιολογείται αρνητικά από τους πολίτες, αφού εκφράζει μία έλλειψη σοβαρότητας από αυτόν που το παράγει (Τσάκωνα 2013: 232 · Georgalidou 2011: 105).

Οι μορφές του πολιτικού χιούμορ ποικίλλουν. Σε πολιτικούς λόγους, ως πολιτικό χιούμορ λογίζονται τα λογοπαίγνια, η ειρωνεία, οι αφηγήσεις χιουμοριστικού περιεχομένου και τα ανέκδοτα. Ο κάθε πολιτικός, ανάλογα τι θέλει να επιτύχει κάθε φορά, επιλέγει μία από τις παραπάνω μορφές, ώστε να αναδείξει τη ρητορική του ικανότητα.

Αν αναλογιστούμε ότι ο πολιτικός λόγος αρθρώνεται ως επί το πλείστον στα ΜΜΕ θα κατανοήσουμε πως μεταξύ αυτών και του πολιτικού χιούμορ υπάρχει ισχυρός δεσμός. Σύμφωνα με τον Fairclough (1995), στόχος των ΜΜΕ είναι περισσότερο να εδραιώσουν πολιτικά κατεστημένα, παρά να ανατρέψουν πολιτικές πραγματικότητες (Τσάκωνα 2013: 181). Κατ' επέκταση, λοιπόν, το πολιτικό χιούμορ κυρίως εδραιώνει καταστάσεις παρά τις μεταβάλλει (Τσάκωνα 2013: 181).

Ως απόρροια των παραπάνω αντιλαμβανόμαστε ότι το πολιτικό χιούμορ είναι πολυδιάστατο και υπάρχει η δυνατότητα να παραχθεί με διάφορες μορφές. Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε και να εστιάσουμε στην χρήση του πολιτικού χιούμορ για την μετάδοση μηνυμάτων μέσα από τις γελοιογραφίες.

2.2. Γελοιογραφία

2.2.1. Ιστορία της γελοιογραφίας

Οι άνθρωποι από τότε που οργανώθηκαν σε κοινωνίες ένιωσαν την ανάγκη να ασκήσουν κριτική στους φορείς εξουσίας, ώστε να επισημάνουν τις αστοχίες τους (Κολυδάς 2014: 4). Έτσι, από πολύ νωρίς έχουμε πρώιμες μαρτυρίες σάτιρας που εκπλήρωνε τον παραπάνω στόχο. Η σάτιρα χαρακτηρίζονταν από το στοιχείο της υπερβολής, καθώς στόχος της ήταν η διακωμώδηση και το γέλιο. Το κύριο μέσο της σάτιρας είναι ο συνδυασμός της ειρωνείας και του χιούμορ. Ο δέκτης της σάτιρας αντιλαμβάνεται με ευχάριστο και εύπεπτο τρόπο την άσκηση κριτικής (Κώτσιου 2005: 233).

Μια πρώιμη μορφή γελοιογραφίας εμφανίστηκε κατά τη ρωμαϊκή περίοδο σε αναπαραστάσεις πάνω σε αγγεία, κρατήρες, πιθάρια και είχε περισσότερο διακοσμητικό χαρακτήρα. Στους επόμενους αιώνες η γελοιογραφία άρχισε να παρακμάζει μέχρι την περίοδο της Αναγέννησης (Σιμοπούλου 2016: 15).

Οι πρώτες γελοιογραφίες, όπως τις γνωρίζουμε σήμερα, εμφανίζονται τον 16^ο αιώνα και συγκεκριμένα κατά την θρησκευτική μεταρρύθμιση στη Γερμανία. Ο Λούθηρος προσπαθώντας να προσελκύσει το ενδιαφέρον του αναλφάβητου κοινού ξεκίνησε μία στρατευμένη προπαγάνδα κατά της Καθολικής Εκκλησίας μέσω ξυλογραφιών που χλεύαζαν τον κλήρο της Καθολικής Εκκλησίας (Πασχάλης 2014). Στην Ιταλία θεμελιωτές του είδους θεωρούνται ο Leonardo da Vinci και οι αδελφοί Caracci. Επηρεασμένοι από το ρεύμα του ουμανισμού αποτυπώνουν τον άνθρωπο ακόμα και στην παρακμή του (Σιμοπούλου 2016: 15).

Η εξέλιξη που επήλθε με την τυπογραφία βοήθησε στη διάδοση της γελοιογραφίας. Οι εφημερίδες και τα περιοδικά άρχισαν να εμπλουτίζουν τα τυπωμένα κείμενα τους με εικόνες. Στο αρχικό στάδιο επειδή δεν υπήρχε η φωτογραφία· οι εικόνες αποτελούνταν από ζωγραφιές ή σκίτσα. Όταν οι εικόνες αυτές, άρχισαν να γίνονται χιουμοριστικές, ονομάστηκαν γελοιογραφίες (Arik 2002: 238).

Τον 18^ο αιώνα σατιρικά σκίτσα άρχισαν να εκδίδονται στην Αγγλία. Την περίοδο αυτή συναντάμε ατόφια την πολιτική γελοιογραφία (Κολυδάς 2014: 9-10). Τον 19^ο αιώνα η κυκλοφορία του σατιρικού σκίτσου άρχισε να εδραιώνεται. Σε μεγάλο βαθμό αυτό σχετίζεται με την αυξανόμενη κυκλοφορία των περιοδικών: το

Charivari και το *Caricature* στη Γαλλία, το *Punch* στη Βρετανία, το *Simplicissimus* στη Γερμανία, καθώς και τα *Puck*, *Life*, *Judge*, *The Masses* στις ΗΠΑ. Έτσι σε Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία και ΗΠΑ δημιουργήθηκαν σημαντικές σχολές χιούμορ. Κυριότεροι εκπρόσωποι της εποχής ήταν Daumier, Gavarni, Grandville, Doré. Τα ρεύματα του *Punch*, του παράλογου και των *nonsense poems* φαίνεται να επηρέασαν ιδιαίτερα το σκίτσο της εποχής, το οποίο εμφανιζόταν είτε ως λεπτομερής απεικόνιση των μορφών είτε ως μονοκονδυλιά (Πασχάλης 2014).

Η τεχνολογική ανάπτυξη του 20^{ου} αιώνα συνέδραμε στην ευρύτερη παραγωγή και διάδοση του σκίτσου. Τότε χάρη στα νέα τεχνολογικά μέσα (όπως η φωτολιθογραφία) και την ποικιλία των εκδοτικών μορφών δημιουργήθηκαν τα κόμιξ και το σκίτσο άρχισε να χρησιμοποιείται στην διαφήμιση. Στην ίδια περίοδο, οι κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο οδήγησαν στην αναγέννηση του σατιρικού σκίτσου. Οι σκιτσογράφοι της εποχής σατίριζαν κάθε μορφή εξουσίας. Οι κυριότεροι εκπρόσωποι του σατιρικού σκίτσου της εποχής ήταν οι Arnold, William Henry Dyson, Nicholas Garland, Ed Franklin, Thomas Theodor Heine, Miguel Covarrubias, Michael Cummings, Ding, Dubou, Giaco, Carl Giles, John Searle, Edward Thony, η ομάδα Kukryniksy και πολλοί ακόμα (Πασχάλης 2014).

Σήμερα βλέπουμε το είδος να γνωρίζει μεγάλη άνθηση και να παράγεται μαζικά τόσο έντυπα όσο και διαδικτυακά. Σε αυτό ευνοούν οι κοινωνικοί και πολιτικοί προβληματισμοί που εγείρονται στις μέρες μας τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η γελοιογραφία με πολύ δυνατό τρόπο σχολιάζει τα κακώς κείμενα της εποχής, προβληματίζοντας τον/την αναγνώστη/τρια, ενώ ταυτόχρονα του προκαλεί γέλιο.

2.2.2. Τι είναι γελοιογραφία: Ο σκοπός της και βασικοί χαρακτήρες - κατηγορίες

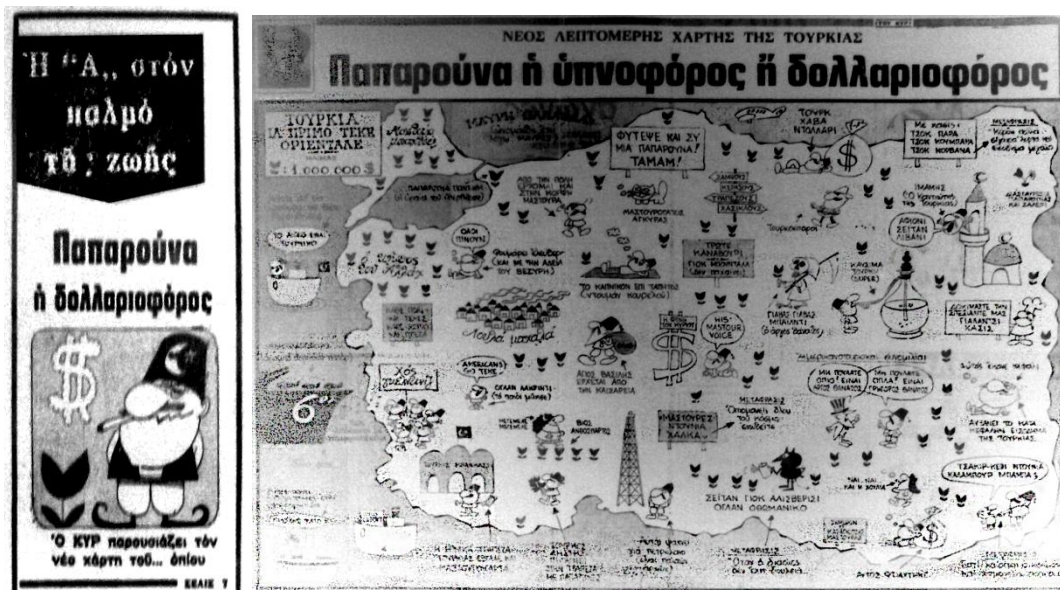
Η γελοιογραφία αποτυπώνει σύνθετες καταστάσεις και γεγονότα με τρόπο σύντομο και περιεκτικό. Ο κύριος στόχος της είναι να σατιρίσει, να ασκήσει κριτική και να μεταδώσει σοβαρά μηνύματα προσδίδοντάς τους χιουμοριστική διάσταση. (Τσάκωνα 2008: 381-382).

Η φύση της γελοιογραφίας είναι διττή. Εκτός από τη δύναμη της εικόνας χρησιμοποιεί και τη δύναμη του λόγου. Είναι αναγκαίο να τονισθεί πως αυτά τα δύο δεν είναι πάντα ισόποσα. Πιο συγκεκριμένα, το χιούμορ είναι δυνατό να προκύπτει είτε μόνο από την εικόνα είτε μόνο από το κείμενο είτε από τον συνδυασμό των δύο.

Ωστόσο, πολλές φορές το χιούμορ προκαλείται αποκλειστικά από το οπτικό ερέθισμα (Τσάκωνα 2008: 382· Σιμοπούλου 2016: 10-11).

Το κείμενο της γελοιογραφίας είναι συνήθως σύντομο και καυστικό, δεν χρησιμοποιούνται μακροσκελή κείμενα, αλλά ο γελοιογράφος υποχρεούται ακόμα και με μία λέξη να προκαλέσει το γέλιο στον/στην αναγνώστη/τρια. Αξίζει να σημειωθεί πως είναι απαραίτητο, για να προκληθεί το γέλιο, ο/η αναγνώστης/τρια να μπορεί να ανακαλέσει τόσο την πραγματικότητα που καυτηριάζει η γελοιογραφία, αλλά και να μπορεί να κατανοήσει το λογοπαίγνιο ή την ασυμβατότητα εικόνας και λόγου (Τσάκωνα 2008: 384).

Η γελοιογραφία, ως προς την έκταση, αποτυπώνεται συνήθως σε ένα καρτέ και, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η έκταση του γλωσσικού μηνύματος είναι αρκετά περιορισμένη (Σιμοπούλου 2016: 10). Αλλά υπάρχουν και εξαιρέσεις όπως στο παράδειγμα που ακολουθεί:

Γελοιογραφία 1: ΚΥΡ (Απογευματινή, 13 Αυγούστου 1974)

Το κύριο μέσο της γελοιογραφίας είναι το χιούμορ. Αυτό προκύπτει από την αντίθεση μεταξύ της πραγματικότητας και του μηνύματος της γελοιογραφίας. Για την επίτευξη του γέλιου, ο γελοιογράφος χρησιμοποιεί λογοπαίγνια, ανέκδοτα, κωμικούς διαλόγους, καθώς και οπτικές μεταφορές. Επίσης συναντάμε νεολογισμούς, αντίφαση, ειρωνεία, υπερβολή, καθώς και παγιωμένες εκφράσεις (Τσάκωνα 2008: 390).

Πολύ σημαντικό ρόλο στη γελοιογραφία φαίνεται να διαδραματίζει η μεταφορά και η προσωποποίηση. Όταν αναφερόμαστε στις δύο αυτές έννοιες δεν εστιάζουμε μόνο στη λογοτεχνική τους αξία, αλλά κυρίως στο ότι αυτές οι δύο έννοιες μπορούν πολύ εύκολα να επιτύχουν το χιούμορ, να εντείνουν την κριτική, αλλά και να καταστήσουν την γελοιογραφία ακόμα πιο προσιτή στο κοινό. Εξάλλου, μέσω της μεταφοράς και της προσωποποίησης, το χιούμορ προκύπτει και χωρίς τη συνδρομή του γλωσσικού μηνύματος. Στις προσωποποιήσεις είναι πιθανό να συνυπάρχουν αφηρημένες έννοιες (με τη μορφή ανθρώπου) μαζί με υπαρκτά πρόσωπα (Τσάκωνα 2008: 396). Είναι τόσο μεγάλη η δύναμη των δύο αυτών μέσων ώστε να δημιουργούν πολλές φορές στερεοτυπικές φιγούρες (π.χ. ο βάρβαρος Τούρκος). Αυτό κάθε άλλο παρά τυχαίο είναι αφού η επανάληψη αυτών των μεταφορών και των προσωποποιήσεων εξυπηρετεί πολιτικές σκοπιμότητες (Τσάκωνα 2009: 1190).

Είναι αναγκαίο βέβαια, για να μπορέσει να προκληθεί το χιούμορ, ο/η αναγνώστης/τρια να είναι σε θέση να αποκωδικοποιήσει την οπτική μεταφορά. Στη γελοιογραφία 2, για παράδειγμα, ο/η αναγνώστης/τρια πρέπει να γνωρίζει το σχήμα της ελληνικής σημαίας για να μπορέσει να καταλάβει το νόημα της γελοιογραφίας.

YAZISIZ

Γελοιογραφία 2: (Cumhuriyet, 5 Σεπτεμβρίου 1955)

Χωρίς λόγια

(Στα ρούχα της γράφει *ελληνοτουρκική φιλία*)

Υπάρχουν γελοιογραφίες οι οποίες δεν είναι χιουμοριστικές, αλλά αποτελούν δίαυλο για τη μετάδοση του προβληματισμού του γελοιογράφου (Τσάκωνα 2008:388-389). Στην γελοιογραφία 2, που δημοσιεύτηκε στον τούρκικο τύπο, βλέπουμε ότι δεν υπάρχει χιούμορ. Η ελληνοτουρκική φιλία έχει προσωποποιηθεί σαν φυλακισμένη γυναίκα. Είναι δέσμια πίσω από κάγκελα που την κρατούν φυλακισμένη και έχουν ξεκάθαρα το σχήμα της ελληνικής σημαίας. Το μήνυμα στον/στην αναγνώστη/τρια για τον υπαίτιο της κατάστασης, που είναι οι Έλληνες, προβάλλει τον προβληματισμό του γελοιογράφου.

Αν και μοιάζει να είναι εύκολο μέσο, η γελοιογραφία είναι ένα μέσο σύνθετο, με ισχυρά μηνύματα, που αποτυπώνει με τρόπο δυναμικό την άποψη του γελοιογράφου. Το χιούμορ, ως κατά κανόνα βασικός πυρήνας της γελοιογραφίας, προκύπτει από την ασυμβατότητα πραγματικότητας και εικόνας ή/και λόγου. Τέλος, η γελοιογραφία αποτελεί μέσο άσκησης κριτικής αλλά και εδραίωσης αντιλήψεων.

Οι γελοιογραφίες ταξινομούνται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία είναι οι κοινωνικές γελοιογραφίες, οι οποίες θίγουν ήθη, τάσεις και φαινόμενα μιας κοινωνίας προκαλώντας προβληματισμό στον/στην αναγνώστη/τρια για τα διάφορα αυτά θέματα. Η άλλη κατηγορία αφορά την πολιτική γελοιογραφία, δηλαδή γελοιογραφίες οι οποίες αφορούν τη σάτιρα γεγονότων, προσώπων και καταστάσεων της πολιτικής σκηνής (Σιμοπούλου 2016: 10-11).

Η πολιτική γελοιογραφία συνιστά ένα από τα μακροβιότερα έντυπα μέσα άσκησης κριτικής της πολιτικής εξουσίας και γενικότερα των πολιτικών γεγονότων. Το περιεχόμενο της είναι συνήθως πολιτικό, χωρίς απαραίτητα αυτό να σημαίνει πως δεν καυτηριάζει και άλλα θέματα (Τσάκωνα 2013: 237). Όπως ακριβώς συμβαίνει στο πολιτικό χιούμορ, έτσι και η πολιτική γελοιογραφία περισσότερο παγιώνει πολιτικές καταστάσεις παρά τις ανατρέπει (Τσάκωνα 2009: 1190-1191).

Σύμφωνα με αρκετούς/ες μελετητές/τριες ο στόχος της πολιτικής γελοιογραφίας είναι να καυτηριάσει, να σχολιάσει και να ασκήσει κριτική στους φορείς εξουσίας γενικότερα, αλλά υπάρχουν και περιπτώσεις που η πολιτική γελοιογραφία έχει ως στόχο να εδραιώσει στερεότυπα ή να ενισχύσει συγκεκριμένες πολιτικές απόψεις και πρακτικές (Τσάκωνα 2008: 404).

Ο γελοιογράφος, για να κάνει απλούστερες τις δυσνόητες έννοιες, χρησιμοποιεί επαναλαμβανόμενα μοτίβα, δηλαδή ήδη γνώριμες εικόνες, που το κοινό θα μπορέσει εύκολα να ανασύρει από τη μνήμη του (Τσάκωνα 2009: 1191).

Όπως γίνεται αντιληπτό, η γελοιογραφία εκφράζει απόψεις και τάσεις του δημιουργού της με αποτέλεσμα να μην διέπεται από αντικειμενικότητα. Επίσης, χαρακτηρίζεται από υπερβολή και καλλιτεχνικότητα, με αποτέλεσμα ο υποκειμενικός της χαρακτήρας να είναι ακόμα εντονότερος (Τσάκωνα 2008: 404).

Πολλές φορές οι γελοιογραφίες ταυτίζονται με τις πολιτικές ιδεολογίες που ακολουθούν τα ΜΜΕ στα οποία εκδίδονται. Έτσι, οι γελοιογραφίες ακολουθούν παγιωμένες αντιλήψεις γνωρίζοντας εκ των προτέρων την αποδοχή που θα έχουν από συγκεκριμένη μερίδα κοινού (Σιμοπούλου 2016: 19-20).

Θεωρητικά η πολιτική γελοιογραφία είναι προσιτή στο ευρύτερο κοινό και εύκολα κατανοητή. Αρκετοί θεωρούν πως είναι πολύ πιο κατανοητή από ένα πολιτικό άρθρο στον Τύπο και πως έχει τη δυνατότητα να παρουσιάζει με απλό τρόπο σύνθετες έννοιες και γεγονότα. Η άποψη αυτή εύκολα τίθεται υπό αμφισβήτηση αν αναλογιστούμε πως, για να κατανοήσει και να αποκωδικοποιήσει την πολιτική γελοιογραφία, ο/η αναγνώστης/τρια είναι αναγκαίο να έχει επίγνωση του γεγονότος που αυτή σχολιάζει, αλλιώς δεν μπορεί να υπάρξει χιουμοριστικό αποτέλεσμα (Τσάκωνα 2008: 383 & 2009: 1188). Όπως θα δούμε και στην παρούσα μελέτη, είναι απαραίτητο να ξέρουμε τόσο τα ιστορικά δεδομένα, όσο και τους πρωταγωνιστές των

γεγονότων αυτών, αλλιώς είναι αδύνατο να αντιληφθούμε το χιούμορ της γελοιογραφίας ακόμα και τον στόχο της. Η παρακάτω γελοιογραφία δημοσιεύτηκε στις 8 Ιουλίου 1974 στην Απογευματινή και απαιτεί τη γνώση ότι ο Τούρκος πρωθυπουργός ετοιμαζόταν να ανακοινώσει την άρση της απαγόρευσης της καλλιέργειας μαριχουάνας στην Τουρκία, παρά τις πιέσεις των ΗΠΑ.

Γελοιογραφία 3
(Απογευματινή, 8 Ιουλίου 1974)

2.2.3. Πολιτικές γελοιογραφίες στην Τουρκία

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η γελοιογραφία έκανε την πρώτη της εμφάνιση την περίοδο του Τανζιματ² (Özocak 2011: 266). Πρωτοπόροι ήταν οι Αρμένιοι και οι Έλληνες πολίτες της Αυτοκρατορίας, επειδή είχαν τακτική επικοινωνία με την

**Ο Διογένης και ο Μέγας
Αλέξανδρος στο περιοδικό
Diyojen**

Ευρώπη, και ειδικότερα με το Παρίσι, περισσότερο από τους Τούρκους, με αποτέλεσμα να γίνουν σύντομα ειδικοί στην τυπογραφία (Öngören 1983: 1446).

Το πρώτο χιουμοριστικό περιοδικό βγήκε το 1869 με το όνομα Diyojen (Διογένης) από τον Teodor Kasap. Αρχικά, το περιοδικό βγήκε στα γαλλικά και στα ελληνικά, ενώ την επόμενη χρόνια άρχισε να κυκλοφορεί στα τουρκικά. Κάτω από το λογότυπο του είχε τα λόγια του Διογένη στον Μεγάλο Αλέξανδρο «*Σταμάτα να μου κρύβεις τον ήλιο*» Το περιοδικό αυτό ώθησε το πολιτικό χιούμορ. Η κριτική του προς την οθωμανική διοίκηση και η

υπεράσπιση του Meşrutiyet (Βασιλευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία) οδήγησε στην λογοκρισία του (Ölçekçi 2016).

Ο Kongar υποστηρίζει ότι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η γελοιογραφία ήταν ο μόνος τρόπος να αντιτίθεται κανείς στην απόλυτη εξουσία του σουλτάνου. Για τους Οθωμανούς το χιούμορ και η γελοιογραφία ήταν η φωνή του λαού και η φωνή της αντιπολίτευσης. Η γελοιογραφία ανέλαβε το ρόλο της αντιπολίτευσης καθώς δεν υπήρχε άλλος τρόπος να ακουστεί η κοινή γνώμη στο παλάτι (Kongar 1986: 66).

Στην πρώτη εποχή του πολιτικού χιούμορ και της γελοιογραφίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, χρησιμοποιήθηκαν πολύ τα παραδοσιακά στοιχεία όπως του Νασρεντίν Χότζα και του Καραγκιόζη (Georjeon 2007: 91). Επίσης σε αυτή την περίοδο στις γελοιογραφίες συναντάμε μιμήσεις και λογοπαίγνια με έντονη κριτική, ειρωνεία και σάτιρα (Georjeon 2007: 93). Ως βασικά θέματα βλέπουμε τον εκσυγχρονισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την εφαρμογή και τα αποτελέσματα

² Μεταρρυθμίσεις που ξεκίνησαν το 1839 για την αναδιοργάνωση και εκσυγχρονισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σε θέματα διοίκησης, οικονομίας και σχέσεων με τους υπηκόους της (βλ. Zürcher 2004: 98-99).

των καινούργιων τεχνολογιών, την πολιτική και τη σύγκρουση ανάμεσα στις παραδόσεις και τις καινοτομίες (Georgeon 2007: 91-93). Σε αυτή την περίοδο εμφανίζονται στις γελοιογραφίες οι ευρωπαϊκές κοινωνίες και η ευρωπαϊκή κουλτούρα, που ερμηνεύεται άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά (Brummett 2007: 140).

Το πρώτο χιουμοριστικό περιοδικό που εκδόθηκε από Τούρκο εκδότη, ήταν το Çaylak το 1876. Ο Σουλτάνος Abdülhamit II την περίοδο 1878-1908 απαγόρευσε την κυκλοφορία κάθε χιουμοριστικού περιοδικού (Özer 1991: 225). Στο τέλος αυτής της περιόδου όμως και με την αποκατάσταση του συντάγματος, η γελοιογραφία έκανε το πιο μεγάλο της άλμα. Με την λήξη της λογοκρισίας το 1908, η ελευθερία του λόγου που ακολούθησε, έδωσε το έναυσμα ώστε να ξεκινήσει ένας οργανισμός έκδοσης εντύπων. Μέσα σε μια μέρα δόθηκαν άδειες για εκατοντάδες εφημερίδες συμπεριλαμβανόμενων και 92 εκδόσεων για χιουμοριστικά έντυπα με γελοιογραφίες (Arik 1998: 15).

Κατά την διάρκεια του Απελευθερωτικού Αγώνα (1919-1922) οι γελοιογράφοι χωρίστηκαν σε δύο παρατάξεις. Μερικοί υποστήριζαν το κίνημα του Κεμάλ, μερικοί ήταν αντίθετοι (Yilmazoglu 2012). Μετά την ίδρυση της τουρκικής δημοκρατίας, μία από τις μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ ήταν και η αλλαγή του αλφάβητου (1928). Παρόλο που δόθηκε μεγάλη έμφαση στην εκπαίδευση και την εκμάθηση του καινούργιου αυτού αλφάβητου (Yilmazoglu 2012), η υποχρέωση να τυπώνονται τα έντυπα με τη νέα γραφή και η αδυναμία των αναγνωστών να την κατανοήσουν, οδήγησε τους/τις αναγνώστες/τριες στο να μην τα αγοράζουν πλέον. Αυτό το γεγονός είχε ως αποτέλεσμα τα πρώτα πέντε χρόνια μετά από την μεταρρύθμιση οι εκδόσεις να είναι ελάχιστες.

Μέχρι το τέλος του 2^{ου} Παγκόσμιου Πόλεμου οι γελοιογραφίες απέκτησαν μόνιμη θέση στις εφημερίδες, κυκλοφόρησαν τα πρώτα άλμπουμ και άρχισαν να πραγματοποιούνται εκθέσεις με θέμα αποκλειστικά τις γελοιογραφίες (Arik 2002: 242-243). Το περιεχόμενο πλέον των γελοιογραφιών ξεκάθαρα υποστήριζε την πολιτική άποψη της εξουσίας, καυτηρίαζε την οθωμανική περίοδο και αναδείκνυε τις διαφορές με την περίοδο αυτή σε θέματα όπως της προσωπικής ελευθερίας, την θέση της γυναίκας στην κοινωνία, τις προκαταλήψεις, την οπισθοδρομικότητα και τον δεσποτισμό (Georgeon 2007: 93).

Το 1933 αρχίζει να κυκλοφορεί πάλι το μακροβιότερο χιουμοριστικό περιοδικό το Akbaba (Özer 1991: 228), αλλά γενικά μέχρι την έκδοση του θρυλικού περιοδικού

Marko Paşa μπορούμε να πούμε ότι επικρατούσε στασιμότητα (Özocak 2011: 269). Το Marko Paşa εκπροσωπεί το πρώτο αντιπολιτευτικό χιουμοριστικό έντυπο εναντίον της τότε εξουσίας (Özocak 2011: 270). Για το λόγο αυτό υπέστη σημαντικές διώξεις, πάρα πολλές φορές απαγορεύτηκε η κυκλοφορία του, αλλά κατάφερε να κυκλοφορήσει και με άλλα ονόματα όπως Merhum Paşa, Malum Paşa, Ali Baba, Yedi Sekiz Hasan Paşa, Öküz Mehmet Paşa (Yılmazoğlu 2012). Στην πρώτη του σελίδα έγραφε «Όποια μέρα βρίσκει ευκαιρία κυκλοφορεί. Την ημέρα που κυκλοφορεί πουλιέται μεταξύ 08.00-09.00. Στις 09.00 αρχίζουν να το μαζεύουν.» (MEB 2008: 51). Μπορούμε να πούμε ότι το Marko Paşa ήταν ιδεολογικά κοντά στον ευρωπαϊκό σοσιαλισμό (Cantek 2001: 25). Χάρη σε αυτό το περιοδικό αυξήθηκαν και αναγνώστες/τριες χιουμοριστικών εντύπων και οι νέοι γελοιογράφοι (Özer 1991: 228).

Το πόσο δημοφιλής ήταν η γελοιογραφία και τα χιουμοριστικά περιοδικά στην Τουρκία αποδεικνύεται με το περιοδικό *Gırgır*, το οποίο το 1972 κατέκτησε την 3^η θέση παγκοσμίως στις πωλήσεις, μετά το *Mad* (ΗΠΑ) και το *Krokodil* (ΕΣΣΔ) (Yılmazoğlu 2012). Το δε τира́ζ του ξεπέρασε κατά πολύ το τира́ζ του Marko Paşa (60.000) και έφτασε στα 500.000 αντίτυπα (Özocak 2011: 273).

Το 1975 κυκλοφόρησε το *Çarşaf* που ήταν το πρώτο έγχρωμο χιουμοριστικό περιοδικό (Yılmazoğlu 2012).

Τα χιουμοριστικά περιοδικά αναπτύχθηκαν πολύ την δεκαετία του '80 και '90 καθώς ξεκίνησε η εκτύπωση offset (Öngören 1998). Σήμερα με την ανάπτυξη του διαδικτύου τα χιουμοριστικά περιοδικά κυκλοφορούν και ηλεκτρονικά (Arık 2003: 89-104).

Η πολιτική γελοιογραφία έχει και σήμερα σημαντική θέση και απήχηση στην τούρκικη κοινωνία. Ειδικότερα όσον αφορά την αναπαραγωγή των εθνικών στερεοτύπων για τον «άλλο», ακολουθεί τις διακυμάνσεις του πολιτικού κλίματος που επικρατεί. Οι πολιτικές εντάσεις ή τα βήματα φιλίας αποτυπώνονται με σαφήνεια στις γελοιογραφίες. Ειδικά για τις σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας, ακολουθούν πιστά την πολιτική ατζέντα και δανείζονται υλικό όχι μόνο από τα πρόσφατα συμβάντα, αλλά και από παλιότερα ιστορικά γεγονότα με σκοπό να πολλαπλασιαστούν οι κυρίως αρνητικές ιδιότητες της εικόνας του «άλλου» (Özsüer 2012: 293).

2.2.4. Πολιτικές γελοιογραφίες στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα ως πρώτη πολιτική γελοιογραφία, θεωρείται μια ζωγραφιά του Δ. Ζωγράφου που φιλοτεχνήθηκε το 1836-1839 κατ' εντολή του στρατηγού Μακρυγιάννη. Στη γελοιογραφία αυτή απεικονίζεται ο Αντιβασιλέας Άρμανσπεργκ ο οποίος αφαιρεί από την κόρη-Ελλάδα την καρδιά της. Στην Κέρκυρα η γελοιογραφία εμφανίζεται με το σατιρικό ιταλόφωνο περιοδικό «Il Sacco d' Essoro» του Α. Ιατρίδη το 1843. Στη συνέχεια ο Στέφανος Ξένος, φανατικός αντίπαλος του Βασιλιά Όθωνα, μεταφέρει την αισθητική του Βρετανικού περιοδικού Punch στην Αθήνα. (Σαπρανίδης 1975: 27). Η ανάγκη των πολιτών να διακωμωδήσουν και κατακρίνουν την ξενόφερτη εξουσία, τους ώθησε στην κυκλοφορία τριών λαϊκών εφημερίδων, τη «Βόμβα», την «Τράκα Τρούκα» και τον «Δημόκριτο» (1848-1851) (Κολυδάς 2014: 11). Η κυκλοφορία τους ήταν περιορισμένη και απευθύνονταν στα λαϊκότερα στρώματα. Η κατάσταση όμως φαίνεται να αλλάζει τα επόμενα χρόνια.

Μετά την αποχώρηση του Όθωνα και με τη θέσπιση του Συντάγματος, η ελευθεροτυπία και η ελευθερία της έκφρασης λόγου οδήγησαν σε ραγδαία ανάπτυξη της γελοιογραφίας. Ήδη υπήρχαν πάνω από τριάντα εφημερίδες και περιοδικά όταν η γελοιογραφία έκανε την επίσημη εμφάνιση της στον Τύπο. Οι κοινωνικές ανισότητες και η πραγματικότητα που βίωναν οι πολίτες έθεσαν ως θέμα της γελοιογραφίας τους λαϊκιστές πολιτικούς της εποχής. Έτσι, σταδιακά η γελοιογραφία άρχισε να αποκτά πολιτικό χαρακτήρα και να ορίζεται ως πολιτική γελοιογραφία. Βασικός της εκπρόσωπος ήταν ο Θέμος Άννινος ο οποίος το 1875 εξέδωσε το σατιρικό περιοδικό «Ασμοδαίος». Η επιτυχία του αλλά και ο ανταγωνισμός, ώθησαν τους αντιπάλους του Άννινου στην δημοσίευση έγχρωμων γελοιογραφιών (Κολυδάς 2014: 13-14).

Το 1883 η πολιτική γελοιογραφία έρχεται ακόμα πιο δυναμικά στο προσκήνιο, μετά την άκρως επιτυχημένη κυκλοφορία των γελοιογραφιών του Σουρή στο περιοδικό «Ρωμηός». Η ανταπόκριση από το κοινό ήταν αρκετά μεγάλη. Οι γελοιογραφίες του Σουρή έμοιαζαν περισσότερο ανάλαφρες και λιγότερο δηκτικές για την πολιτική σκηνή (Κολυδάς 2014: 14-15).

Με το πέρασμα στον 20^ο αιώνα και την εμφάνιση της φωτογραφίας η γελοιογραφία προσαρμόστηκε στα νέα δεδομένα. Η εικόνα της έγινε πιο σύγχρονη, ενώ η θεματολογία της ξέφυγε από τα όρια της πολιτικής και ανοίχτηκε σε νέα μονοπάτια που αφορούσαν την καθημερινή ζωή των ανθρώπων. (Κολυδάς 2014: 14-15).

Η συμμετοχή της χώρας στους Βαλκανικούς Πολέμους και η είσοδο της στον Α΄ Παγκόσμιο προκάλεσαν δυσαρέσκεια σε μια μεγάλη μερίδα του λαού που άρχισε να στρέφεται κατά της κυβέρνησης Βενιζέλου. Το αίσθημα αυτό αποτυπώνεται και στις γελοιογραφίες της εποχής. Τα επόμενα χρόνια με την επιβολή της δικτατορίας του Πάγκαλου και τη μετέπειτα δικτατορία Μεταξά η γελοιογραφία πέρασε από διάφορες διακυμάνσεις και περιορισμούς. Με το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Μεταξάς επέτρεψε την γελοιογράφηση του Μουσολίνι. Οι γελοιογράφοι έγιναν μοχλός της εξουσίας καταδεικνύοντας με τον πιο καυστικό τρόπο τις αποτρόπαιες πράξεις του ναζισμού (Ταμπακέας 2001: 18). Επίσης, γελοιογραφίες άρχισαν να αποτυπώνονται και σε ταχυδρομικά δελτάρια με αποτέλεσμα η γελοιογραφία να διαδοθεί σε όλες τις ηλικίες, σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και σε κάθε περιοχή της Ελλάδας (Σαπρανίδης 2001: 462). Με τη λήξη του πολέμου, η γελοιογραφία γνώρισε τρομερή άνθιση σχολιάζοντας τους πρωταγωνιστές του πολέμου είτε αυτοί αποτυπώνονταν στο πρόσωπο του εχθρού είτε στο πρόσωπο των Ελλήνων δωσίλογων³.

Από το 1950 και μετά η γελοιογραφία αναπτύσσεται ακόμα περισσότερο με την έκδοση γελοιογραφικών περιοδικών και γίνεται αναπόσπαστο κομμάτι του Τύπου (Σαπρανίδης 2001:509).

Η γελοιογραφία εισήγαγε κι άλλες καινοτομίες με το πέρασμα των χρόνων. Οι δημιουργοί της επηρεασμένοι από το μοντέλο του Saul Steinderg, έκαναν τα έργα τους πιο αφαιρετικά, είτε ως προς την εικόνα είτε ως προς τον λόγο, δίνοντας τη δυνατότητα στον/στην αναγνώστη/τρια να συμμετέχει είτε συμπληρώνοντας μόνος/η του/της με τη φαντασία του/της την εικόνα είτε τα σχόλια. Κύριοι εκπρόσωποι του ρεύματος αυτού ήταν ο Γιάννης Κυριακόπουλος και ο Κώστας Μητρόπουλος (Σαπρανίδης 2001: 514-519).

Την περίοδο της χούντας η απόλυτη λογοκρισία οδήγησε τους γελοιογράφους να παράγουν έργο το οποίο θα ήταν επιτρεπτό να εκδοθεί παρουσιάζοντας τους δικτάτορες ως σωτήρες της Ελλάδας. Η πτώση του απολυταρχικού καθεστώτος έδωσε νέα ώθηση στην παραγωγή της γελοιογραφίας με τρόπο πιο δυναμικό από

³ «Δωσίλογος» είναι αυτός που συνεργάστηκε με τον κατακτητή, κυρίως με τις γερμανικές αρχές κατοχής, κατά τη διάρκεια του β' παγκόσμιου πολέμου στην Ελλάδα (βλ. σχετικό λήμμα στο Λεξικό της κοινής νεοελληνικής).

παλιά και πιο ριζοσπαστικό. Μεγάλοι γελοιογράφοι της μεταπολίτευσης ήταν ο Γιάννης Καλαϊτζής, ο Αντώνης Καλαμάρας, ο Σπύρος Ορνεράκης και ο Στάθης Σταυρόπουλος (Ταμπακέας 2001: 78).

Σήμερα η πολιτική γελοιογραφία φαίνεται να έχει έναν κοινωνικό ρόλο, τονίζοντας τις αστοχίες της πολιτικής σκηνής, περνώντας μηνύματα για τις δύσκολες καταστάσεις που βιώνουμε, και παρουσιάζοντας παράλληλα κωμικές καταστάσεις της καθημερινότητας. Επίσης είναι και ένα εργαλείο του μηχανισμού που προωθεί τα εθνικά στερεότυπα. Διαχρονικά προβάλλει μια παραμορφωμένη εικόνα των Τούρκων, η οποία είναι βαθιά ριζωμένη στην ελληνική κουλτούρα. Οι Τούρκοι συχνά συνδέονται με επιθετικότητα και βιαιότητα και αυτά τα στερεότυπα προάγουν την αμοιβαία παρεξήγηση (Stroescu 2014: 421).

2.3. Ετερότητα και γελοιογραφία

2.3.1. Η συνεισφορά των ΜΜΕ στην κατασκευή της ταυτότητας του «άλλου»

Η έννοια της ταυτότητας είναι πολυδιάστατη και πολυεπίπεδη. Η ταυτότητα είναι τόσο ατομική όσο και συλλογική. Στο παρόν κεφάλαιο θα μας απασχολήσει η κατασκευή εθνικών και εθνοτικών ταυτοτήτων καθώς και ο ρόλος του τύπου και ειδικότερα της γελοιογραφίας στην κατασκευή τους.

Το έθνος αποτελεί μια καθορισμένη κατασκευή, μια φαντασική κοινότητα και μέσω αυτού πραγματοποιείται ο μελλοντικός προσανατολισμός του συνόλου (Περπιράκη 2010: 23). Παρατηρείται ότι σε όλη την πορεία της ιστορίας του το έθνος προσδιορίζεται σε αντιδιαστολή με τους άλλους. Αυτό πηγάζει από την αίσθηση ανωτερότητας έναντι των άλλων, την επιφύλαξη που τρέφουμε για την έξω ομάδα και την έλλειψη οικειότητας προς το ξένο (Χάντινγκτον 1999: 144).

Η εθνική ταυτότητα περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα στοιχείων όπως η γλώσσα, η θρησκεία, ο πολιτισμός, οι αντιλήψεις, η γεωγραφική έκταση, καθώς και η οικονομική, νομική και πολιτική φύση της κοινωνίας που εμφανίζουν τα άτομα που ανήκουν στο ίδιο έθνος. Δεν είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη συνολικά όλα τα παραπάνω στοιχεία, αφού ακόμα και ο συνδυασμός κάποιων από αυτά έχει το ίδιο αποτέλεσμα (Γιάννακα 2008: 17). Η εθνική ταυτότητα αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ ατόμου, κοινωνίας και κράτους (Θεοδωρίδης 2001: 61).

Η εδραίωση της εθνικής ταυτότητας δεν δημιουργεί στο άτομο μόνο την εικόνα του «ανήκειν» κάπου, αλλά την εικόνα του «συνανήκειν». Εξυπηρετεί, μάλιστα, σε

τόσο μεγάλο βαθμό αυτή την ανάγκη του ατόμου να είναι μέλος μίας τόσο μεγάλης ομάδας, ώστε το οδηγεί ακόμα και στο να θυσιάσει τη ζωή του για το έθνος (Νεοφύτου, 2009).

Η δημιουργία εθνικής ταυτότητας μπορεί να οδηγήσει στον εθνικισμό. Ο εθνικισμός αποτελεί ιδεολόγημα που συγκροτείται με την ίδρυση εθνικού κράτους. Πολλές φορές χρησιμοποιείται για πολιτικές σκοπιμότητες και για την εξυπηρέτηση συμφερόντων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να καλλιεργούνται στερεοτυπικές εικόνες για το εμείς. Οι αντιλήψεις αυτές αντιδιαστέλλονται με τους «άλλους» οι οποίοι παρουσιάζονται ως απειλητικοί για το έθνος (Ηρακλείδης 2001: 17). Όπως αναφέρει ο Μήλλας (2001: 292-293):

«Η αρνητική εικόνα του «εθνικού άλλου» είναι απευθείας ανάλογη με την αναπτυσσόμενη εθνική συνείδησή μας. Η εθνική ταυτότητα και η εικόνα του άλλου είναι παραστάσεις αλληλένδετες.»

Για την καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας η ιστορική εθνική αφήγηση επιλέγει ποια κομμάτια της ιστορίας θα αναδείξει (Gellner 1992: 108-9) και ποια θα αποσιωπήσει. Σημαντικό για το έθνος είναι να ανατρέχει σε στιγμές δόξας και χαράς. Με τον τρόπο αυτό τα μέλη του έθνους νιώθουν ανώτερα και ισχυρά να συνεχίσουν την πορεία τους μέσα στον χρόνο. Αντίθετα, κάθε γεγονός που υπενθυμίζει στιγμές αδυναμίας ή και ντροπής αποσιωπάται, ώστε να μην απειληθεί η συνεκτικότητα και η συσπείρωση του έθνους. Το «εμείς» οφείλει να χαρακτηρίζεται από το σύνολο ως μία θετική «αυτό-ταυτότητα» που διέπεται από αξιοπρέπεια και υπερηφάνεια (Tajfel 1978).

Είναι αναγκαίο να αναφέρουμε πως η εθνική ταυτότητα δεν είναι κάτι παγιωμένο στο πέρασμα των χρόνων. Αντίθετα, συνεχώς μεταβάλλεται και αναπροσδιορίζεται ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν (Φραγκουδάκη & Δραγώνα 1997: 15).

Όπως συμβαίνει με κάθε ταυτότητα, έτσι και με την εθνική, η συγκρότηση της γίνεται σε αντιδιαστολή με τον «άλλον», όπου και εδώ τονίζονται τα θετικά χαρακτηριστικά του έθνους που ανήκουμε, αποσιωπούνται τα αρνητικά και παράλληλα συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο με το άλλο έθνος (Φραγκουδάκη & Δραγώνα 1997: 16). Με λίγα λόγια, ο «άλλος» δαιμονοποιείται, καθώς αποτυπώνεται ως κάποιος που θέλει να καταστρέψει το «εμείς» (Τιλίτς, υπό δημ.).

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό πως οι εθνικές/εθνοτικές ταυτότητες εδραιώνουν και απόψεις για τα δύο συγκρινόμενα μέλη, «εμείς»-«άλλοι». Οι απόψεις αυτές παγιώνονται και οδηγούν σε στερεότυπα. Σε άλλες, δηλαδή, παγιωμένες αντιλήψεις που έχουμε για τα μέλη της κάθε ομάδας. Οι αντιλήψεις αυτές είναι και θετικές και αρνητικές. Έτσι, τα μέλη κάθε ομάδας έχουν συγκεκριμένες προσδοκίες για τα μέλη της άλλης ομάδας (Hamilton et al 2009: 179). Οι αντιλήψεις αυτές μας επηρεάζουν για το πώς δεχόμαστε και απορρίπτουμε πληροφορίες που λαμβάνουμε για την κάθε ομάδα (Δραγώνα 2007: 13). Επιπρόσθετα, έχουν υψηλό κοινωνικό αντίκτυπο, αφού πολλές φορές οδηγούν σε κοινωνικές αδικίες και αποτελούν υπεργενικεύσεις (Γκογκίδη 2014: 55-56). Ωστόσο, τα στερεότυπα χτίζονται ασυνείδητα.

Τα στερεότυπα είναι αποτέλεσμα συγκερασμού των πληροφοριών που βασίζονται στην προσωπική εμπειρία του ατόμου, των πληροφοριών που προέρχονται από την ομάδα που ανήκει το άτομο και των πληροφοριών που λαμβάνει το άτομο από διάφορες άλλες πηγές, όπως τα ΜΜΕ, η λογοτεχνία (Özsüer 2015: 40-41).

Από την άλλη μεριά οι προκαταλήψεις είναι αρνητικές απόψεις που έχουμε για τους άλλους. Οι προκαταλήψεις δεν εμφανίζουν ποτέ κάποιο θετικό στοιχείο για μία ομάδα (Δραγώνα 2007: 21-22). Επίσης, αποτελούν μία συνειδητή στάση και σχετίζονται κυρίως με την συναισθηματική λειτουργία του ατόμου (Stangor 2009: 4). Τις προκαταλήψεις τις αντιμετωπίζουμε στην καθημερινότητα μας και έχουν αντίκτυπο στις κοινωνικές μας σχέσεις (Özsüer 2015: 31). Συνήθως είναι απότοκο μίας νοεράς άδικης δίκης που δεν στοιχειοθετείται από τα γεγονότα, αλλά από λανθασμένες και ελλιπείς ιδέες και αντιλήψεις και πάντα οδηγούν σε καταδίκη του άλλου (Özsüer 2015: 32). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να οδηγούμαστε στο φαινόμενο του ρατσισμού.

Οι προκαταλήψεις συγκροτούνται όταν γιγαντώνονται οι διαφορές μεταξύ του δίπολου «εμείς»-«άλλοι» με αποτέλεσμα η απόσταση μεταξύ τους να αυξάνεται συνεχώς. Βασικοί παράγοντες στον σχηματισμό προκαταλήψεων φαίνεται πως είναι η προσωπικότητα του ατόμου και οι κοινωνικοί παράγοντες. Ουσιαστικά κανείς μας δεν γεννήθηκε έχοντας προκαταλήψεις. Αντίθετα, οι επιταγές της κοινωνίας σε συνδυασμό με τον τρόπο που τις προσλαμβάνουμε, οδηγούν στον ενστερνισμό προκαταλήψεων (Özsüer 2015: 40-41). Επίσης, για τα μέλη εντός της ομάδας η κάθε είδους διαφοροποίηση που μπορούν να εμφανίζουν ελαχιστοποιείται ή ακόμα και

αποσιωπάται (Özsüer 2015: 38-40). Επομένως, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η κοινωνική κατηγοριοποίηση που επιδέχονται τα μέλη κάθε ομάδας.

Κάτι ανάλογο φαίνεται να συμβαίνει και στην παραγωγή εθνικών στερεοτύπων. Συγκεκριμένα, η δημιουργία εθνικών στερεοτύπων οφείλεται στις πληροφορίες που έχει κάθε άτομο ξεχωριστά, στις πληροφορίες που έχει η ομάδα που ανήκει το άτομο (άρα τις ενστερνίζεται και το ίδιο) και τέλος στις πληροφορίες που μεταδίδονται από τα ΜΜΕ (Özsüer 2015: 40-41). Οι διάφοροι φορείς κοινωνικοποίησης (οικογένεια, σχολείο) έχουν σημαντικό αντίκτυπο στις προσλαμβάνουσες του ατόμου. Αυτοί είναι που κατευθύνουν το άτομο στο πώς θα ερμηνεύσει, θα ενστερνιστεί ή θα απορρίψει μια κατάσταση (Özsüer 2015: 22). Σύμφωνα με τους Anderson και Billig, τον κυριότερο ρόλο παίζουν τα ΜΜΕ τα οποία καλλιεργούν την αίσθηση της εθνικής ενότητας και του «συνανήκειν» (Anderson 1995: 35 · Billig 2002: 21). Τα ΜΜΕ εμφανίζουν αυτή τη δυναμικότητα στην παγίωση προκαταλήψεων καθώς παρουσιάζουν τις εθνικές ταυτότητες ως παγιωμένες οντότητες, και συχνά παράγουν εθνικιστικό λόγο (Bora 1995: 67-68). Τα «εθνικά θέματα», όπως τα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας μιας χώρας, αποτελούν μια ειδική κατηγορία ειδησεογραφίας σχετικά με την ελευθερία διαπραγμάτευσής τους από τα ΜΜΕ (Κωστόπουλος 2008: 40).

Σε ανελεύθερα καθεστώτα, τα όρια του «εθνικά επιτρεπτού» τα καθορίζει η προληπτική λογοκρισία. Στις σύγχρονες δημοκρατίες, τα ΜΜΕ είναι τόσο ισχυρά που ακόμα και η «επικοινωνιακή» στρατηγική κυβερνήσεων και κομμάτων προσδιορίζονται από τη στάση τους. Όμως στα «εθνικά θέματα», τα επιτρεπτά όρια ορίζονται συχνά από μια επικίνδυνη μορφή καταστολής: την αυτολογοκρισία των δημοσιογράφων, που επιλέγουν να μη δημοσιεύσουν θέματα και γεγονότα αντίθετα στο «εθνικό συμφέρον» (Κωστόπουλος 2008: 40).

Είναι πολύ δύσκολο για τους δημοσιογράφους να ξεπεράσουν το πλαίσιο που έχει οριστεί στα «εθνικά θέματα» από τις επίσημες αρχές. Οι διαφοροποιήσεις, ακόμα και όταν δεν υπάρχουν νομικές συνέπειες, μπορεί να θεωρηθούν ως «εθνική προδοσία». Οι δημοσιογράφοι έτσι γίνονται δέσμιοι του εθνικιστικού λόγου και συμβάλλουν στην δαιμονοποίηση του «άλλου» (Τιλίτς, υπό δημ.). Το ίδιο ακριβώς ισχύει και για τους γελοιογράφους.

Η γελοιογραφία, καθώς έχει το προνόμιο χρησιμοποιώντας την εικόνα ή και τη γλώσσα να μεταφέρει με εύκολο τρόπο ακόμα και δυσνόητα μηνύματα, αποτελεί σημαντικό μέρος του μηχανισμού αναπαραγωγής στερεοτύπων και

εθνικών/εθνοτικών ταυτοτήτων από τα ΜΜΕ. Ο στόχος του χιούμορ της γελοιογραφίας συνήθως είναι ο αντίπαλος, ο «άλλος». Το χιούμορ προέρχεται μέσα από τη σύγκριση και τη διαπίστωση της κατωτερότητας του «άλλου». Η ασυμβατότητα δηλαδή στην οποία βασίζεται το χιούμορ της γελοιογραφίας προκύπτει από την διαδικασία αξιολόγησης ή κριτικής του «άλλου», που πάντα είναι κατώτερος.

Οι εθνικές ταυτότητες των Τούρκων και των Ελλήνων μπορούμε να πούμε ότι χτίστηκαν η μια πάνω στην άλλη. Ο ελληνικός εθνικισμός τροφοδοτεί τον τούρκικο και το αντίστροφο (Laçiner 1996: 3). Παρατηρούμε ότι αυτό το δίπολο Ελλάδας-Τουρκίας αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο για τη συγκρότηση των δύο εθνών (Τιλίτς υπό δημ.). Τα στερεότυπα που αναπαράγονται στις γελοιογραφίες και των δύο χωρών όπως θα δούμε και στην ανάλυση, είναι διαχρονικά και επαναλαμβανόμενα και ακολουθούν πιστά τις εκάστοτε πολιτικές εξελίξεις βοηθώντας στην παγίωση των εθνικών/εθνοτικών ταυτοτήτων και ως εργαλείο για το σκοπό αυτό χρησιμοποιούν την γλώσσα και την εικόνα.

2.4. Τουρκισμοί στην ελληνική γλώσσα και η χιουμοριστική αναπαραγωγή τους

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να αναφερθούμε και στο φαινόμενο των *τουρκισμών*. Η συνύπαρξη για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα διαφορετικών εθνοτήτων και γλωσσικών κοινοτήτων στο πλαίσιο της Οθωμανικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια, αλλά και άλλοι παράγοντες, όπως για παράδειγμα η ανταλλαγή πληθυσμών, έγιναν αίτια για την αντιγραφή (copy) λέξεων και επιθημάτων από τα τουρκικά προς τις άλλες βαλκανικές γλώσσες. Κυρίως αντιγράφηκαν ουσιαστικά, επίθετα, ρήματα, επιρρήματα, τοπωνύμια κ.ο.κ. Αυτό το φαινόμενο ονομάζεται τουρκισμός.

Σύμφωνα με τον Καζάζη, οι τουρκισμοί στις βαλκανικές γλώσσες στην αρχή ήταν στυλιστικά αμαρκάριστοι (stylistically neutral) αλλά αργότερα πέρασαν στις χαμηλές ποικιλίες και άρχισαν να αποτελούν μαρκαρισμένες επιλογές (stylistically low). Δηλαδή, γίνονταν αντιληπτοί ως χυδαίες, υποτιμητικές και χιουμοριστικές επιλογές της καθομιλουμένης (Καζάζης 1973: 394). Ο Mackridge υποστηρίζει ότι καταγράφονται δύο αντιδράσεις στη χρήση ενός τουρκικού δανείου/αντιγραφής στην ελληνική γλώσσα. Στην πρώτη, οι φράσεις που προέρχονται από τα τουρκικά εκφράζουν μια οικεία και συναισθηματικά φορτισμένη εμπειρία για τους Έλληνες και (Mackridge 2014: 174, 182) στη δεύτερη αντίθετα, τα τουρκικά δάνεια γίνονται

αντιληπτά ως κάτι ξένο προς την «αληθινή ελληνική ταυτότητα» που πρέπει να καταργηθεί από την ελληνική γλώσσα (Mackridge 2014: 182-183).

Ορισμένοι τουρκισμοί δέχτηκαν την πίεση και τον ανταγωνισμό από εναλλακτικά συνώνυμα με μεγαλύτερο κύρος τα οποία τους κατέστησαν αρνητικά χρωματισμένες επιλογές. Έτσι, επιλογές που ήταν κάποτε στιλιστικά ουδέτερες (stylistically neutral), δηλαδή, δεν είχαν χυδαίες ή κωμικές συνδηλώσεις, κατέστησαν ειρωνικές, χλευαστικές ή υποτιμητικές επιλογές (Καζάζης 1972: 111). Η Malikouti στην έρευνα της σχετικά με τους τουρκισμούς στα λεξικά, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι περισσότεροι στιλιστικά μαρκαρισμένοι τουρκισμοί φέρουν χρηστικά σημάδια (labels) που περιγράφονται με όρους όπως, «δημοφιλές», «προφορικό», «λαϊκό», «οικείο» αλλά και «ειρωνικό», «προσβλητικό», «χυδαίο» κ.λπ. (Malikouti 2017: 10).

Σε αυτό το πλαίσιο όπως θα δούμε στις ελληνικές γελοιογραφίες των περιόδων 1955, 1974 και 1999, η χρήση τουρκισμών εξυπηρετεί και συνεισφέρει στο υφολογικό αποτέλεσμα που επιδιώκει ο γελοιογράφος.

3. Μεθοδολογία

Η γλώσσα μέχρι τον 20^ο αιώνα εξεταζόταν ως σύστημα, ως ένα σύνολο κανόνων. Οι φιλολογικές και γλωσσολογικές σπουδές περιορίζονταν στην ανάδειξη των κανόνων που διέπουν όλα τα επίπεδα του γλωσσικού συστήματος, καθώς και στην υφολογική προσέγγιση των κειμένων (Γεωργαλίδου, Σηφianού & Τσάκωνα 2014: 10).

Σύμφωνα με το Λεξικό της κοινής νεοελληνικής (στο εξής ΛΚΝ) *γλώσσα είναι το σύστημα επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων, που χρησιμοποιεί τους φθόγγους για τη μετάδοση σκέψεων, γνώσεων, πληροφοριών, επιθυμιών και συναισθημάτων.*⁴ Η διάσταση αυτή άρχισε να απασχολεί τους ερευνητές/τριες, οι οποίοι/ες προσπάθησαν να αναδείξουν τη γλώσσα ως σύστημα επικοινωνίας. Έτσι, γεννήθηκε ο κλάδος της ανάλυσης λόγου ο οποίος στοχεύει στην ανάλυση της γλώσσας ως μέσου επικοινωνίας είτε στο πλαίσιο των κειμενικών ειδών είτε του φυσικού λόγου (Γεωργαλίδου, Σηφianού & Τσάκωνα 2014: 11). Η Ανάλυση Λόγου με τη σειρά της οδήγησε στην Κριτική Ανάλυση Λόγου (ΚΑΛ). Η ΚΑΛ εμφανίστηκε για πρώτη φορά στα τέλη της δεκαετίας του '80. Βασικοί εκπρόσωποι της είναι οι Norman Fairclough, Ruth Wodak και Teun van Dijk (Μανωλοπούλου 2015: 18). Οι ερευνητές/τριες της ΚΑΛ μελέτησαν δημοσιογραφικά κείμενα, ώστε να αναδείξουν τις στρατηγικές που ακολουθούν οι ομιλητές/τριες μέσω τις γλώσσας για να εκφράσουν ιδεολογίες. Έτσι κατέληξαν ότι, συγκεκριμένοι γραμματικοί τύποι, η συχνότητα εμφάνισης των λεξικών τύπων, η μεταβιβαστικότητα, η επιλογή παθητικής ή ενεργητικής σύνταξης, κάθε άλλο παρά τυχαία ήταν. Για παράδειγμα, ανάλογα με το αν ο ομιλητής ήθελε να είναι εμπερικλείων ή αποκλείων σε ένα γεγονός, αν ήθελε να χρωματιστεί ως δράστης ή ως πάσχοντας, επέλεγε τους κατάλληλους γραμματικούς τύπους (Φραγκάκη 2010: 348). Με τον τρόπο αυτό τονίστηκε η ιδεολογία που κρύβεται πίσω από τους μηχανισμούς της γλώσσας. Ο όρος «κριτική» ακριβώς γι' αυτό το λόγο προσδόθηκε στην ανάλυση λόγου καθώς στοχεύει μεν να εμφανίσει τις κρυμμένες διασυνδέσεις μεταξύ γλώσσας-κοινωνίας-ιδεολογίας, αλλά και γιατί ασκεί κριτική σε αυτές (Fairclough 1989: 5). Επομένως, εστιάζει στο πως αποτυπώνεται, υπόρρητα, ωστόσο, στη γλώσσα η ιδεολογία και η εξουσία (van Dijk 1998B οπ. αν. Καραγιαννάκη 2016: 16).

⁴ βλ. σχετικό λήμμα στο ΛΚΝ.

Όπως αναφέρει η Φραγκάκη (2010), οι Fairclough και Wodak θεωρούν πως η γλώσσα δεν αντανακλά μόνο τις κοινωνικές σχέσεις αλλά κυρίως κατασκευάζει ιδεολογία και αποτυπώνει τη σχέση εξουσιαστών και εξουσιαζόμενων. Με λίγα λόγια, η γλώσσα εκφράζει μία ιδεολογική ηγεμονία, η οποία αποτυπώνεται σε κείμενα άσκησης εξουσίας, όπως αυτά τα οποία βρίσκουμε στα ΜΜΕ. Ο van Dijk, ακολουθώντας μια κοινωνιογνωσιακή προσέγγιση, θεωρεί τις ιδεολογίες συστήματα πεποιθήσεων που είναι κοινά στα μέλη μιας ομάδας και καθορίζουν την κοινωνική ταυτότητα της ομάδας αυτής (Φραγκάκη 2010: 349).

Η ΚΑΛ συνδέει ουσιαστικά τη γλώσσα με την κοινωνία. Ο πυρήνας της είναι οι σχέσεις εξουσίας όπως αυτές αποτυπώνονται στον λόγο (Blommaert & Bulcean 2000: 447-466). Έτσι, η ΚΑΛ συνδέει γλώσσα-κοινωνία-ιδεολογία μέσω της ανάλυσης κειμένων και την αντιστοιχία τους με κοινωνικές σχέσεις και ιεραρχίες (Chouliaraki & Fairclough 1999: 6). Από τη σύνδεση αυτή προκύπτει πως γλώσσα και κοινωνία βρίσκονται σε αλληλεπίδραση, καθώς η γλώσσα ως πηγή παγιώνει, κατασκευάζει ή αλλάζει κοινωνικές τάσεις και δομές (Στάμου 2014: 150-151). Οι ερευνητές/τριες θεωρούν πως οι ιδεολογίες που διέπουν το κοινωνικό σύστημα αποτυπώνονται στον λόγο. Έτσι, σχέσεις εξουσίας, ανισότητας και εκμετάλλευσης αναδεικνύονται μέσω του γλωσσικού συστήματος (Στάμου 2014: 150-151).

Αντικείμενο μελέτης της ΚΑΛ αποτελούν κείμενα που αφορούν κυρίως το δημόσιο λόγο και προέρχονται από τα ΜΜΕ, την πολιτική σκηνή, το εκπαιδευτικό σύστημα και κάθε άλλου είδους δημόσιο έγγραφο (Στάμου 2014: 152). Στα κείμενα αυτά η ΚΑΛ επιχειρεί να φωτίσει τους άδηλους μηχανισμούς γλώσσας-εξουσίας και να παρουσιάσει τον τρόπο που η γλώσσα αντικατοπτρίζει τις κοινωνικές ανισότητες και την εξουσία. Επίσης, η ΚΑΛ βοηθά τους χρήστες να αντιληφθούν τον ιδεολογικό και κοινωνικό αντίκτυπο που έχει η γλώσσα που χρησιμοποιούν (Γιαλαμπούκη 2008: 51-52).

Η μελέτη της σχέσης γλώσσας και κοινωνίας στηρίζεται στις γλωσσικές πρακτικές που ακολουθούνται (Καραγιαννάκη 2016: 17). Η γλώσσα δεν είναι αμέτοχη στην παγίωση κοινωνικών σχέσεων. Αντίθετα, αυτή τις θεσμοθετεί. (Φραγκάκη 2010: 347). Τα ΜΜΕ παίζουν πρωταρχικό ρόλο στη διαδικασία αυτή. Ο λόγος που χρησιμοποιείται σε αυτά κατασκευάζει την πραγματικότητα. Στον λόγο αυτό η ΚΑΛ παρεμβαίνει και φέρνει στην επιφάνεια τις κοινωνικές πεποιθήσεις που κρύβονται στη χρήση της γλώσσας αναδεικνύοντας την ανισότητα που η γλώσσα προβάλλει (Διαμαντής 2016: 147).

Ο van Dijk προσεγγίζει την ΚΑΛ γνωσιακά. Για τον ίδιο η ΚΑΛ δεν αποτελεί μόνο εργαλείο για τη μελέτη της γλώσσας, αλλά αποτελεί ιδιαίτερο τρόπο προσέγγισης των κειμένων (Στάμου 2014: 156). Ο van Dijk προσπαθεί να αναδείξει την πραγματική επιρροή που ασκεί η γλώσσα στον/στην αναγνώστη/τρια, ο/η οποίος/α ήδη έχει συγκεκριμένες αντιλήψεις, τη δική του/της νόηση (Στάμου 2014: 157). Επίσης, υποστηρίζει πως υπάρχουν αντιστοιχίες λόγου και κοινωνικών δομών. Έτσι, οδηγείται στο τρίπτυχο λόγος-γνώση-κοινωνία.

Ο van Dijk προχώρησε τη σκέψη ακόμα παρακάτω εμπλέκοντας στην ΚΑΛ και την έννοια της αξιολόγησης. Έτσι, πρότεινε ένα ιδεολογικό τετράγωνο, μία αφηρημένη, δηλαδή, αξιολόγηση που ακολουθούν οι κοινωνικές ομάδες. (van Dijk 1998: 33) Η αξιολόγηση αυτή περιλαμβάνει τέσσερα επίπεδα. Στο πρώτο το «εμείς/εγώ» αξιολογείται θετικά. Αντίθετα, ο «άλλος» αξιολογείται αρνητικά. Επίσης, για το «εμείς/εγώ» τονίζονται τα προτερήματα, ενώ απουσιάζουν ή μετριάζονται τα αρνητικά χαρακτηριστικά που έχει, ενώ το εντελώς αντίθετο συμβαίνει για τον «άλλο», την έξω ομάδα, δηλαδή, για την οποία τονίζονται οι αρνητικές εκφάνσεις της (Φραγκάκη 2010: 349). Παρατηρούμε πως υπάρχει μία ρατσιστική αντιμετώπιση του δίπολου έσω ομάδας «εμείς» και έξω ομάδας «άλλος».

Η Τσάκωνα (2013: 38) συνδέει την αξιολόγηση με το χιούμορ και υποστηρίζει ότι:

«Η αξιολόγηση φανερώνει ποια είναι η στάση του παραγωγού ενός κειμένου απέναντι σε όσα λέει ή γράφει. Η στάση αυτή εκδηλώνεται μέσα από τις συγκεκριμένες επιλογές του σε λεξιλογικό, συντακτικό, γραμματικό, φωνητικό επίπεδο. Επομένως, το χιούμορ μπορεί να γίνει αντιληπτό ως ένας τρόπος αξιολόγησης των πραγμάτων, ο οποίος έχει συγκεκριμένες συνέπειες για το περιεχόμενο και τη μορφή ενός κειμένου.»

Τα δεδομένα αυτής της μελέτης αναλύονται στο πλαίσιο της ΚΑΛ και των γλωσσολογικών θεωριών για το χιούμορ. Η ΚΑΛ επιλέγεται, καθώς η μελέτη μας στηρίζεται σε δημόσιο λόγο ο οποίος εκφράζει κοινωνικές πεποιθήσεις, όπως αυτός αποδίδεται μέσα από πολιτικές γελοιογραφίες. Επίσης το ιδεολογικό τετράγωνο του van Dijk αποτελεί χρήσιμο εργαλείο καθώς εξετάζεται το δίπολο Έλληνες-Τούρκοι («εμείς» και οι «άλλοι»).

4. Τα δεδομένα

Σε αυτή την εργασία εξετάζουμε γελοιογραφίες των περιόδων 1955, 1974 και 1999. Επιλέγουμε τις περιόδους αυτές, καθώς είναι χαρακτηριστικές για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Το 1955 εκτυλίχθηκαν τα Σεπτεμβριανά, το 1974 η εισβολή στην Κύπρο και το 1999 είχαμε διαδοχικούς σεισμούς πρώτα στην Τουρκία και στη συνέχεια στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα ανθρώπινες απώλειες και μεγάλες υλικές ζημιές.

Οι γελοιογραφίες που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία είναι τριάντα και έχουν επιλεγεί από ένα σώμα 288 γελοιογραφιών που απεικονίζουν τον εθνικά άλλο στον ελληνικό και τούρκικο τύπο. Από αυτές για κάθε περίοδο έχουν επιλεγεί δέκα γελοιογραφίες, πέντε από τον ελληνικό τύπο και πέντε από τον τουρκικό. Η επιλογή έγινε με το κριτήριο η γελοιογραφία να περιέχει γλωσσικό μήνυμα και όχι μόνο εικόνα. Το σώμα των γελοιογραφιών αντλήθηκε από εφημερίδες μεγάλης κυκλοφορίας του ελληνικού τύπου, όπως Τα Νέα, Το Βήμα, η Καθημερινή και η Απογευματινή και από αντίστοιχες του τούρκικου τύπου, όπως οι εφημερίδες Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Tercüman και Türkiye.

Για την περίοδο του 1955 στην Τουρκία μελετήθηκαν η εφημερίδες Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet και Tercüman ανάμεσα στις ημερομηνίες 18 Αυγούστου και 7 Οκτωβρίου 1955 και βρεθήκαν συνολικά 28 γελοιογραφίες. Ενώ στην Ελλάδα μελετήθηκαν οι εφημερίδες Τα Νέα, Το Βήμα, η Καθημερινή ανάμεσα στις ημερομηνίες 17 Αύγουστου με 7 Οκτώβριου 1955 και βρεθήκαν συνολικά 34 γελοιογραφίες. Ο συνολικός αριθμός των γελοιογραφιών αυτής της περιόδου ανέρχεται σε 62.

Για την περίοδο του 1974 στην Τουρκία μελετήθηκαν οι εφημερίδες Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet και Tercüman ανάμεσα στις ημερομηνίες 5 Ιουλίου με 20 Αύγουστου 1974, και βρεθήκαν συνολικά 62 γελοιογραφίες. Στην Ελλάδα μελετήθηκαν οι εφημερίδες Απογευματινή, Τα Νέα και Το Βήμα ανάμεσα στις ημερομηνίες 3 Ιουλίου με 31 Αύγουστου 1974, και βρεθήκαν συνολικά 92 γελοιογραφίες. Ο συνολικός αριθμός των γελοιογραφιών ανέρχεται σε 154.

Για την περίοδο του 1999 στην Τουρκία μελετήθηκαν οι εφημερίδες Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet και Türkiye ανάμεσα στις ημερομηνίες 4 Αύγουστου με 4 Οκτώβριου 1999, και βρεθήκαν συνολικά 25 γελοιογραφίες. Στην Ελλάδα μελετήθηκαν οι εφημερίδες Τα Νέα, Το Βήμα και η Καθημερινή ανάμεσα στις

ημερομηνίες 1 Αύγουστου με 7 Οκτώβριου 1999, και βρεθήκαν συνολικά 47 γελοιογραφίες. Ο συνολικός αριθμός των γελοιογραφιών ανέρχεται σε 72.

Το υλικό εντοπίστηκε στην Κεντρική Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης και στην Κρατική Βιβλιοθήκη Beyazit (για τις γελοιογραφίες που προέρχονται από τον τούρκικο τύπο) και στα αρχεία της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων (για τις γελοιογραφίες που προέρχονται από τον ελληνικό τύπο).

Επεξεργαστήκαμε τις γελοιογραφίες για την καλύτερη απόδοση της εικόνας χωρίς να γίνει κάποια διόρθωση στα κείμενα. Επίσης για την διευκόλυνση και την οικονομία στα συμπεράσματα χρησιμοποιήθηκαν τα γράμματα (T) για τις τουρκικές και το (E) για τις ελληνικές γελοιογραφίες και αριθμοί ανάλογα με την ημερομηνία έκδοσης.

5. Ανάλυση

5.1. 1955

5.1.1. Ιστορικά στοιχεία

Από τα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ξεκίνησε μια συστηματική προσπάθεια τουρκοποίησης για τη δημιουργία έθνους-κράτους. Αυτό είχε ως συνέπεια την καταπίεση και κάθε μορφή δίωξης προς τις μειονότητες. Η ελληνική μειονότητα της Τουρκίας ήρθε αντιμέτωπη κατά περιόδους με αποστολές των ανδρών στα τάγματα εργασίας, εκτοπισμούς από τις περιοχές που ζούσε, ανταλλαγή πληθυσμών, γλωσσική καταπίεση και εξοντωτικούς φόρους κεφαλαίου. Η ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης μπορεί να εξαιρέθηκε από την ανταλλαγή πληθυσμών σε αντιστάθμισμα με την παραμονή στην Ελλάδα των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης, ζούσε όμως συνεχώς με τον φόβο να κυριαρχεί μεταξύ των μελών της.

Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '50 φαίνεται πως είχε έρθει η κατάλληλη χρονική συγκυρία ώστε οι ελληνοτουρκικές σχέσεις να αναβαθμιστούν και η προσέγγιση μεταξύ των λαών να γίνει περισσότερο φιλική. Σε αυτό βοήθησε και η προσχώρηση των δύο χωρών στις δυνάμεις του NATO το 1952. Ωστόσο, όπως φάνηκε, τα θεμέλια της φιλίας που προσπαθούσε να αναπτυχθεί ήταν σαθρά. Αυτό έγινε εμφανές όταν ξέσπασε το κυπριακό ζήτημα (Αλεξανδρής 1988: 495).

Ο αγώνας των Κυπρίων για ένωση με την Ελλάδα πυροδότησε αντιδράσεις στην Τουρκία. Από τον Αύγουστο του 1954, που κατατέθηκε από την ελληνική κυβέρνηση (κυβέρνηση Παπάγου) προσφυγή στον ΟΗΕ με αίτημα την αυτοδιάθεση του κυπριακού λαού, επικράτησε στη Τουρκία μεγάλος κατευθυνόμενος λαϊκός αναβρασμός. Στον τύπο γράφονταν εμπρηστικά ανθελληνικά άρθρα και η τουρκική κυβέρνηση πιεζόταν να αναλάβει δράση για να ματαιώσει την ένωση.

Με καθοδηγητή τον Hikmet Bil, ιδρύθηκε η οργάνωση «Η Κύπρος είναι τουρκική» (Kıbrıs Türktür Cemiyeti), που δεν σταμάτησε να εξάπτει τον φανατισμό των λαϊκών μαζών και αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα στα γεγονότα του Σεπτεμβρίου του 1955, τα λεγόμενα «Σεπτεμβριανά». Η δράση της οργάνωσης αποτέλεσε εναρκτήριο λάκτισμα για οργανωμένη πλέον εκστρατεία κατά του Πατριάρχη και των Ελλήνων (Αλεξανδρής 1988: 498).

Στις 29 Αυγούστου ξεκίνησε η διάσκεψη του Λονδίνου ανάμεσα στη Μ. Βρετανία, την Τουρκία και την Ελλάδα. Εκείνη την περίοδο πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας ήταν ο Anthony Eden, της Τουρκίας ο Adnan Menderes και της Ελλάδος ο Αλέξανδρος Παπάγος. Στη διάσκεψη συμμετείχαν οι υπουργοί εξωτερικών της Ελλάδας Στεφανόπουλος, της Τουρκίας Zorlu και της Αγγλίας Macmillan.

Κύριος άξονας της πολιτικής της Μ. Βρετανίας δεν ήταν η μεσολάβηση μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, αλλά αντιθέτως, η μετατροπή του κυπριακού από αποικιακό πρόβλημα σε ελληνοτουρκικό (Keser 2012: 188). Ο Macmillan παρουσίασε ένα σχέδιο «αυτοδιοίκησης» υπό τον έλεγχο της Αγγλίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας. Οι ελληνικές θέσεις υποστήριζαν σθεναρά την αυτοδιάθεση, ενώ ο Τούρκος υπουργός εξωτερικών Zorlu πρότεινε ή να συνεχιστεί το αποικιακό καθεστώς ή το νησί να επιστρέψει στην Τουρκία (Güven 2005: 164).

Τα μεσάνυχτα της 5^{ης} προς 6^{ης} Σεπτεμβρίου όμως σημειώθηκε έκρηξη στον κήπο του τουρκικού προξενείου Θεσσαλονίκης, η οποία προξένησε μικρές ζημιές στο σπίτι που γεννήθηκε ο Kemal Atatürk και βρίσκεται δίπλα στο προξενείο. Η τοποθέτηση της βόμβας όπως αποδείχθηκε, ήταν τουρκική προβοκάτσια (Gevgilili 1987: 134).

Η είδηση μεταδόθηκε στις 13:00 από το κρατικό ραδιόφωνο της Τουρκίας. Στις 16:00 ξεκινάει η εκτύπωση της εφημερίδας İstanbul Ekspres του βουλευτή του κυβερνόντος κόμματος και εκδότη Mithat Perin, που σε δεύτερη έκδοσή της και με εμπρηστικούς τίτλους αναπαρήγαγε την είδηση (Demirer 1995: 74-76).

Στη συνέχεια με βασικό υποκινητή την οργάνωση «Η Κύπρος είναι τουρκική» διοργανώνονται «αυθόρμητες» διαδηλώσεις διαμαρτυρίας στο Ταξίμ (Güven 2005: 13). Οι διαδηλώσεις αυτές γρήγορα μετατράπηκαν σε επιθέσεις και λεηλασίες σε εκκλησίες, καταστήματα, σπίτια ακόμα και νεκροταφεία, με

⁵ Ο τίτλος της εφημερίδας αναφέρει «Έπαθε ζημιά από βόμβα το σπίτι του πατέρα μας». Στον δε υπότιτλο διαβάζουμε «Το φρικτό γεγονός που έγινε τα ξημερώματα προκάλεσε αγανάκτηση».

κύριο στόχο την ελληνική μειονότητα. Οι επιθέσεις εξαπλώθηκαν ακόμα και σε απομακρυσμένες γειτονίες στην Ευρωπαϊκή, αλλά και στην Ασιατική πλευρά της Πόλης. Περιορισμένης έκτασης επεισόδια έγιναν και στο ελληνικό στοιχείο της Σμύρνης. Όπως αναφέρει η Güven (2005: 20-23) η επέμβαση της αστυνομίας ήταν παθητική, σε κάποιες περιπτώσεις ενθαρρυντική, ακόμα και βοηθητική ή συμμετοχική. Τα γεγονότα συνεχίστηκαν μέχρι το μεσημέρι της 7^{ης} Σεπτεμβρίου, οπότε και κηρύχτηκε στρατιωτικός νόμος, με αποτέλεσμα οι συμμαορίες των πλιατσικολόγων να διαλυθούν και η κατάσταση να ηρεμήσει.

Σύμφωνα με τούρκικες πηγές⁶ από τις επιθέσεις έγιναν ζημιές σε 1004 σπίτια, 4214 εργασιακούς χώρους, 73 εκκλησίες, 1 συναγωγή, 2 μοναστήρια, 26 σχολεία και σε άλλες εγκαταστάσεις όπως εργοστάσια, ξενοδοχεία με τον συνολικό αριθμό να φτάνει τις 5622 ιδιοκτησίες.

Αν και δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία, έγιναν αναφορές για θανάτους που δεν έχουν εξακριβωθεί (ο αριθμός των θανάτων που αναφέρονται κυμαίνεται μεταξύ 15 (Whitman 1992: 50) και 37 (Vryonis 2005: 581)). Οι τραυματίες, ανάλογα με την πηγή, κυμαίνονται από 300 ως 600 (Güven 2005: 39). Επίσης, σύμφωνα με κατάθεση του διευθυντή του νοσοκομείου Μπαλουκλού 60 γυναίκες νοσηλεύτηκαν εξαιτίας βιασμού (Güven 2005: 39). Πιθανολογούμε ότι ο αριθμός ήταν πολύ μεγαλύτερος, αλλά το γεγονός αποσιωπήθηκε λόγω φόβου ή ντροπής.

Μετά τα γεγονότα η κυβέρνηση προχώρησε σε αθρόες συλλήψεις και προσπάθησε να ρίξει την ευθύνη στους κομμουνιστές. Ταυτόχρονα ο πρωθυπουργός Menderes εξήγγειλε την πρόθεσή του για την αποζημίωση των θυμάτων. Η υπόθεση βέβαια της κομμουνιστικής συνομοσίας δεν μπορούσε να σταθεί και καταρρίφθηκε εύκολα. Οι δε αποζημιώσεις που δόθηκαν, κάλυπταν ένα πολύ μικρό μέρος των πραγματικών ζημιών (Βλ. Χρηστίδης 2000).

Παρόλο που κατά καιρούς διατυπώθηκαν διάφορες θεωρίες όπως «Ήταν μια αυθόρμητη αντίδραση του λαού», «Ήταν ταξικός ξεσηκωμός», «Το έκαναν οι ξένοι», στην Δίκη της Yasslada⁷ μετά το πραξικόπημα του 1960, ο τότε πρωθυπουργός

⁶ Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Arşivi, Fahri Çoker Dosyası, 6 Eylül Hadiseleri Hasar Endeksi.

⁷ Η δίκη της Yasslada ξεκίνησε στις 14 Οκτωβρίου 1960 και τελείωσε στις 15 Σεπτεμβρίου 1961. Σε αυτή τη δίκη δικάστηκαν ο πρώην πρόεδρος της δημοκρατίας Celal Bayar, ο πρώην πρωθυπουργός Adnan Menderes, και πρώην υπουργοί και βουλευτές. Η απόφαση του δικαστηρίου καταδίκασε τον Menderes, το πρώην υπουργό εξωτερικών Zorlu και τον πρώην υπουργό οικονομικών Hasan Polatkan σε θάνατο. Οι καταδικασμένοι εκτελέστηκαν στις 16 και 17 Σεπτεμβρίου 1961 (βλ. Demirel, 1995).

Menderes και ο υπουργός εξωτερικών Zorlu κρίθηκαν ένοχοι ως ηθικοί αυτουργοί των Σεπτεμβριανών γεγονότων (Demir 2013: 58). Όπως αναφέρει ο Αλεξανδρής (1988: 501) αρκετά χρόνια αργότερα, ο πρόεδρος της οργάνωσης «Η Κύπρος είναι τουρκική», Hikmet Bil, σε συνέντευξη του παραδέχτηκε ότι στις 6 Σεπτεμβρίου συναντήθηκε με τον πρόεδρο της δημοκρατίας και τον πρωθυπουργό για την κατάστρωση σχεδίου, βάσει του οποίου διεξήχθησαν οι ανθελληνικές ταραχές. Επίσης, ο στρατηγός Sabri Yirmibeşoğlu παραδέχτηκε ότι και τα Σεπτεμβριανά ήταν δουλειά του Ειδικού Τμήματος Πολέμου (Özel Harp Dairesi) όπου εργαζόταν ο ίδιος και ήταν εξαιρετικά καλά οργανωμένο σχέδιο, καθώς επέτυχε το στόχο του (Güllaroğlu 1991: 104). Αξίζει εδώ να σημειωθεί, ότι ο φερόμενος ως δράστης της τοποθέτησης της βόμβας στο σπίτι του Kemal Atatürk στη Θεσσαλονίκη, Oktay Engin, διορίστηκε μετά από κάποια χρόνια ως νομάρχης της επαρχίας Nevşehir στην Κεντρική Τουρκία.⁸

Τους γελοιογράφους στον τουρκικό και τον ελληνικό τύπο εκείνης της περιόδου απασχόλησαν έντονα τα τεκταινόμενα στην Κύπρο, η διάσκεψη του Λονδίνου και τα Σεπτεμβριανά, αν και τα τελευταία εμφανίζονται μόνο στις ελληνικές γελοιογραφίες. Οι γελοιογραφίες επιλέχθηκαν με κριτήριο να αναδείξουν το κλίμα που υπήρχε τότε και την αναπαραγωγή του μέσα από τα σκίτσα των γελοιογράφων. Η ανάλυση των γελοιογραφιών γίνεται στο θεωρητικό πλαίσιο της ΓΘΓΧ, της ΚΑΛ και του ιδεολογικού τετραγώνου του van Dijk.

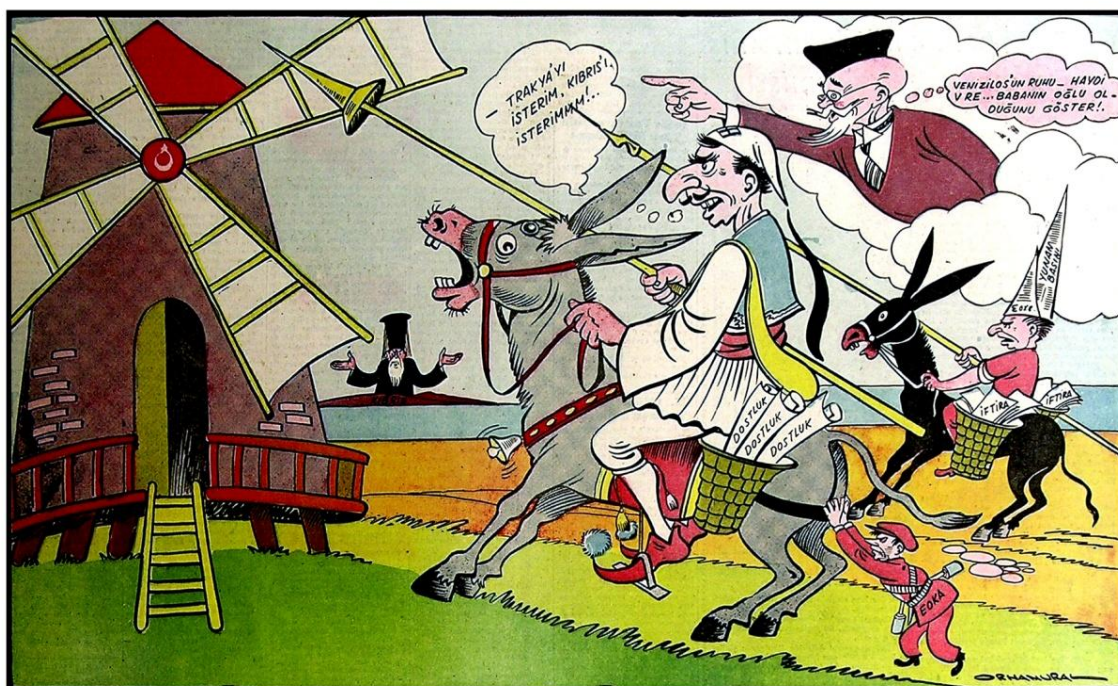
Στις γελοιογραφίες ο «άλλος» απεικονίζεται και κατασκευάζεται εικαστικά και γλωσσικά. Εκτός από την εικόνα, τα γλωσσικά μέσα της πολιτικής γελοιογραφίας, χρησιμοποιούνται για να ενισχύσουν τα κυρίαρχα στερεότυπα. Επίσης, συντελούν στην αξιολόγηση η οποία παράγεται γνωσιακά (και) από την επίλυση της ασυμβατότητας ανάμεσα στο πλαίσιο που δημιουργεί η μακράιωνη συγκρουσιακή συνύπαρξη των δύο εθνοτήτων, η εικαστική τους απεικόνιση και οι γλωσσικές τους πράξεις. Συνεπώς, η κριτική προσέγγιση των κειμένων αναδεικνύει τη λειτουργία του χιούμορ ως έμμεσου τρόπου απόδοσης θεμελιωδών αξιακών αντιθέσεων στον εαυτό και τον εκάστοτε «άλλο» και τη συνεισφορά του στη δημιουργία του *ιδεολογικού τετραγώνου* (Σακλιτζά & Γεωργαλίδου 2017).

⁸ Συνέντευξη με τον Oktay Engin, Devletin Sorumluluğu Var, Yeni Şafak, 06 Eylül 2001. <http://bianet.org/bianet/siyaset/4458-oktay-engin-devletin-sorumlulugu-var> (τελευταία πρόσβαση 07.08.2017)

Με την αποτύπωση του κλίματος που οδήγησε στα Σεπτεμβριανά και την περιγραφή των ίδιων των γεγονότων μέσα από το χιούμορ των γελοιογράφων, θα επιχειρήσουμε να δείξουμε ότι η γελοιογραφία αποτελεί σημαντικό μέσο του μηχανισμού δημιουργίας/ενίσχυσης στερεοτύπων και ειδικά σε περιόδους κρίσης όπου ο «άλλος» απεικονίζεται σαν αντίπαλος, σαν εχθρός.

5.1.2. Τουρκικές γελοιογραφίες

(T1) 18 Αυγούστου 1955, Tercüman

Asri Donkişot!...

Έλληνας: *Θέλω την Θράκη, θέλω την Κύπρο!...*

Βενιζέλος: *Η ψυχή του Βενιζέλου... Άντε βρε, δείξε ότι είσαι γιος του πατέρα σου!*

Εικαστικά, ο Έλληνας απεικονίζεται ως σύγχρονος, αλλά παράλληλα παρωχημένος, Δον Κιχώτης. Αν και η γελοιογραφία αφορά γεγονότα του 20^{ου} αιώνα, η ενδυμασία του Έλληνα δημιουργεί μία εικόνα αναχρονισμού, φαινόμενο που παρατηρείται σχεδόν σε όλες τις γελοιογραφίες που μελετήσαμε. Επιπρόσθετα, ο Έλληνας αποτυπώνεται ως ανόητος και αιθεροβάμων, καθώς, όπως και ο Δον Κιχώτης, αδυνατεί να αντιληφθεί πως ο σκοπός του είναι μάταιος και πως η εικόνα του είναι φαιδρή. Εκπροσωπεί το πνεύμα του Βενιζέλου, πρεσβευτή της Μεγάλης

Ιδέας. Ο Έλληνας εμφανίζεται σαν η κύρια δύναμη επίθεσης σε αντίθεση με τους Ελληνοκύπριους που είτε μέσω της ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωσης Κυπρίων Αγωνιστών) στο κάτω δεξί μέρος της εικόνας είτε μέσω του Μακάριου στο βάθος της εικόνας εμφανίζονται πολιτικά ασήμαντοι καθώς καταλαμβάνουν ελάχιστο χώρο στην απεικόνιση. Ο ελληνικός τύπος έχει βοηθητική θέση στην εικόνα σαν Σάντσο Πάντσα, δηλαδή, ως συμπαραστάτης του Έλληνα Δον Κιχώτη. Στην αριστερή πλευρά της εικόνας, ο ανεμόμυλος που δέχεται την επίθεση έχει στο κέντρο των φτερών του την τούρκικη σημαία.

Γλωσσικά, η ελληνική πλευρά αποτυπώνεται ως διπρόσωπη. Ο Έλληνας έχει χαρτιά στο καλάθι του που γράφουν «*dostluk dostluk*» (φιλία, φιλία), ενώ από την άλλη, με μια σειρά άμεσων και έμμεσων κατευθυντικών γλωσσικών πράξεων, εμφανίζεται να απαιτεί λέγοντας «*Θέλω την Θράκη, θέλω την Κύπρο*». Με αυτό τον τρόπο, ο γελοιογράφος κατασκευάζει την ελληνική επιθετικότητα. Ως πνεύμα ο Βενιζέλος κατασκευάζεται να υποκινεί την ελληνική επιθετική συμπεριφορά απευθύνοντας επίσης κατευθυντικές γλωσσικές πράξεις προς τους Έλληνες: «*Δείξε τους ότι είσαι ο γιος του πατέρα σου*». Ο ελληνικός τύπος απεικονίζεται να μεταφέρει έντυπα χαρτιά στο ταγάρι του τα οποία γράφουν «*iftira, iftira*» (συκοφαντία, συκοφαντία).

Γνωσιακά, οι αντιθέσεις προκύπτουν από την αντίφαση μεταξύ της προσφοράς φιλίας και της επιθετικότητας του εικονιζόμενου Έλληνα. Επίσης, υποδηλώνεται η ανεπαρκής αντίληψη της πραγματικότητας μέσω της προσωποποίησής του ως Δον Κιχώτη. Από την άλλη μεριά, ο ανεμόμυλος αποτελεί αλληγορική απεικόνιση τόσο της δύναμης της Τουρκίας όσο και της ματαιότητας της ελληνικής επιθετικότητας.

Η γελοιογραφία τονίζει τα αρνητικά χαρακτηριστικά/πράξεις της έξω ομάδας (Έλληνες) και αναδεικνύει τα θετικά χαρακτηριστικά/πράξεις της έσω ομάδας (Τούρκοι) (van Dijk, 1998: 21-63 · Σακλιτζά & Γεωργαλίδου 2017). Συνολικά, το κείμενο, μέσω της εικόνας και του λόγου, κατασκευάζει την έντονη διπολικότητα των εθνικών ταυτοτήτων ταυτίζοντας τον «άλλο» με αρνητικά χαρακτηριστικά και συμπεριφορές.

İT HAF- Batı Trakya, Bozcaada ve İmrozu istemek küstahlığında bulunan Etnikos KiriX gazetesine

Μακάριος: *Όταν βλέπω τον πατέρα και τον γιο κάτι εμφανίζεται μπροστά μου! Μάλλον θα παίζω εδώ παπάς, εκεί παπάς, που είναι ο παπάς.*

Έλληνας: *Ζωντάνεψαν οι αναμνήσεις μου. Όποτε βλέπω θάλασσα έρχεται μπροστά στα μάτια μου το λιμάνι της Σμόρνης.*

Αφιέρωση: *Προς την εφημερίδα «Εθνικός Κήρυξ» η οποία με θρασύτητα ζητά την Ίμβρο, την Τένεδο και την δυτική Θράκη.*

Εικαστικά, στην εθνική ταυτοτική κατασκευή, το παρελθόν της παντοδύναμης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας παρουσιάζεται με την απεικόνιση του ετοιμοπόλεμου Οθωμανού -πατέρα- με τη σημαία και την σπάθα του. Άξιος συνεχιστής του ένδοξου παρελθόντος ο Τούρκος φαντάρος -γιος- με την στολή και την ξιφολόγχη. Και οι δύο έχουν στρέψει το βλέμμα τους στην Κύπρο, ενώ η στάση του σώματός τους δείχνει πως είναι αποφασισμένοι να πολεμήσουν για αυτήν. Από την άλλη μεριά, έχουμε την κατασκευή του Έλληνα, φοβισμένου, να τρέχει πανικόβλητος και να αναλογίζεται τις ήττες του παρελθόντος, που παρουσιάζονται στα ροζ σύννεφα της εικόνας: Σαγγάριος, Αφιόνκαραχισάρ και Ντουμλουπινάρ⁹. Η ενδυμασία είναι σύμφωνη με το

⁹ Περιοχές που έγιναν συγκρούσεις μεταξύ του τούρκικου και ελληνικού στρατού κατά την διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας.

τούρκικο στερεότυπο για τον Έλληνα. Ο Μακάριος κατασκευάζεται επίσης σαν φοβισμένη φιγούρα η οποία έχει γονατίσει σε στάση ικεσίας μπροστά στην επερχόμενη απειλή των Τούρκων (Saklıca-Rigatos 2010: 25).

Γλωσσικά, ο φόβος του Έλληνα αποτυπώνεται στα λόγια του καθώς λέει πως βλέποντας τη θάλασσα αμέσως θυμάται ξανά την καταστροφή της Σμύρνης. Από την άλλη μεριά, ο Μακάριος χαρακτηριστικά λέει πως σκέφτεται να παίξει το παιχνίδι που είναι γνωστό στην Τουρκία ως «ο παπάς το έσκασε» και στην Ελλάδα ως «εδώ παπάς, εκεί παπάς, πού είναι ο παπάς». Με το λογοπαίγνιο αυτό κατασκευάζεται ένας φοβισμένος Μακάριος καθώς ο φόβος του τον ωθεί να «το σκάσει», να φύγει δηλαδή από την Κύπρο. Ο γελοιογράφος δημιούργησε τη συγκεκριμένη γελοιογραφία ως μια απάντηση στην εφημερίδα Εθνικός Κήρυξ, η οποία υποστηρίζει πως η Τένεδος, η δυτική Θράκη και η Ίμβρος είναι ελληνικά εδάφη.¹⁰ Στην λεζάντα της γελοιογραφίας, η κριτική στάση του γελοιογράφου αποτυπώνεται μέσω της ειρωνείας. Επίσης χρησιμοποιεί την λέξη «*küstahlık*» «αυθάδης»¹¹. Η λέξη αυτή στα τουρκικά έχει μια ιδιαίτερα βαριά έννοια καθώς μειώνει ηθικά τον αποδέκτη και του προσάπτει ασέβεια, αγένεια, αυταπάτη και αλαζονεία.

Γνωσιακά, το χιούμορ παράγεται από την αντίθεση ανάμεσα στη δύναμη και σοβαρότητα των Οθωμανών-σύγχρονων Τούρκων και τον φόβο και την αδυναμία της έξω ομάδας. Επίσης η σοβαρότητα του πολιτικού ρόλου του Μακάριου και το λογοπαίγνιο που χρησιμοποιείται στα λεγόμενά του κατασκευάζει μια ακόμα αντίθεση. Τα εθνικά στερεότυπα, με τη χρήση της υπερβολής, δηλώνουν την σαφή ανωτερότητα και περηφάνια της έσω ομάδας ταυτόχρονα με την υποβάθμιση και τον εξευτελισμό του «άλλου».

¹⁰ Ο Kemal Atatürk το 1920 πέρασε από τη τούρκικη βουλή ένα χάρτη (Misak-ı Milli) που απεικόνιζε τα σύνορα που θα έπρεπε να έχει η Τουρκία. Μέσα σε αυτόν τον χάρτη εκτός των άλλων περιοχών, περιλαμβάνονταν και η δυτική Θράκη (βλ Okan, 2007). Εξαιτίας αυτού του γεγονότος, οι Τούρκοι εθνικιστές θεωρούν ότι όποιος έχει βλέψεις σε αυτές τις περιοχές διεκδικεί εθνικά εδάφη της Τουρκίας.

¹¹ Βλ. σχετικό λήμμα στο Τουρκοελληνικό Λεξικό (Tuncay & Καρατζάς, 2000).

(T3) 2 Σεπτέμβρη 1955, Tercüman

Londra Konferansında:
-Acaba bugün hangisini taksam?...

Στην Διάσκεψη του Λονδίνου:
- Άραγε σήμερα ποια να φορέσω?....

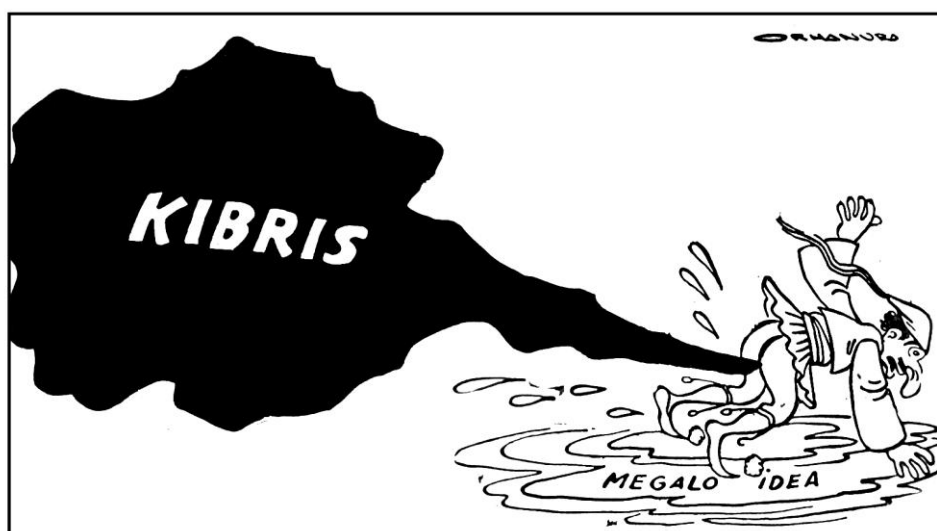
Η γελοιογραφία αυτή αφορά τα γεγονότα που διαδραματίζονται στη τριμερή διάσκεψη του Λονδίνου ανάμεσα στη Μ. Βρετανία, την Τουρκία και την Ελλάδα στις 29 Αυγούστου 1955 για να συζητηθεί το κυπριακό πρόβλημα. Εικαστικά, ο Έλληνας αποδίδεται με την παρωχημένη στερεοτυπική του ταυτότητα. Φοράει φουστανέλα, είναι άσχημος με μεγάλη μύτη και μουστάκι. Έχει φέρει μαζί του μάσκες, τις οποίες σκοπεύει να χρησιμοποιήσει στη διάσκεψη. Κατασκευάζεται ως υποκριτής, διπρόσωπος, χωρίς σταθερή στάση και άρα αναξιόπιστος.

Γλωσσικά, ο Έλληνας απεικονίζεται να απευθύνει ένα ερώτημα στον εαυτό του για το ποια μάσκα να φορέσει εκείνη την ημέρα. Το πλήθος των προσωπείων έμμεσα δηλώνει πως οι Έλληνες κάθε μέρα είχαν διαφορετική στάση στη διάσκεψη του Λονδίνου, καθώς κάθε μέρα φορούσαν ένα διαφορετικό προσωπείο. Στα τουρκικά το επίθημα -sA που χρησιμοποιείται στο ρήμα «taksam» (να φορέσω), στις ερωτηματικές προτάσεις δηλώνει αναποφασιστικότητα. Σε συνδυασμό με το

επίρρημα «*acaba*» (άραγε) ή αίσθηση της αναποφασιστικότητας τονίζεται ακόμα περισσότερο.

Γνωσιακά, η αντίθεση προκύπτει από την σοβαρότητα της κατάστασης και τη συνεχώς μεταβαλλόμενη στάση του Έλληνα που υποδύεται διαφορετικούς ρόλους αλλάζοντας μάσκα, πράξη που παραπέμπει σε θεατρική παράσταση. Κάθε μέρα υποστηρίζει κάτι καινούριο και η διάθεση του είναι ασταθής. Η γελοιογραφία με τον τρόπο αυτό ειρωνεύεται τους Έλληνες τονίζοντας ουσιαστικά πόσο αναξιόπιστοι είναι.

(T4) 5 Σεπτέμβρη 1955, Tercüman

Yunan tezinden sonra:

Ucu bana dokundu!..

Κύπρος – Μεγάλη ιδέα.

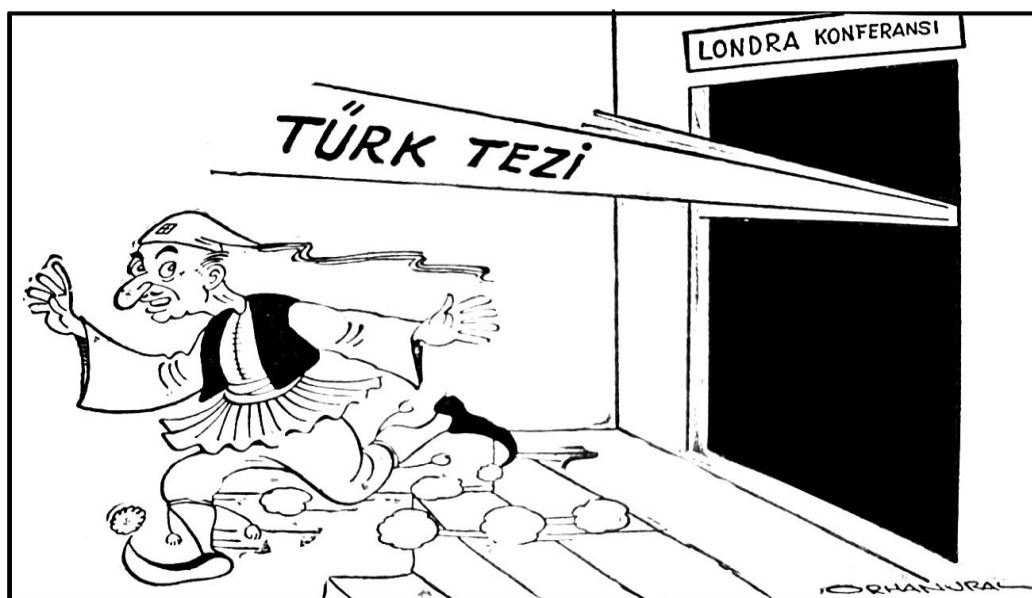
Μετά το ελληνικό επιχείρημα: Η άκρη της με άγγιξε!...

Εικαστικά, είναι ίσως η πιο ακραία προσέγγιση που είδαμε στις γελοιογραφίες που μελετήσαμε με ξεκάθαρα σεξιστική απεικόνιση. Η εικόνα του Έλληνα δεν διαφέρει από τις προηγούμενες απεικονίσεις του. Φοράει φουστάνελα, τσαρούχια, είναι άσχημος και με μουστάκι. Στηρίζεται από τη Μεγάλη Ιδέα. Η Κύπρος απεικονίζεται τεράστια σε σχέση με τον Έλληνα, το δε βόρειο κομμάτι της λειτουργεί ως υπερμέγεθες ανδρικό μόριο το οποίο βιάζει τον Έλληνα και μετατρέπεται σε «τιμωρό» του. Οι Έλληνες επιδιώκοντας την αυτοδιάθεση της Κύπρου στη διάσκεψη του Λονδίνου, ουσιαστικά θα τιμωρηθούν. Η υπερβολή της απεικόνισης έχει στόχο τον εξευτελισμό της έξω ομάδας.

Γλωσσικά, η φράση «*Ucu bana dokundu*» στα τουρκικά κυριολεκτικά σημαίνει «η άκρη της με άγγιξε», ωστόσο η μεταφορική της ερμηνεία είναι «παθαίνω ζημιά εξαιτίας μίας πράξης», δηλαδή «την πάτησα». Στη γελοιογραφία χρησιμοποιείται ένα λογοπαίγνιο με διττό νόημα που και οι δύο ερμηνείες του, μεταφορική (την πάτησα) και κυριολεκτική (η άκρη της με άγγιξε) ευσταθούν ταυτόχρονα. Χρησιμοποιείται επίσης η έκφραση Μεγάλη Ιδέα που είναι πολύ γνωστή στην Τουρκία ως «*Megalo idea*», καθώς έχει χρησιμοποιηθεί κατά κόρον από τα τούρκικα ΜΜΕ και από τους πολιτικούς για να περιγράψει την επεκτατική ιδεολογία των Ελλήνων.

Γνωσιακά, το χιούμορ προκύπτει πολυμεσικά, η Κύπρος μεταφορικά μετατρέπεται σε ανδρικό μόριο και «βιάζει» τον Έλληνα. Ο βιασμός του ηττημένου είναι μια συνήθης πρακτική των νικητών. Τα θύματα βέβαια είναι κυρίως γυναίκες, ενώ εδώ εμφανώς είναι άντρας και μάλιστα ντυμένος με την φουστανέλα ώστε να αντιπροσωπεύει το σύνολο των ελλήνων αντρών. Η πράξη αυτή στην Τουρκία, αποτελεί προσβολή και εξευτελισμό για το άτομο που τη δέχεται. Σε συνδυασμό μάλιστα με το λογοπαίγνιο που χρησιμοποιεί ο γελοιογράφος «η άκρη της με άγγιξε», η προσβολή και ο εξευτελισμός της έξω ομάδας εντείνεται και πολλαπλασιάζεται.

(T5) 6 Σεπτέμβρη 1955, *Tercüman*

- Aman ne ZORLU imiş!..

Διάσκεψη του Λονδίνου – Τουρκική θέση

Αμάν τι ζόρικο ήταν!...

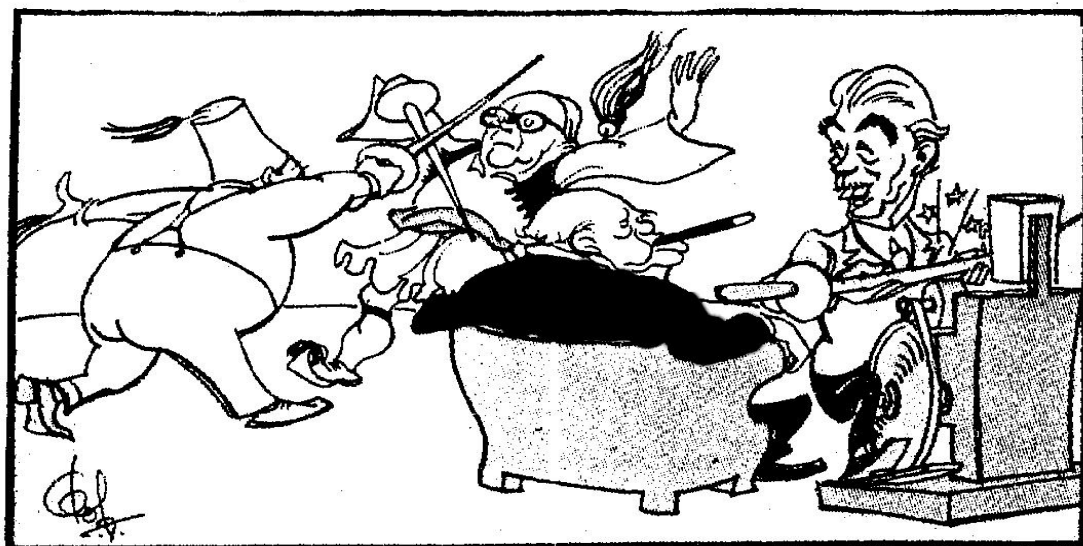
Εικαστικά, ο Έλληνας κατασκευάζεται ως μία ταυτότητα δειλού που το σκάει τρέχοντας μην μπορώντας να αντιμετωπίσει τη σοβαρότητα της κατάστασης. Η στερεοτυπική απεικόνισή του επαναλαμβάνεται. Η παραδοσιακή στολή, καθώς και τα εξωτερικά του χαρακτηριστικά είναι στοιχεία που δεν εκλείπουν ούτε από αυτήν την γελοιογραφία. Ο Έλληνας μόλις ακούει την τούρκικη θέση αναζητά διαφυγή (Saklıca-Rigatos 2010: 36).

Γλωσσικά, υπάρχει λογοπαίγνιο με το επίθετο «*Zorlu*». Το επίθετο στην τουρκική γλώσσα σημαίνει «ζόρικο, σκληρό», που δηλώνει την «ζόρικη» θέση που βρέθηκε η Ελλάδα, όμως τυγχάνει να είναι και το επίθετο του υπουργού εξωτερικών της Τουρκίας Fatin Rüştü Zorlu που συμμετείχε στη διάσκεψη του Λονδίνου. Ο Έλληνας νιώθει εγκλωβισμένος στην κατάσταση που είχε να αντιμετωπίσει καθώς απεικονίζεται να αναφωνεί «*aman*» κατά την έξοδό του. Η λέξη «*imisi*» που αποτελείται από το συνδετικό ρήμα *i-* και το επίθημα *-mİs*, χρησιμοποιείται στα τουρκικά συνήθως όταν μαθαίνει κάποιος κάποιο γεγονός ή μια πληροφορία από κάποιον άλλον και δεν ήταν αυτόπτης μάρτυρας ή όταν αντιλαμβάνεται κάτι εκ των υστέρων. Έτσι και εδώ η χρήση του δηλώνει πως οι Έλληνες δεν περίμεναν να αντιμετωπίσουν τέτοιες δυσκολίες στη διάσκεψη, ενώ φαίνεται σαν να φεύγουν τρέχοντας από την τρομάρα τους.

Γνωσιακά, το χιούμορ παράγεται μέσω της πολυτροπικότητας της γελοιογραφίας. Από τη μία πλευρά η εικόνα του Έλληνα να φεύγει τρέχοντας (σηκώνεται ακόμα και καπνός) μόλις ακούει την τούρκικη θέση και από την άλλη το λογοπαίγνιο που προκύπτει από τη λέξη «*Zorlu*» και δηλώνει την δύσκολη θέση που βρέθηκε ο ίδιος αλλά και την ισχύ του υπουργού εξωτερικών της Τουρκίας. Η εικόνα μίας τρομοκρατημένης έξω ομάδας προκαλεί γέλιο στους/στις αναγνώστες/τριες.

5. 1.3. Ελληνικές γελοιογραφίες

(E1) 29 Αυγούστου 1955, Τα Νέα

HNTEΝ : — Μην ανησυχῆτε, σέρ. Τούς τᾶχω δώσει καλὰ ἀκονισμένα !...
(Του « Φωκ Δημητριάδη)

Εικαστικά, απεικονίζεται μεταφορικά η κατάσταση που επικρατούσε κατά την πρώτη μέρα της διάσκεψης του Λονδίνου. Οι Έλληνες και οι Τούρκοι παίζουν ένα δευτερεύοντα ρόλο, καθώς βρίσκονται στο φόντο της γελοιογραφίας. Ο Τούρκος φοράει φέσι, είναι χοντρός και επιθετικός. Ο Έλληνας (ο υπουργός εξωτερικών Στεφανόπουλος) με την παραδοσιακή φουστανέλα φαίνεται να προσπαθεί να αμυνθεί των χτυπημάτων του Τούρκου. Στο πρώτο πλάνο, απεικονίζονται οι Βρετανοί. Έτσι, βλέπουμε τον Anthony Eden, πρωθυπουργό της Μεγάλης Βρετανίας, να μιλάει με τον πρώην πρωθυπουργό, Sir Winston Churchill. Ο Eden χαμογελαστός ακονίζει ένα ξίφος που θα δώσει στους Έλληνες και τους Τούρκους. Ο Churchill άνετος καπνίζει το πούρο του, σαν να μην τον απασχολεί τι θα γίνει μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Μέσω της εικαστικής αυτής απεικόνισης, δηλώνεται η πεποίθηση του γελοιογράφου πως η Αγγλία υποθάλλει τη διαμάχη μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Οι ταυτότητες κατασκευάζονται ως εξής: οι Έλληνες και οι Τούρκοι ως πόνια της Αγγλίας και οι Άγγλοι ως υποκινητές της αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο χωρών. Επίσης, τονίζεται πως ο ρόλος της Αγγλίας κάθε άλλο παρά διαμεσολαβητικός με στόχο την εξεύρεση λύσης στο πρόβλημα ήταν (Saklica-Rigatos 2010: 42).

Γλωσσικά, χρησιμοποιώντας τη μεταφορά ο γελοιογράφος τοποθετεί τον Eden να καθησυχάζει τον πρώην πρωθυπουργό Churchill, πως δεν έχει κανένα λόγο

ανησυχίας καθώς τα ξίφη που δίνει στον Έλληνα και στον Τούρκο είναι καλά ακονισμένα και επομένως θα προκαλέσουν σίγουρα σοβαρούς τραυματισμούς. Αλληγορικά γίνεται ξεκάθαρο ότι η πολιτική της Αγγλίας έχει ως σκοπό να προκαλέσει ρήξη στη σχέση Ελλάδας-Τουρκίας.

Γνωσιακά, η αντίθεση προκύπτει από τον ρόλο που θα αναμενόταν να έχει η Αγγλία στην πραγματικότητα (ειρηνευτική διαδικασία), με αυτόν που αποτυπώνεται (ακονισμένα ξίφη) στη γελοιογραφία. Ενώ θα περιμέναμε να έχει ειρηνευτικό και αμερόληπτο χαρακτήρα, βλέπουμε πως υποκινεί την κόντρα Ελλάδας-Τουρκίας. Ο γελοιογράφος υπαινίσσεται πως η διαμάχη μεταξύ των δύο κρατών, ουσιαστικά υποκινείται από την Αγγλία.

(Ε2) 2 Σεπτεμβρίου 1955, Τα Νέα

Εικαστικά, παρατηρούμε ότι ο Έλληνας υπουργός εξωτερικών ο Στεφανόπουλος, μόλις έχει τελειώσει την ομιλία του και φεύγει από το βήμα. Ο

υπουργός εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας Macmillan κάθεται στην καρέκλα σε στάση άμυνας. Παρατηρούμε πως η έκφραση του προσώπου του δηλώνει φόβο και προβληματισμό. Από την άλλη μεριά, ο Τούρκος υπουργός εξωτερικών Zorlu φωνάζει, έχει σκύψει πάνω από τον τρομαγμένο Macmillan με τα χέρια στη μέση και με έντονες εκφράσεις στο πρόσωπο του. Οι ταυτότητες που κατασκευάζονται εδώ δίνουν μία νέα οπτική. Ο Άγγλος υπουργός σε μια αντιστροφή ρόλων, φαίνεται αδύναμος μπροστά στον επιθετικό ισχυρό Τούρκο που του φωνάζει και τον απειλεί. Ο Έλληνας υπουργός φαίνεται να κατεβαίνει χαλαρός από το βήμα, αγνοώντας, ωστόσο, τι συμβαίνει στο προσκήνιο. Ο Τούρκος κατασκευάζεται με το γνωστό στερεότυπο, να φοράει φέσι, έχει μουστάκι, είναι χοντρός και άσχημος.

Γλωσσικά, ο Zorlu απευθύνεται στον Macmillan στον ενικό, αγνοώντας τον πληθυντικό ευγενείας. Αυτό δηλώνει όπως είδαμε και στα εικαστικά, την άνεση και την υπεροχή που νιώθουν οι Τούρκοι στη διάσκεψη. Από την άλλη παρατηρούμε πως τον απειλεί ανοιχτά, λέγοντας του πως «θα έχουμε κακά ξεμπερδέματα». Το κείμενο που συνοδεύει την γελοιογραφία, ουσιαστικά επεξηγεί όσα απεικονίζονται. Οι Άγγλοι δέχονται απειλές από τους Τούρκους. Από τον τρόπο ομιλίας του Τούρκου κατασκευάζεται μία ταυτότητα ισχύος, γεμάτη αναίδεια και ασέβεια.

Η λέξη «εφέντη» (αφέντης) χρησιμοποιείται από τον γελοιογράφο ως προσφώνηση του Zorlu προς τον Macmillan. Παρότι ως τουρκικός όρος προσφώνησης σημαίνει «κύριος/α», οι συνδηλώσεις του ελληνικού όρου *αφέντης* προσδίδουν στο πρόσωπο προς το οποίο απευθύνεται την ιδιότητα του ανθρώπου που κατέχει εξουσία.¹² Σε αντίθεση με τις συνδηλώσεις του όρου στην ελληνική γλώσσα, αλλά και τη σημασία του στην τουρκική, στη γελοιογραφία ο τούρκος υπουργός φέρεται να χρησιμοποιεί την προσφώνηση απευθύνοντας μια έντονη επίπληξη προς τον ομόλογο του. Με τη γλωσσική επιλογή της συγκεκριμένης προσφώνησης, ο γελοιογράφος δημιουργεί μια ακόμα ασυμβατότητα.

Κατά συνέπεια, γνωσιακά, το χιούμορ προκύπτει από την αντιστροφή των προσδοκώμενων ρόλων. Θα περιμέναμε οι Άγγλοι να έχουν τη θέση υπεροχής και οι Τούρκοι να δείχνουν πιο συγκαταβατικοί. Αυτή η ασυμβατότητα προκαλεί το

¹² Βλ. σχετικό λήμμα στο Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής όπου στον όρο «αφέντης» αποδίδονται οι παρακάτω σημασίες: *άρχοντας, κυρίαρχος, τίτλος ηγεμόνα κατά τον ελληνικό μεσαίωνα, προϊστάμενος ατόμων ή ομάδων, ιδιοκτήτης ή ως προσηγορία, προσφώνηση που εκφράζει τιμή, σεβασμό, αφοσίωση, αγάπη*).

χιούμορ καθώς ο Άγγλος δείχνει αδύναμος μπροστά στον σκληρό και φωνακλά Τούρκο. Η έξω ομάδα, Τούρκοι, κατασκευάζονται ως σκληροί και αδιάλλακτοι.

(Ε3) 4 Σεπτέμβρη, 1955, Το Βήμα

Εικαστικά, η ταυτοτική κατασκευή των Τούρκων φαίνεται να ακολουθεί τη γενικότερη τάση των γελοιογραφιών της εποχής. Ο τούρκος υπουργός Zorlu φοράει φέσι, όμως το ντύσιμο του θυμίζει δυτικά πρότυπα. Με τη στάση του σώματος του δείχνει να νιώθει αυτοπεποίθηση και άνεση. Ο Macmillan προσπαθεί να τον συνετίσει και να τον προτρέψει να μην δείχνει τόση έπαρση. Παρατηρούμε πως ο Στεφανόπουλος αν και κάθεται στο τραπέζι των συνομιλιών, δεν αγνοεί τον διάλογο των δύο κυρίων και έχει το βλέμμα του στραμμένο προς τα εκεί, αλλά δεν συμμετέχει στη δράση. Οι Τούρκοι φαίνεται να είναι γεμάτοι έπαρση και αδιαλλαξία, οι Άγγλοι να προσπαθούν να μετριάσουν αυτή τους τη στάση, ενώ ο Έλληνας αποτυπώνεται ως αυτός που τηρεί τη διαδικασία της διάσκεψης.

Γλωσσικά, ο Macmillan νουθετεί τον τούρκο ομόλογο του να μετριάσει τη στάση του. Γνωρίζει πως ο ίδιος του έδωσε το θάρρος, όμως του τονίζει να μην υπερβαίνει τα όρια. Χρησιμοποιεί την προσφώνηση «τζάνουμ» που σημαίνει «ψυχή μου» στα τουρκικά και δηλώνει οικειότητα ανάμεσα στους δύο άντρες. Αντίθετα, με τη φράση

πήρε πολύ ψηλά τον αμανέ¹³ που σημαίνει ότι κάποιος, εδώ ο Τούρκος ως μέλος της έξω ομάδας, έχει μεγάλη ιδέα για τον εαυτό του και συμπεριφέρεται ανάλογα, ο Βρετανός πολιτικός φέρεται να επικρίνει τη συμπεριφορά του ομολόγου του. Η ειρωνεία είναι έκδηλη και στη φράση «Αγγλικώτερος των Άγγλων», κατά το «βασιλικότερος του βασιλέως», που δηλώνει την έλλειψη μέτρου και την υπερβολή. Η φράση αυτή ειρωνεύεται τη στάση των Τούρκων που εμφανίζονται να υπερασπίζονται τη θέση των Άγγλων, περισσότερο από ότι θα αναμενόταν και από τους ίδιους τους Άγγλους.

Γνωσιακά, το χιούμορ προκύπτει από την ανατροπή του προσδοκώμενου και του εικονιζόμενου. Το αναμενόμενο θα ήταν ο Τούρκος να παρακαλεί τον Άγγλο να αλλάξει στάση και να είναι θετικά διακείμενος προς αυτόν, ενώ εμφανίζεται να συμβαίνει το αντίθετο. Η έσω ομάδα κατασκευάζεται ως γνώστης της κατάστασης αλλά αδρανής. Εδώ παρατηρούμε να εμφανίζεται κριτική και για την ελληνική κυβέρνηση, κάτι που δεν είδαμε στις τούρκικες γελοιογραφίες της περιόδου που μελετήσαμε.

(Ε4) 12 Σεπτέμβρη 1955, Τα Νέα

¹³ Ο αμανές σύμφωνα με το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής είναι τραγούδι με αργόσυρτη ανατολίτικη μελωδία, στο οποίο συχνά επαναλαμβάνεται η λέξη αμάν.

Εικαστικά, γίνεται αναφορά στα Σεπτεμβριανά και συγκεκριμένα στις λεηλασίες που έγιναν μαζικά στην Τουρκία. Η κατασκευή του Τούρκου ως ατόμου μεγαλόσωμου, άσχημου, με άγρια χαρακτηριστικά με τα χέρια γεμάτα από το πλιάτσικο που έχει κάνει, του προσδίδει σκόπιμα το ταπεινό ελατήριο της κλοπής. Ο Τούρκος αποτυπώνεται ως ξυπόλητος, κλέφτης και άγριος, που δεν πολεμάει για τη σημαία του και το έθνος του. Αντίθετα, τα χρησιμοποιεί ως πέπλο για να καλύψει τον αρχικό του στόχο, τις λεηλασίες. Η τούρκικη σημαία που κρατάει στο άλλο χέρι σημειολογικά μας περνάει από το μερικό της ατομικής συμπεριφοράς στην συλλογική ταυτότητα ενός έθνους που επιδίδεται στο πλιάτσικο.

Γλωσσικά, η λέξη πατριώτης εδώ έχει ειρωνική χροιά, καθώς πατριώτης δεν είναι αυτός που κλέβει και λεηλατεί. Ο γελοιογράφος παρουσιάζει τους Τούρκους ανίκανους να καταλάβουν τι σημαίνει πατριωτισμός. Στην φράση «*Η Κύπρος είναι δική μας*», η Κύπρος στο στόμα του Τούρκου γίνεται σύνθημα για να ξεκινήσει τη λεηλασία, η οποία τελικά αναδεικνύεται να είναι το πραγματικό ενδιαφέρον του.

Γνωσιακά, η ασυμβατότητα προκύπτει από την εικόνα και τη γλώσσα του Τούρκου, δηλαδή το πλιάτσικο από τη μία, η Τούρκικη σημαία μαζί με την «πατριωτική» κραυγή «*η Κύπρος είναι δική μας*» από την άλλη. Η ακραία υποβάθμιση της έξω ομάδας είναι φανερός στόχος.

(Ε5) 17 Σεπτέμβρη 1955, Τα Νέα

Άγγλοτουρκικόν πάρτυ διὰ τὰ ἐπινίκια

Ο ΗΝΤΕΝ ΠΑΣΑΣ : — "Αφεριμ, λόρδε Μεντερές !...

(Τού κ. Φωκ. Δημητριάδη)

Εικαστικά, η Κωνσταντινούπολη μετά τις λεηλασίες της 6^{ης} και 7^{ης} Σεπτεμβρίου τοποθετείται στο φόντο της απεικόνισης να καίγεται. Οι Τούρκοι κρατούν στα χέρια τους όσα κατάφεραν να κλέψουν και μαζί με τους Άγγλους διασκεδάζουν. Η γιορτή αυτή έχει φόντο μία φλεγόμενη εκκλησία. Ο πρωθυπουργός της Αγγλίας Anthony Eden είναι τόσο χαρούμενος από τη νίκη που χορεύει χασαποσέρβικο κρατώντας στο χέρι του ένα ντέφι. Οι Τούρκοι που χορεύουν μαζί του απεικονίζονται ως άξεστοι και κλέφτες. Ο Harold Macmillan συμμετέχει ενεργά στη γιορτή παίζοντας ζουρνά. Ο Menderes, ο τούρκος πρωθυπουργός, εμφανίζεται να παρακολουθεί το γλέντι καπνίζοντας άνετα τον ναργιλέ του.

Γλωσσικά, κατασκευάζεται μία αντιστροφή εθνοτικών ταυτοτήτων, η οποία πραγματώνεται μέσω των προσφωνήσεων. Ο μεν Eden προσφωνείται με την τιμητική οθωμανική προσφώνηση «πασάς» ενώ ο Menderes αποκαλείται «λόρδος» σε αναλογία με τον βρετανικό τίτλο τιμής. Επιπλέον, η λέξη «πασάς» έχει δυο σημασίες στην ελληνική γλώσσα¹⁴. Η πρώτη είναι ο ανώτατος τίτλος Οθωμανού αξιωματούχου, πολιτικού ή στρατιωτικού, ενώ η δεύτερη, η προσφώνηση αγαπημένου προσώπου. Στη συγκεκριμένη γελοιογραφία η προσφώνηση απευθύνεται από τον Τούρκο προς τον Άγγλο. Ο γελοιογράφος εκμεταλλεύεται έτσι την αμφισημία του όρου κατασκευάζοντας γλωσσικά τη φιλική σχέση και τη συνεργασία ανάμεσα στους Άγγλους και τους Τούρκους. Μέσω της εκφραστικής γλωσσικής πράξης που απευθύνει ο Eden προς τον Menderes, δηλαδή «άφεριμ» που σημαίνει «εύγε», πραγματώνεται η επιβράβευση για την κατάληξη των γεγονότων.

Γνωσιακά, το χιούμορ και η ειρωνεία κατασκευάζονται και με τα δύο μέσα της γελοιογραφίας, εικόνα και λόγο. Βάση τους αποτελεί η αντιστροφή των προσφωνήσεων. Οι Άγγλοι αποκτούν τούρκικα χαρακτηριστικά, αφού μιλάνε τουρκικά, χορεύουν χασαποσέρβικο και παίζουν ζουρνά. Η ανακατασκευή των εθνικών στερεότυπων ενισχύεται από την αντιστροφή των τίτλων προσφώνησης (Σακλιτζά & Γεωργαλίδου 2017). Μέσα από αυτά τα στοιχεία ο γελοιογράφος σχολιάζει τη σχέση Τουρκίας και Αγγλίας, καθώς σύμφωνα με αυτόν φαίνεται να ασκούν κοινή εξωτερική πολιτική, η οποία στρέφεται κατά των Ελλήνων.

¹⁴ Βλ. σχετικό λήμμα στο Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής.

5.1.4. Συμπεράσματα για τις γελοιογραφίες του 1955

Στον τούρκικο τύπο τα γεγονότα που σημάδεψαν τους μήνες Αύγουστο και Σεπτέμβριο 1955 ήταν το κυπριακό ζήτημα και η διάσκεψη του Λονδίνου. Κυρίως το δεύτερο φαίνεται να απασχόλησε ιδιαίτερα τον τύπο της εποχής. Παράλληλα με τις εξελίξεις, κυκλοφόρησαν άρθρα για τα δεινά των Τούρκων της Κύπρου, αλλά και αρνητικές ειδήσεις για τους Ρωμιούς πολίτες της Τουρκίας. Ο συνδυασμός των εξελίξεων με τη γενικότερη περιρρέουσα ατμόσφαιρα ενέτειναν το ανθελληνικό κλίμα.

Οι τούρκικες γελοιογραφίες της περιόδου αποτυπώνουν το συναίσθημα αυτό. Παρατηρούμε πως συνεχώς υπενθυμίζονται οι ήττες των Ελλήνων καθώς και η αποτυχία της Μεγάλης Ιδέας. Επίσης, στις γελοιογραφίες που αφορούν τη διάσκεψη του Λονδίνου, η ταυτότητα που κατασκευάζεται για τον Έλληνα, είναι ενός αναξιόπιστου ατόμου που θα αποτύχει για ακόμα μία φορά. Στον τούρκικο τύπο δεν εμφανίστηκαν γελοιογραφίες που να αφορούν τα γεγονότα των Σεπτεμβριανών. Η έλλειψη χιουμοριστικής αναπαράστασης των γεγονότων αυτών που έπληξαν ανεπανόρθωτα τους μη Μουσουλμάνους κάτοικους της Πόλης, δείχνει πόσο βαρύ ήταν το αποτέλεσμα αυτών των ενεργειών (Saklica-Rigatos 2010: 56).

Τα χαρακτηριστικά που φέρουν οι Έλληνες στις τούρκικες γελοιογραφίες είναι συγκεκριμένα και επαναλαμβανόμενα. Πιο συγκεκριμένα, οι Έλληνες έχουν μεγάλη μύτη, είναι άσχημοι, φορούν πάντα την παραδοσιακή φουστανέλα με τσαρούχια και δεν φαίνεται να έχουν παραδειγματιστεί από τα δεινά που πέρασαν στις προγενέστερες συγκρούσεις τους με την Τουρκία. Για ακόμα μία φορά, φαίνεται να δρουν χωρίς να σκέφτονται τις συνέπειες των πράξεων τους υποκινούμενοι από το πνεύμα της Μεγάλης Ιδέας. Παρά το ότι εθελουφλούν, φαίνονται φοβισμένοι και απελπισμένοι μπροστά στη δύναμη των Τούρκων. Επίσης, κατασκευάζονται ως λαός διπρόσωπος και αναξιόπιστος. Αντίθετα, οι Τούρκοι εμφανίζονται ως γενναίοι πολεμιστές, γεμάτοι θάρρος, που δε διστάζουν να υπερασπιστούν τα κεκτημένα. Φαίνεται να είναι οξυδερκείς καθώς έχουν κατανοήσει τις προθέσεις των Ελλήνων και είναι ετοιμοπόλεμοι (Σακλιτζά υπό δημ.).

Στον ελληνικό τύπο το κυπριακό ζήτημα και η διάσκεψη του Λονδίνου πρωταγωνίστησαν το ίδιο διάστημα. Στις ελληνικές γελοιογραφίες αποτυπώνεται μία διαφορετική πραγματικότητα. Οι Έλληνες γελοιογράφοι φαίνεται να πιστεύουν πως η σύγκρουση Ελλάδας-Τουρκίας υποκινείται από την Αγγλία. Επίσης, τονίζεται το

παρασκήνιο στη Διάσκεψη του Λονδίνου υπέρ της Τουρκίας και σε βάρος της Ελλάδας.

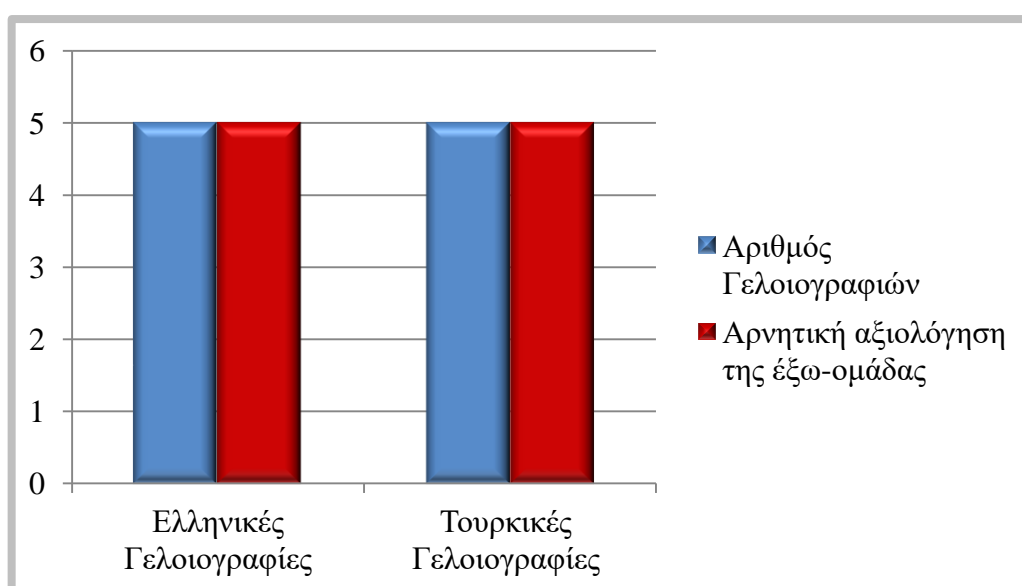
Τα χαρακτηριστικά των Τούρκων, όπως αυτά αποτυπώθηκαν στις γελοιογραφίες που μελετήσαμε, είναι πως έχουν άξεστο παρουσιαστικό, είναι χοντροί, με μουστάκι και μεγάλη μύτη. Άλλοτε φοράνε φέσι και άλλοτε όχι. Παρατηρούμε πως το φέσι χρησιμοποιήθηκε στις γελοιογραφίες συμβολικά. Οι Τούρκοι παρουσιάζονται αδιάλλακτοι, και ύπουλοι, καθώς κάνουν άτυπες συμφωνίες με τους Άγγλους.

Μετά τα γεγονότα της 6^{ης} και 7^{ης} Σεπτεμβρίου οι Τούρκοι εμφανίζονται στον ελληνικό τύπο ως πλιατσικολόγοι, αδίστακτοι, έτοιμοι να καταστρέψουν τα πάντα γύρω τους, βίαιοι και χωρίς να νιώθουν τύψεις για τα πεπραγμένα τους. Οι Άγγλοι παρουσιάζονται ως φίλοι των Τούρκων καθώς γιορτάζουν μαζί τους.

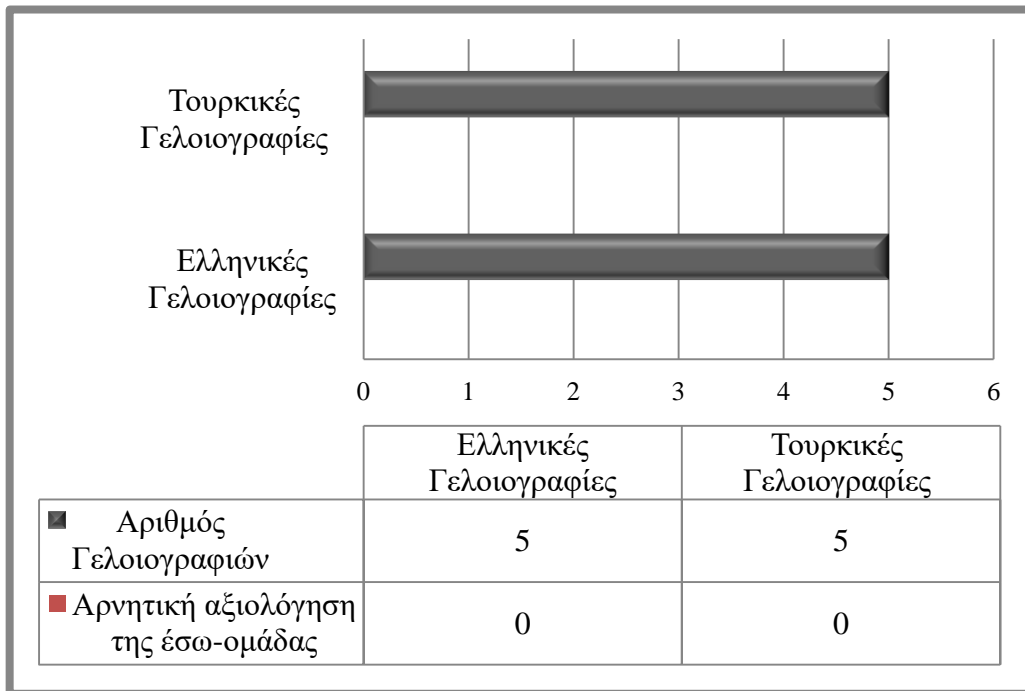
Οι Έλληνες, στις ελληνικές γελοιογραφίες, είτε εκλείπουν παντελώς είτε εμφανίζονται ως απλοί παρατηρητές των γεγονότων. Αποτυπώνονται ως γνώστες της κατάστασης χωρίς όμως να αντιδρούν, πράγμα που δηλώνει την κριτική στάση των Ελλήνων γελοιογράφων κατά της ελληνικής κυβέρνησης και του τρόπου με τον οποίο διαχειρίστηκε την εξωτερική πολιτική κατά τη συγκεκριμένη συγκυρία.

Οι παρακάτω πίνακες επιβεβαιώνουν το ιδεολογικό τετράγωνο του van Dijk. Σε αυτούς είναι ολοφάνερη η αρνητική αξιολόγηση της έξω-ομάδας και απουσία των αρνητικών αξιολογικών στοιχείων για την έσω-ομάδα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1-Αρνητική αξιολόγηση της έξω-ομάδας (1955)

ΠΙΝΑΚΑΣ 2-Αρνητική αξιολόγηση της έσω-ομάδας (1955)

5.2. 1974

5.2.1. Ιστορικά στοιχεία

Τον Αύγουστο του 1960 ιδρύθηκε το ανεξάρτητο κράτος της Κύπρου υπό ελληνοκυπριακή προεδρία και τουρκοκυπριακή αντιπροεδρία. Τόσο ο ελληνοκύπριος πρόεδρος, όσο και ο τουρκοκύπριος αντιπρόεδρος είχαν εκλεγεί από τις κοινότητες που ανήκαν. Και οι δύο είχαν δικαίωμα άσκησης βέτο για θέματα που αφορούσαν την εξωτερική πολιτική, την εθνική άμυνα, καθώς και την εσωτερική διακυβέρνηση του νησιού (Βερέμης 2005: 152).

Στη συνέχεια, η κυβέρνηση του Μακαρίου επιδίωξε την αναθεώρηση του συντάγματος με στόχο τον περιορισμό των δικαιωμάτων της τουρκική κοινότητας. Στην κίνηση αυτή η τούρκικη κυβέρνηση του İñönü απάντησε στέλνοντας εναέριες δυνάμεις στην Κύπρο το 1964. Με την κίνηση αυτή ο İñönü προσπάθησε να επιτύχει τον εκφοβισμό της κυπριακής κυβέρνησης, τονίζοντας ότι θα προχωρήσει σε σύρραξη σε περίπτωση που η κυβέρνηση Μακαρίου δεν αλλάξει τη στάση της. Το επεισόδιο μεταξύ ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων έληξε με την παρέμβαση των ΗΠΑ. Συγκεκριμένα, ο Αμερικανός πρόεδρος Johnson στέλνοντας γράμμα στον İñönü διαμήνυσε πως, σε περίπτωση σύγκρουσής του με την κυβέρνηση του Μακαρίου, δεν θα έχει τη στήριξη των ΗΠΑ και θα απαγορεύσει στην Τουρκία οποιαδήποτε χρήση πολεμικού υλικού που της είχαν δώσει οι ΗΠΑ. Ως απότοκο αυτού, οι τουρκικές δυνάμεις αποσύρθηκαν και το επεισόδιο έληξε, αλλά όταν το γράμμα διέρρευσε στον τύπο προκάλεσε κύμα αντιαμερικανισμού στην Τουρκία (Zürcher 2004: 354-355).

Η κατάσταση επιδεινώθηκε εκ νέου το 1967, όταν η Χούντα των Συνταγματαρχών της Ελλάδας ενθάρρυνε τους Κύπριους εθνικιστές να επιδιώξουν την ένωση του νησιού με την υπόλοιπη Ελλάδα. Η υποκίνηση αυτή φαίνεται να βρήκε σφοδρή αντίδραση από τους Τούρκους, οι οποίοι έντονα μετέφεραν την δυσαρέσκειά τους στην τότε κυβέρνηση της Ελλάδας. Η Χούντα, εκτιμώντας πως η κατάσταση θα εκτροχιαζόταν και θα ξεσπούσε πόλεμος, υποχώρησε. Για ακόμα μία φορά η σύγκρουση απεφεύχθη (Zürcher 2004: 354-355).

Τον Νοέμβριο του 1973 ο ταξίαρχος Ιωαννίδης ανέτρεψε την κυβέρνηση Παπαδόπουλου αναλαμβάνοντας ο ίδιος την διακυβέρνηση της χώρας. Ο Ιωαννίδης πίστευε πως πηγή του κυπριακού προβλήματος ήταν ο Μακάριος και πως, αν αυτός

απομακρυνόταν, οι Τούρκοι θα κρατούσαν συντηρητικότερη στάση. Έτσι, έστειλε στην Κύπρο κρυφά τον κύπριο αξιωματικό του ελληνικού στρατού Γεώργιο Γρίβα με σκοπό την ίδρυση μίας ένοπλης ομάδας που ονομάστηκε Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών Β' (ΕΟΚΑ-Β'). Η ομάδα αυτή είχε ως αποστολή την ένοπλη δράση για τη δημιουργία των προϋποθέσεων που θα οδηγούσαν στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, καθώς και την ανατροπή της κυβέρνησης Μακαρίου. Ο Μακάριος εναντιώθηκε στην κίνηση αυτή και προσπάθησε να ενισχύσει τις αστυνομικές δυνάμεις που είχε υπό την εποπτεία του. Στη συνέχεια, ο Μακάριος, με την στήριξη των ελληνοκυπρίων και των ελληνοκυπριακών πολιτικών κομμάτων, έστειλε επιστολή στον τότε Έλληνα πρόεδρο Γκιζίκη ζητώντας του την απομάκρυνση της ΕΟΚΑ-Β από την Κύπρο. Ως απάντηση, η ελληνική κυβέρνηση διενήργησε πραξικόπημα εναντίον του στις 15 Ιουλίου 1974 (Firat 2012: 170-172).

Η ελληνική πλευρά κατέστησε σαφές πως το πραξικόπημα ήταν κατά του Μακαρίου και όχι των Τουρκοκύπριων, αλλά την εξουσία ανέλαβε ο Νίκος Σαμψών, γνωστός για τις απόψεις του για την ένωση με την μητροπολιτική Ελλάδα. Το πραξικόπημα αυτό έδωσε άλλοθι στις τούρκικες στρατιωτικές δυνάμεις για να κάνουν απόβαση στο νησί (Kızılyürek 2002: 280). Ο τότε πρωθυπουργός της Τουρκίας Bülent Ecevit άδραξε την ευκαιρία και προχώρησε σε στρατιωτική απόβαση δείχνοντας, με την κίνηση αυτή, την ικανότητα της Τουρκίας να δρα αυτόνομα και χωρίς τη συνδρομή των Αμερικάνων (Zürcher 2004: 354-355). Ο Ecevit ήταν πεπεισμένος πως οι ΗΠΑ υπό τον πρόεδρο Richard Nixon και τον υπουργό εξωτερικών Henry Kissinger είχαν άριστες σχέσεις με την ελληνική δικτατορική κυβέρνηση, καθώς δεν απέτρεψαν το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου. Λόγω αυτού ανησυχούσε πως οι ΗΠΑ επιδίωκαν την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και όχι την αυτονομία της Κύπρου υπό την αιγίδα του Μακαρίου (Ηρακλείδης 2002: 281).

Ο Μακάριος είχε καταφέρει να διαφύγει τη σύλληψη από την προσωρινή κυβέρνηση της στρατιωτικής δικτατορίας του Σαμψών και ήρθε σε επικοινωνία με τον ΟΗΕ και ραδιοφωνικούς σταθμούς ενημερώνοντας τον λαό πως είναι ζωντανός, καλώντας τον να αντισταθεί στους πραξικοπηματίες (Firat 2012: 174-186).

Η διεθνής κοινότητα αποδοκίμασε τις ενέργειες της Ελλάδας και η Αγγλία υπογράμμισε πως έχουν διαταραχθεί οι ισορροπίες στην Κύπρο. Αυτό ήταν εξαιρετικά θετικό για τους Τούρκους, οι οποίοι πλέον είχαν τη στήριξη της κοινής γνώμης, αν εξαιρέσουμε την ουδέτερη στάση των ΗΠΑ (Firat 2012: 174-186).

Στις 20 Ιουλίου, οι τούρκικες δυνάμεις αποβιβάστηκαν στην Κύπρο διαμελίζοντας την δημογραφικά (Kızılyürek 2002: 280). Ο Ecevit ονόμαζε την επέμβαση «αποστολή ειρήνης» (*Barış Harekatı*) και δήλωνε πως στόχος των τούρκικων στρατιωτικών δυνάμεων δεν ήταν η σύγκρουση με τις ελληνικές δυνάμεις, αλλά η επαναφορά της τάξης. Τις δύο πρώτες μέρες οι Τούρκοι κατάφεραν να εξασφαλίσουν μόνο το 7% του νησιού. Η αντίσταση των ελληνοκυπρίων ήταν τόσο μεγάλη που τους εμπόδιζε για κάτι περισσότερο. Η διεθνής κοινή γνώμη συνέχισε να έχει θετική στάση υπέρ της Τουρκίας (Ηρακλείδης 2002: 282). Ωστόσο, το μεγαλύτερο ποσοστό των Τουρκοκύπριων ήταν διασκορπισμένο στο νησί και κατοικούσε κυρίως σε περιοχές που ήταν υπό την κυριαρχία του ΕΟΚΑ-Β.

Οι ΗΠΑ έμειναν αμέτοχες στην απόβαση των τούρκικων δυνάμεων στην Κύπρο. Το ελληνικό πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, το οποίο είχε καταπατήσει σαφώς κάθε συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας σχετικά με την Κύπρο, έδωσε τη δυνατότητα στην Τουρκία να δράσει ελεύθερα στο νησί επικαλούμενη την ανασφάλεια που ένιωθαν οι Τουρκοκύπριοι μετά τις ενέργειες της Ελλάδας (Ηρακλείδης 2002: 280-282).

Την ίδια μέρα συνεδρίασε ο ΟΗΕ ο οποίος υπέδειξε με ψήφισμα του (υπ' αριθμό 353) στα δύο μέρη να διακόψουν κάθε στρατιωτική ενέργεια και κάλεσε όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές (Ελλάδα, Τουρκία, Αγγλία) να ξεκινήσουν άμεσα συζητήσεις για την επίλυση του κυπριακού. Η Ελλάδα μέσω του ναύαρχου Αραπάκη γνωστοποίησε στον υφυπουργό του Kissinger, Joseph J. Sisco ότι αρνείται την ανακωχή.

Στις 21 Ιουλίου 1974 τα τουρκικά αεροπλάνα κατά λάθος βομβάρδισαν τούρκικα πολεμικά πλοία. Ο Kissinger είχε ενημερώσει τον Ecevit ότι δεν υπήρχαν ελληνικά πλοία στην περιοχή, αλλά ο Ecevit δεν τον πίστεψε (Asmussen 2008: 111). Τελικά η τούρκικη αεροπορία βομβάρδισε τα πλοία παρόλο που από τον ασύρματο απελπισμένα τα πληρώματα φώναζαν στα τουρκικά ότι δέχονται φίλια πυρά. Ως αποτέλεσμα το Kocatepe βυθίστηκε και το πλοίο Mareşal Fevzi Çakmak έπαθε μεγάλη ζημία. Πέθαναν 54 στρατιωτικοί.

Στην Ελλάδα η Χούντα υπό το βάρος των γεγονότων, αποφάσισε να παραδώσει τη διακυβέρνηση στους πολιτικούς. Έτσι, την κυβέρνηση του ελληνικού κράτους ανέλαβε ο αυτοεξόριστος Κωνσταντίνος Καραμανλής που επέστρεψε από το Παρίσι. Μετά τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, στην Κύπρο, η εξουσία πέρασε από τον Σαμψών στον Κληρίδη (Firat 2012:174-186).

Η Τουρκία αποφάσισε να ακολουθήσει τις υποδείξεις του ΟΗΕ για ανακωχή. Η τούρκικη πλευρά θεωρούσε πως ο νέος πρωθυπουργός, Κωνσταντίνος Καραμανλής, θα ήταν ανοιχτός στην επίλυση μέσω της διπλωματικής οδού (Firat 2012: 174-186).

Στις 25 Ιουλίου 1974 ξεκίνησαν οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των μερών στη Γενεύη. Στη διάσκεψη αυτή συμμετείχαν ο υπουργός εξωτερικών της Τουρκίας Turan Güneş, της Ελλάδας Γεώργιος Μαύρος και της Αγγλίας James Callahan. Επιπλέον οι ΗΠΑ, η Σοβιετική Ένωση και ο ΟΗΕ έστειλαν παρατηρητές. Οι συζητήσεις γίνονταν κάτω από δύσκολο κλίμα. Από τη μία μεριά, η νεοσύστατη ελληνική κυβέρνηση ένιωθε αδύναμη και κυριαρχούσε σε αυτή ο φόβος ενός νέου πραξικοπήματος. Από την άλλη μεριά, η Τουρκία φοβόταν για την ασφάλεια τόσο των στρατευμάτων της όσο και των Τουρκοκύπριων που κατοικούσαν στο υπόλοιπο νησί μαζί με τους Ελληνοκύπριους. Το Πρωτόκολλο της Γενεύης ικανοποιούσε το μεγαλύτερο ποσοστό των αιτημάτων της Τουρκίας. Δε θα μπορούσαμε να το χαρακτηρίσουμε ως πρωτόκολλο καθαρής ανακωχής, ωστόσο, με το πρωτόκολλο αυτό θεμελιώθηκε το νέο καθεστώς της Κύπρου (Firat 2012: 174-186).

Στις 12 Αυγούστου 1974 ξεκίνησε η δεύτερη Διάσκεψη της Γενεύης. Σε αυτή την διάσκεψη έκτος από τους υπουργούς εξωτερικών της Τουρκίας Turan Güneş, της Ελλάδας Γεώργιο Μαύρο και της Αγγλίας James Callahan συμμετείχαν και εκπρόσωποι των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων με τους Γλαύκο Κληρίδη και Rauf Denktaş αντίστοιχα. Ο Τουρκοκύπριος Rauf Denktaş πρότεινε την ίδρυση ομοσπονδιακού κράτους σε γεωγραφική βάση. Ο Güneş την ίδια μέρα πρότεινε στον Callahan την «καντονική λύση». Σύμφωνα με την πρόταση αυτή, θα ιδρύονταν μία τουρκοκυπριακή περιοχή εντός της Κύπρου με έξι καντόνια. Στο άκουσμα της πρότασης αυτής οι Κληρίδης και Μαύρος ζήτησαν προθεσμία 36 ωρών, ώστε να απαντήσουν. Ο Güneş απέρριψε το αίτημα τους σκεπτόμενος πως η ελληνική πλευρά θέλει μόνο να κερδίσει χρόνο, ώστε να αντιδράσει κατάλληλα. Έτσι, έστειλε στην Άγκυρα το σύνθημα «η Αϊσέ πάει διακοπές». Το μήνυμα που κρυβόταν πίσω από αυτό ήταν να ξεκινήσει η δεύτερη επιχείρηση τούρκικης απόβασης στο νησί (Firat 2012: 174-186).

Στις 14 Αυγούστου 1974 ξεκίνησε η δεύτερη τούρκικη εισβολή στην Κύπρο. Σε δύο μέρες οι Τούρκοι είχαν καταφέρει να φτάσουν ως την Αμμόχωστο και στη συνέχεια κήρυξαν ανακωχή (Firat 2012: 174-186).

Η δεύτερη επιχείρηση της Τουρκίας δέχθηκε την κατακραυγή της διεθνούς κοινής γνώμης. Σε αντίθεση με την πρώτη, που θεωρήθηκε αναγκαία και δίκαιη για

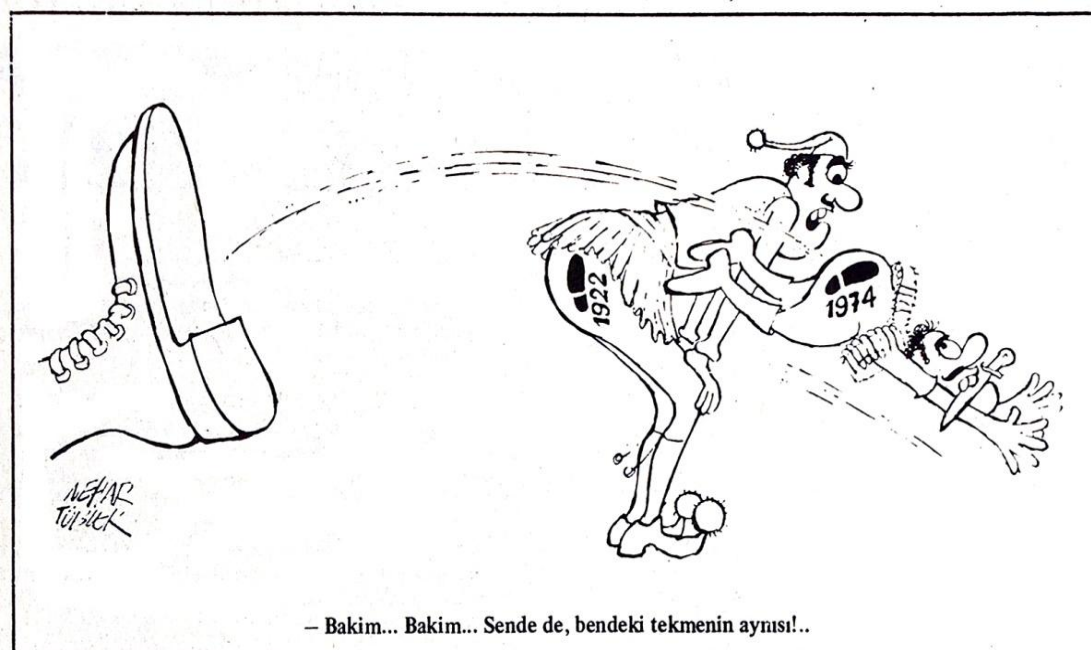
την τήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας στην Κύπρο, η δεύτερη χαρακτηρίστηκε εισβολή. Η τούρκικη πλευρά δεν σεβάστηκε την νεοσύστατη ελληνική κυβέρνηση, προέβη σε στρατιωτικές ενέργειες εν μέσω συζητήσεων για την επίλυση του προβλήματος και τέλος καταπάτησε την συμφωνία του 1960. Τέλος, οι Τούρκοι προχώρησαν στη ζώνη κατοχής, γεγονός που σήμαινε πως ο στόχος τους δεν ήταν μόνο να προστατέψουν τους Τουρκοκύπριους. Αυτό το γεγονός ήταν που έστρεψε τη διεθνή κοινότητα εναντίον των Τούρκων (Firat 2012: 174-186).

Το κυπριακό ως και σήμερα παραμένει άλυτο ζήτημα για την Ελλάδα και τη διεθνή κοινή γνώμη. Για τη μεγάλη πλειοψηφία των Τούρκων, ο Ecevit είχε προστατεύσει με επιτυχία και ίσως είχε σώσει την τουρκική μειονότητα στην Κύπρο, αλλά, σε διεθνές επίπεδο, η ενέργεια απομόνωσε την Τουρκία (Zürcher 2004: 354-355).

Όπως ήταν φυσικό τα γεγονότα της Κύπρου αποτέλεσαν το κύριο θέμα στον ελληνικό και τούρκικο τύπο. Οι πολιτικές γελοιογραφίες δεν θα μπορούσαν να απουσιάζουν και μάλιστα πολλές από αυτές βρέθηκαν στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων της εποχής. Η θεματολογία των γελοιογραφιών αυτής της περιόδου και από τις δύο πλευρές, στοχεύει στην ανάδειξη των κλασικών στερεοτύπων για τον «άλλο». Είναι φανερό η προσπάθεια υποβάθμισης και γελοιοποίησης του «αντιπάλου» και ταυτόχρονα η καταγραφή της «δικής μας» ανωτερότητας, όπως ακριβώς περιγράφει το ιδεολογικό τετράγωνο του van Dijk (1998: 33) και περιμένουμε να ισχύει σε περιπτώσεις σύρραξης μεταξύ δύο αντίπαλων πλευρών. Οι γελοιογραφίες αυτής της περιόδου είναι σαφές ότι αποτελούν μέρος του μηχανισμού προπαγάνδας της κάθε πλευράς. Οι γελοιογραφίες που επιλέχθηκαν έχουν ως κριτήριο να αναδείξουν αυτόν ακριβώς τον μηχανισμό προπαγάνδας και την αναπαραγωγή του μέσα από τα σκίτσα των γελοιογράφων. Όπως και στην προηγούμενη περίοδο και εδώ η ανάλυση των γελοιογραφιών γίνεται στο θεωρητικό πλαίσιο της ΓΘΓΧ και της ΚΑΛ.

5.2.2. Τουρκικές γελοιογραφίες 1974

(T6) 21 Ιουλίου 1974, Hürriyet

-Για να δω... Για να δω... Και εσύ έφαγες την ίδια κλωτσιά με μένα!...

Εικαστικά, γίνεται αναφορά σε δύο ιστορικά γεγονότα, καθώς ο γελοιογράφος προσπαθεί να ταυτίσει την ήττα των Ελλήνων του 1922 με την πεποίθησή του ότι θα συμβεί το ίδιο και το 1974. Με βάση την αναλογία του μεγέθους της αρβύλας σε σχέση με τις ανθρώπινες φιγούρες, η εικαστική απεικόνιση της Τουρκίας κατασκευάζει την ταυτότητα της δύναμης που διώχνει βίαια τους Έλληνες. Ο συσχετισμός των χρονολογιών υποδηλώνει πως πάντα η Ελλάδα χάνει από την Τουρκία και κάθε φορά πιο έντονα, καθώς αυτή τη φορά η κλωτσιά στέλνει τον Έλληνα ακόμα πιο μακριά. Εδώ έχουμε μια οπτική μεταφορά με την αναπαράσταση της Τουρκίας ως αρβύλας.

Γλωσσικά, ο Έλληνας του 1922 απευθύνεται σε αυτόν του 1974 και προσπαθεί να συγκρίνει το μέγεθος της κλωτσιάς -ήττας- για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι είναι η ίδια. Η υπενθύμιση «άτυχων» ιστορικών γεγονότων για τους Έλληνες και ταυτόχρονα θριάμβων για τους Τούρκους είναι εμφανής και εξυπηρετεί το στόχο του γελοιογράφου να αναδειξει την ανωτερότητα της έσω ομάδας.

Γνωσιακά, το χιούμορ κατασκευάζεται από την υπερβολή και την χιουμοριστική φράση της λεζάντας. Η διακωμώδηση του «άλλου» και η δυσανάλογα μεγάλη απεικόνιση της αρβύλας περνάει το μήνυμα της δύναμης της έσω ομάδας. Το γλωσσικό μήνυμα τονίζει πως η έξω ομάδα, όσες φορές και να στραφεί εναντίον της Τουρκίας, πάντα θα διώκεται με βίαιο τρόπο.

(T7) 30 Ιουλίου 1974, Hürriyet

-Φτάνει, γύρνα πίσω πια.!..

Εικαστικά, ο τότε πρωθυπουργός της Τουρκίας Ecevit εμφανίζεται ως ένας κύριος κομπός, χαμογελαστός και με δυτικότροπο ντύσιμο. Κρατάει ένα κλαδί ελιάς, που συμβολίζει την ειρήνη και το προσφέρει στον μικροσκοπικό Έλληνα που έχει μπροστά του. Ο Έλληνας από την άλλη πλευρά είναι πολύ μικρός, γεμάτος νεύρα και διώχνει τον Ecevit φωνάζοντας του και δείχνοντας του το δρόμο με το δάχτυλο. Για ακόμα μία φορά ο Έλληνας κατασκευάζεται ως μία ταυτότητα που δεν έχει επίγνωση της κατάστασης του. Δίνει εντολή στον Τούρκο πρωθυπουργό, παρόλο που βρίσκεται στη σκιά και στο έλεός του λόγω του μεγεθούς του. Η τούρκικη ταυτότητα σκιαγραφείται ως καλοπροαίρετη και ειρηνικά διακείμενη έναντι των Ελλήνων, σε αντίθεση με την ελληνική που αποτυπώνεται με εχθρική συμπεριφορά έναντι των Τούρκων.

Γλωσσικά, η ταυτότητα του Έλληνα αποτυπώνεται γεμάτη θυμό καθώς παρά το μικροσκοπικό του μέγεθος απευθύνει εντολές και φωνάζει στον Τούρκο «φτάνει». Η χρήση της προστακτικής δηλώνει πως ο Έλληνας επιθυμεί την εκτέλεση της εντολής του από τον Τούρκο πρωθυπουργό. Από την άλλη πλευρά, η σιωπή του Τούρκου δείχνει την ειρηνική / μη επιθετική του διάθεση.

Γνωσιακά, η αντίθεση προκύπτει από την πολυτροπικότητα του κειμένου, δηλαδή τα δυσανάλογα μεγέθη και τις κατευθυντικές γλωσσικές πράξεις από την πλευρά του μικροσκοπικού Έλληνα. Το αναμενόμενο θα ήταν ο δυνατός Τούρκος να δίνει εντολές στον αδύναμο να αντιδράσει Έλληνα. Αντίθετα, ο Έλληνας είναι αυτός που διαμαρτύρεται χωρίς να έχει επίγνωση της (αδύναμης) κατάστασής του. Η αναλογία που υπάρχει αναμεσα στο μέγεθος της απεικόνισης του Ecevit και της ασήμαντης του Έλληνα είναι χαρακτηριστικό δείγμα της εσκεμμένης υποβάθμισης της έξω ομάδας.

(T8) 9 Αυγούστου 1974, Milliyet

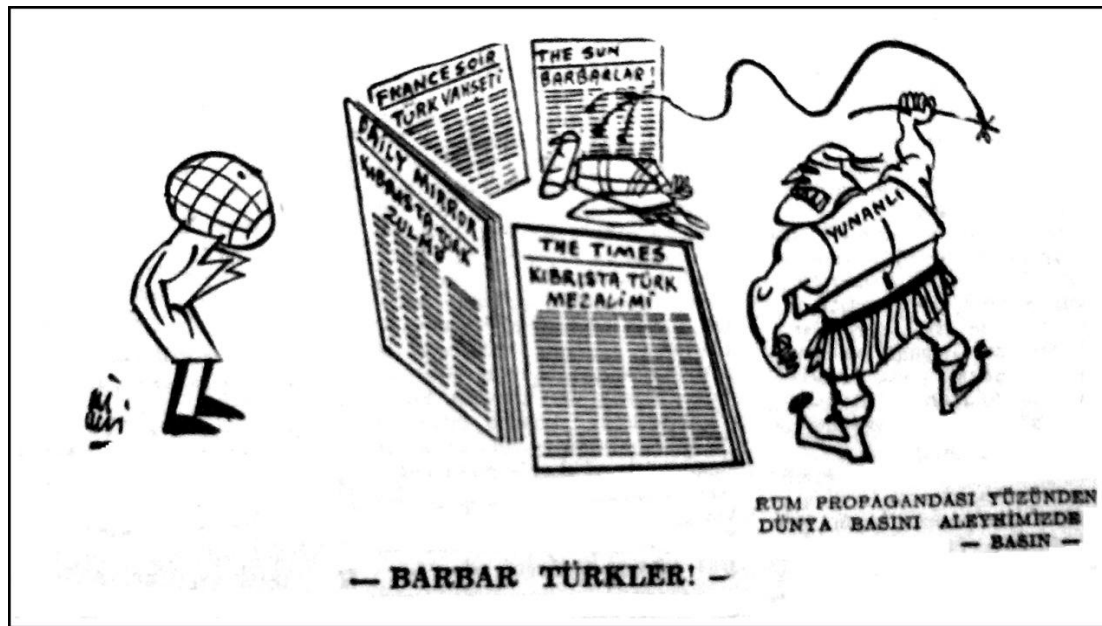
-Γράψε φίλε, οι Τούρκοι μας βασανίζουν πολύ... Βιάζουν τις γυναίκες μας! Α αυτοί; Αυτοί είναι οι Τούρκοι που λιάζονται... Τους αρέσει πολύ έτσι να ζαπλώνουν στον ήλιο τεμπέλικα... Κοίτα βοήθησα μια Τουρκάλα για να γεννήσει!... Τώρα κόβω τον ομφάλιο λώρο του μωρού... Όχι όχι... Δεν χρειάζεται φωτογραφία, γράψε εσύ αυτά που λέω.

Εικαστικά, η ελληνική πλευρά κατασκευάζεται ως βάρβαρη και άγρια. Μια μερίδα ξένων δημοσιογράφων παρουσιάζονται ως αναξιόπιστοι, γιατί ενώ είναι μάρτυρες μίας απίστευτης αγριότητας, επιλέγουν να ακούνε, να πιστεύουν και να μεταφέρουν στον κόσμο μία πλαστή και ωραιοποιημένη πραγματικότητα. Ο αιμοσταγής Έλληνας φαντάρος απευθυνόμενος στον δημοσιογράφο κρατάει από τον λαιμό ένα βρέφος που μόλις έσφαξε και δείχνει προς τους νεκρούς Τούρκους, μεταξύ αυτών και τη δολοφονημένη μητέρα του νεογέννητου βρέφους (Σακλιτζά & Γεωργαλίδου 2017).

Γλωσσικά, το κείμενο που συνοδεύει τη γελοιογραφία έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την εικόνα: οι Τούρκοι δεν είναι νεκροί αλλά τεμπέληδες που κάνουν ηλιοθεραπεία. Ο Έλληνας στρατιώτης όχι μόνο δεν αποτυπώνεται ως δολοφόνος, αλλά φαίνεται πρόθυμος να ξεγεννήσει τη μητέρα και να κόψει τον ομφάλιο λώρο του μωρού, να βοηθήσει δηλαδή στη γέννηση του. Επίσης, υπαγορεύει στον δημοσιογράφο τι να γράψει. Ο δημοσιογράφος, αντί να στηριχθεί στα όσα βλέπει, καταγράφει όσα ακούει από τον φαντάρο.

Γνωσιακά, η αντίθεση που προκαλεί το χιούμορ στον/στην αναγνώστη/τρια προκύπτει από την εξαπάτηση του δημοσιογράφου από τον Έλληνα. Ο δημοσιογράφος δεν στηρίζεται στα όσα ο ίδιος βλέπει αλλά αντίθετα καταγράφει όσα του υπαγορεύονται από τον Έλληνα στρατιώτη. Η έσω ομάδα θυματοποιείται ενώ η έξω ομάδα στοχοποιείται ως ψεύτες και αλαζόνες. Η υπερβολή στην εικόνα και το κείμενο στοχεύει και στην ειρωνεία.¹⁵

¹⁵ Το χιούμορ και η ειρωνεία είναι διαφορετικά φαινόμενα που μερικές φορές επικαλύπτονται. Η επικάλυψη αυτή συμβαίνει επειδή και τα δύο φαινόμενα βασίζονται σε κάποιου είδους αντίθεση. Η διαφοροποίησή τους οφείλεται ότι το χιούμορ στοχεύει στο γέλιο, ενώ η ειρωνεία χρησιμοποιείται για την κριτική και την επίθεση (Τσάκωνα 2004:29).

-Οι βάρβαροι Τούρκοι-

Εξαιτίας της ελληνικής προπαγάνδας ο παγκόσμιος τύπος είναι εναντίον μας.

(Οι εφημερίδες γράφουν «οι βάρβαροι, Κτηνωδία των Τούρκων, Η τυραννία των Τούρκων στην Κύπρο, Η αγριότητα των Τούρκων στην Κύπρο.»)

Εικαστικά, ο Έλληνας κατασκευάζεται να μαστιγώνει και να βασανίζει τον δεμένο Τουρκοκύπριο. Έχει χτίσει ένα τοίχος γύρω του από εφημερίδες ώστε κανείς να μην μπορεί να δει τις «πραγματικές» πράξεις του. Η παγκόσμια κοινότητα δεν μπορεί να δει την αγριότητα του Έλληνα καθώς αυτή καλύπτεται από τον διεθνή τύπο, που τον προστατεύει. Η δημοσίευση ψευδών ειδήσεων που έχει φροντίσει ο Έλληνας να μεταδοθούν δείχνει τους Τούρκους βάρβαρους. Σε αντίθεση με τις γελοιογραφίες της προηγούμενης περιόδου, ο Έλληνας σκιαγραφείται δυνατός και μεγαλόσωμος. Οι Τούρκοι είναι τώρα τα θύματα και εναντίον τους βρίσκονται όχι μόνο οι Έλληνες αλλά και όλος ο υπόλοιπος κόσμος.

Γλωσσικά, ο παγκόσμιος τύπος στρέφεται εναντίον των Τούρκων εξαιτίας της ελληνικής προπαγάνδας. Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται είναι ιδιαίτερα έντονο, στοχεύοντας στην επίκληση του συναισθήματος των αναγνωστών. Η χρήση των λέξεων «βάρβαροι, κτηνωδία, τυραννία, αγριότητα», προσπαθούν να μεταδώσουν την αδικία που υφίσταται η έσω ομάδα, καθώς είναι ψεύτικες και προϊόν της ελληνικής προπαγάνδας.

Γνωσιακά, παρατηρούμε ότι προβάλλεται η κυρίαρχη άποψη της εποχής στην Τουρκία, πως η διεθνής κοινότητα την καταδικάζει εξαιτίας της ελληνικής προπαγάνδας. Η στερεοτυπική εικόνα του Έλληνα διαφοροποιείται και ο ίδιος στοχοποιείται ως καθοδηγητής της διεθνούς κοινής γνώμης. Ο «βάρβαρος, τύραννος» στην ουσία είναι ο Έλληνας και όχι ο Τούρκος όπως τον παρουσιάζει ο διεθνής τύπος.

(T10) 17 Αυγούστου 1974, *Hürriyet*

*Ελληνοκύπριος: Πλέον πρέπει να μάθω αυτές τις λέξεις.
(Στην ταμπέλα γράφει «Ειρήνη, γαλήνη, να ζεις αδελφικά»,
ο ελληνοκύπριος διαβάζει ένα λεξικό)*

Εικαστικά, ο Ελληνοκύπριος κάθεται στην δυτική πλευρά της Κύπρου έχοντας το βλέμμα του στραμμένο στα ανατολικά. Είναι ντυμένος με την παραδοσιακή φορεσιά, έχει μουστάκι και η έκφραση του δηλώνει απόγνωση. Κρατάει ένα λεξικό στα χέρια του, καθώς είναι αναγκαίο να μάθει καινούριες λέξεις. Παράλληλα με την διαχωριστική γραμμή του νησιού είναι σηκωμένη μία πινακίδα που γράφει «*Ειρήνη, γαλήνη, να ζεις αδελφικά*».

Γλωσσικά, ο Ελληνοκύπριος δηλώνει πως ήρθε η ώρα πια να μάθει την ουσιαστική έννοια των λέξεων «ειρήνη, γαλήνη, να ζεις αδελφικά». Με τον τρόπο αυτό, ο γελοιογράφος υπονοεί πως οι Έλληνες της Κύπρου μέχρι τότε δεν φρόντιζαν να έχουν ειρηνική συνύπαρξη με τους Τουρκοκύπριους. Η λέξη «*lazım*» (χρειάζεται, είναι αναγκαίο, πρέπει να) δηλώνει την αναγκαιότητα. Στην συγκεκριμένη περίπτωση αυτή αναγκαιότητα οφείλεται σε εξωτερικούς παράγοντες. Δηλαδή, οι συνθήκες αναγκάζουν τον Έλληνα να μάθει αυτές τις έννοιες.

Γνωσιακά, προκύπτει ασυμβατότητα, καθώς οι Ελληνοκύπριοι δεν γνωρίζουν τις έννοιες *ειρήνη, γαλήνη, να ζεις αδελφικά*, -έννοιες που γνωρίζουν καλά οι Τούρκοι- και χρειάζονται το λεξικό για να τις κατανοήσουν. Ουσιαστικά, ο γελοιογράφος κατηγορεί τους Ελληνοκύπριους για τα γεγονότα που οδήγησαν στην εισβολή, την οποία δικαιολογεί ως αποστολή ειρήνης, μια και τώρα θα αναγκαστούν να συνυπάρξουν ειρηνικά με τους Τούρκους.

5.2.3. Ελληνικές γελοιογραφίες 1974

(Ε6) 24 Ιουλίου 1974, Απογευματινή

Εικαστικά, δύο τούρκοι αξιωματούχοι απεικονίζονται να συνομιλούν, με φόντο μία τούρκικη πόλη γεμάτη μιναρέδες. Αν και φοράνε στρατιωτική στολή, στο κεφάλια τους υπάρχει το φέσι. Η εικόνα τους είναι η επαναλαμβανόμενη στερεοτυπική με μουστάκι και μεγάλη μύτη. Ο ένας αξιωματικός μιλάει και ο άλλος ακούει με προσοχή τον συνομιλητή του.

Γλωσσικά, ο αξιωματούχος ρωτάει τον συνάδελφο του αν έχει καταλάβει το λόγο που διάταξε τη συσκότιση της Άγκυρας. Ο τίτλος που συνοδεύει τη γελοιογραφία βοηθά τον/την αναγνώστη/τρια να συνδυάσει τη συσκότιση της Άγκυρας με τον πιθανό κίνδυνο να βομβαρδιστεί κατά λάθος και αυτή από τα τούρκικα αεροπλάνα, όπως συνέβη με τον βομβαρδισμό τούρκικων πλοίων από την

τούρκικη πολεμική αεροπορία. Εδώ συναντάμε ξανά τη λέξη *έφεντη* (*αφέντης*) όπως και στη γελοιογραφία Ε2 του 1955, ως προσφώνηση του στρατιωτικού προς τον συνάδελφο του.

Γνωσιακά, η ειρωνεία είναι έκδηλη στην παρούσα γελοιογραφία. Αφορά τον βομβαρδισμό τούρκικων πλοίων και τη βύθιση του αντιτορπιλικού Kocatepe από τούρκικα αεροπλάνα (Firat 2012:175). Ο συνδυασμός εικόνας και λόγου, τονίζει την αδεξιότητα του τούρκικου στρατού και την αφέλεια του. Η υπερβολή που χρησιμοποιεί ο γελοιογράφος με την πληροφορία για την συσκότιση της τούρκικης πρωτεύουσας Άγκυρας, ώστε να μην βομβαρδιστεί και αυτή από τα τούρκικα πολεμικά αεροπλάνα, επιτείνει την γελοιοποίηση της ικανότητας του αντιπάλου στρατού. Παρατηρούμε πως μειώνονται τα χαρακτηριστικά της έξω ομάδας (αφελείς, ανίκανοι Τούρκοι) με στόχο την ανύψωση της έσω ομάδας (οι Έλληνες δεν κάνουν τέτοια λάθη).

(Ε7) 6 Αυγούστου 1974, Το Βήμα

Οι Τούρκοι παραβιάζουν την έσχευρία
Τού Βογγέλη Παυλίδη

Εικαστικά, ο Τούρκος απεικονίζεται ως «μπουνταλάς», χοντρός, με μουστάκι και μεγάλη μύτη. Φοράει φέσι και κρατάει ένα ματωμένο μαχαίρι. Σκιαγραφείται ως ένα άτομο που δεν τηρεί τις συμφωνίες και είναι αναλφάβητο. Το μαχαίρι του στάζει

αίμα και παράλληλα είναι ζωσμένος με σφαίρες, έχει πάνω του όπλο, χειροβομβίδα και μαχαίρι και μας παραπέμπει στο στερεότυπο του πολεμοχαρή Τούρκου που σκοτώνει άκριτα και χωρίς δεύτερη σκέψη. Κατασκευάζεται, ως εκ τούτου, το δίπολο της διαχρονικής επιθετικότητας του Τούρκου έναντι των Ελλήνων και υπαινικτικά των Ελλήνων ως των θυμάτων αυτής της επιθετικότητας.

Γλωσσικά, το μοναδικό πρόσωπο της απεικόνισης δηλώνει ότι δεν είναι σε θέση να διαβάσει το κείμενο που κρατάει στο χέρι του. Κατασκευάζει άρα το εθνικό στερεότυπο του αναλόγου Τούρκου. Επιπλέον, το κείμενο είναι γραμμένο στα οθωμανικά, που ως αλφάβητο αντικαταστάθηκε το 1928 από το λατινικό, και μαζί με το φέσι που φοράει, υποδηλώνει την καθήλωση του Τούρκου στην οθωμανική περίοδο και, κατά συνέπεια, την αδυναμία του να προσαρμοστεί στα δεδομένα του σύγχρονου διεθνούς δικαίου.

Γνωσιακά, χιούμορ παράγει η απεικόνιση του «μπουνταλά» εθνικά «άλλου», εικόνα την οποία στοχοποιεί τόσο ο γελοιογράφος όσο και ο/η αναγνώστης/τρια βιώνοντας ένα αίσθημα ανωτερότητας απέναντι στους Τούρκους (Σακλιτζά & Γεωργαλίδου 2017).

(E8) 7 Αυγούστου 1974, Απογευματινή

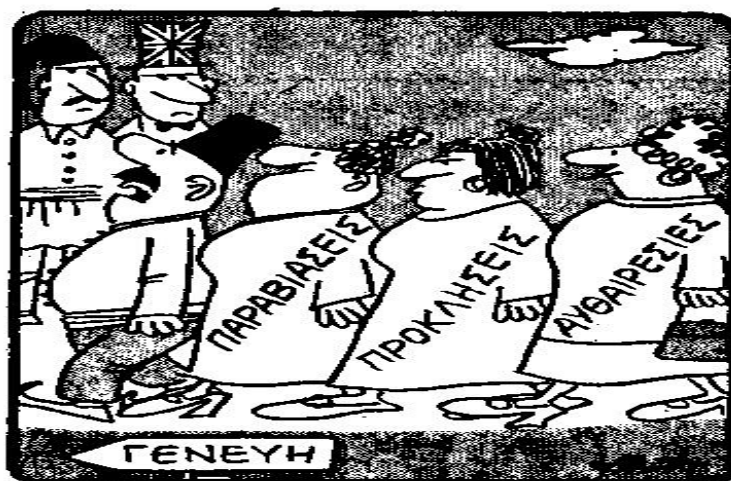
Εικαστικά, κατασκευάζονται δύο Τούρκοι με τα στερεοτυπικά εξωτερικά χαρακτηριστικά δηλαδή με μουστάκι, μεγάλη μύτη, φορώντας φέσι και τσαρούχια. Ο ένας κρατάει ένα κλεμμένο ραδιόφωνο ή τηλεόραση και ο άλλος το καπάκι από μία

λεκάνη τουαλέτας. Η ταυτότητα που κατασκευάζεται εικαστικά για την έξω ομάδα είναι αυτή του πλιατσικολόγου, που λεηλατεί άκριτα τις ελληνικές περιουσίες, είναι φτωχός και αμαθής. Επίσης, του ανθρώπου που δεν γνωρίζει την χρήση ενός σύγχρονου WC.

Γλωσσικά, ο ένας Τούρκος απευθύνεται στον άλλον λέγοντας του πως κρατάει μία κορνίζα, ενώ στην πραγματικότητα κρατάει το καπάκι μίας λεκάνης. Το όνομα Μεχμέτ είναι αρκετά συνηθισμένο στους Τούρκους και ο γελοιογράφος το χρησιμοποιεί για να κάνει ξεκάθαρο στον/στην αναγνώστη/τρια ότι τα απολίτιστα και χαμηλής νοημοσύνης άτομα που παρουσιάζει στην γελοιογραφία είναι Τούρκοι και ανήκουν στην έξω ομάδα.

Γνωσιακά, ο Τούρκος δεν γνωρίζει τι είναι το καπάκι της λεκάνης και που χρησιμοποιείται.¹⁶ Νομίζει πως κρατάει μία κορνίζα και αυτή η ασυμβατότητα είναι που προκαλεί το χιούμορ στον/στην αναγνώστη/τρια. Ο γελοιογράφος ειρωνεύεται την αμάθεια και την έλλειψη εξοικείωσης των Τούρκων με τον σύγχρονο, δυτικό τρόπο ζωής. Δεν έχουν δει ποτέ από κοντά ούτε πως είναι μία λεκάνη ούτε μία κορνίζα. Η έξω ομάδα μειώνεται έντονα.

(E9) 9 Αυγούστου 1974, Τα Νέα

— Πρώτη φορά βλέπετε χα-
ρέμι;
(Του Κώστα Μητρόπουλου)

¹⁶ Στην Τουρκία παραδοσιακά οι τουαλέτες ήταν στο έδαφος και λέγονταν «τουρκικές τουαλέτες». Οι τουαλέτες με λεκάνη και καπάκι θεωρούνται μέρος του δυτικού τρόπου ζωής και ονομάζονται «alafranga».

Εικαστικά, απεικονίζεται η σύσκεψη της Γενεύης όπου ο Έλληνας και ο Άγγλος, φορώντας τα παραδοσιακά τους ρούχα, παρακολουθούν την άφιξη του Τούρκου. Ο Τούρκος στερεοτυπικά κατασκευάζεται πάλι χοντρός, με φέσι και μουστάκι. Πίσω από τον Τούρκο, ακολουθεί ένα χαρέμι -παραδοσιακή ανατολίτικη πρακτική- από τρεις γυναίκες το ίδιο χονδρές και άσχημες, που αντιπροσωπεύουν τις «*παραβιάσεις*», τις «*προκλήσεις*» και τις «*αυθαιρεσίες*».

Γλωσσικά, ο Τούρκος απευθύνεται στον Έλληνα και τον Άγγλο ρωτώντας τους αν βλέπουν πρώτη φορά χαρέμι. Η λέξη «*χαρέμι*»¹⁷ αναφέρεται στο σύνολο των γυναικών ενός πολύγαμου μουσουλμάνου ή χρησιμοποιείται μεταφορικά και ειρωνικά για έναν άντρα που συνδέεται συναισθηματικά με πολλές γυναίκες ταυτόχρονα ή που ζει σε οικογένεια με πολλές γυναίκες. Εδώ το χαρέμι περιλαμβάνει γυναικείες φιγούρες που πάνω στα ρούχα τους αναγράφεται «*παραβιάσεις, προκλήσεις, αυθαιρεσίες*». Με τις λέξεις αυτές, ο γελοιογράφος προσδίδει στον Τούρκο στερεοτυπικές αρνητικές πρακτικές.

Γνωσιακά, ο γελοιογράφος κατασκευάζει τον Τούρκο να ακολουθείται από το χαρέμι του. Το χαρέμι ήταν παράδοση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και δεν υπάρχει πλέον στην σύγχρονη Τουρκία. Η κατασκευή αυτή τονίζει την οπισθοδρομικότητα του Τούρκου και την σαφή διαφορά του από την δυτική κουλτούρα. Μέσω της οπτικής μεταφοράς το χαρέμι φαίνεται να περιλαμβάνει άσχημες γυναικείες φιγούρες που συμβολίζουν τις κακές πρακτικές του Τούρκου (*παραβιάσεις, προκλήσεις, αυθαιρεσίες*) και προκαλούν το χιούμορ. Ο γελοιογράφος ειρωνεύεται σκληρά την έξω ομάδα, για την οποία κατασκευάζει μία ταυτότητα που διαφέρει από τον δυτικό πολιτισμό.

¹⁷ Βλ. σχετικό λήμμα στο Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής.

— Κάναμε ήδη ένα λάθος με
τον Κίσσιγγκερ. Φθάνει...
(Τοῦ Κώστα Μητρόπουλου)

Εικαστικά, ο Τούρκος εμφανίζεται κοντός, άσχημος, και ξυπόλητος, κρατώντας μία ασπίδα που πάνω φέρει το κωδικό όνομα της τούρκικης εισβολής στην Κύπρο, «Αττίλα». Χτυπάει την πόρτα στην επιτροπή του Νόμπελ, για να ζητήσει το Νόμπελ Ειρήνης. Την πόρτα ανοίγει ο εκπρόσωπος της επιτροπής που τον σταματά με το χέρι προτεταμένο. Ο Τούρκος κατασκευάζεται ως πολεμοχαρής, που δεν έχει αίσθηση του μέτρου: φορώντας ρούχα κατάλληλα για πόλεμο, γεμάτος θράσος ζητάει το Νόμπελ Ειρήνης.

Γλωσσικά, ο εκπρόσωπος του ιδρύματος Νόμπελ εικονίζεται να απευθύνεται στον Τούρκο αρκετά νευριασμένος, μιλώντας του έντονα. Του λέει πως έκαναν ένα λάθος με τον Kissinger και δεν σκοπεύουν να το επαναλάβουν, δίνοντας το βραβείο Νόμπελ και στον Τούρκο.

Γνωσιακά, η αντίθεση μεταξύ της εικόνας του πολεμοχαρή Τούρκου και της αίτησης του να του απονεύουν το Νόμπελ Ειρήνης, προκαλεί το χιούμορ. Μέσω της αντίθεσης αυτής ο Τούρκος σκιαγραφείται ως αναιδής, άξεστος και θρασύς. Έχει άγνοια του προφανούς. Από την αντίδραση της επιτροπής των βραβείων Νόμπελ ο γελοιογράφος κατασκευάζει την αντίληψη ότι διεθνώς η κοινή γνώμη είναι στραμμένη εναντίον της Τουρκίας. Η στάση αυτή ενισχύει ηθικά τα μέλη της έσω ομάδας, δημιουργώντας το αίσθημα αποδοχής και μειώνει παράλληλα την έξω ομάδα που μοιάζει παρείσακτη και απομονωμένη. Έμμεση κριτική ασκείται και στην επιτροπή των βραβείων Νόμπελ για την βράβευση του Kissinger. Ο Kissinger είχε

βραβευτεί με το Νόμπελ Ειρήνης στο παρελθόν για την απόσυρση των αμερικάνικων στρατευμάτων από την περιοχή του Βιετνάμ. Ωστόσο, η κατάπαυση πυρός δεν είχε μεγάλη διάρκεια, για αυτό και εδώ η απονομή του Νόμπελ στον Kissinger έμμεσα χαρακτηρίζεται ως ένα λάθος που δεν πρέπει να επαναληφθεί με τη βράβευση του Τούρκου που χαρακτήρισε την πολεμική του επιχείρηση στην Κύπρο ειρηνευτική διαδικασία.

5.2.4. Συμπεράσματα για τις γελοιογραφίες του 1974

Στις τούρκικες γελοιογραφίες του 1974, η εικόνα του Τούρκου ποικίλλει. Άλλοτε παρουσιάζεται ως ειρηνοποιός και άλλοτε ως δυνατός στρατιώτης που κατατροπώνει τους Έλληνες. Ωστόσο, αν και δυνατός, σε κάποιες περιπτώσεις αποτυπώνεται ως θύμα. Έτσι, οι Τούρκοι, αν και επιδιώκουν την ειρηνική συνύπαρξη με τους Έλληνες, αυτό δεν γίνεται δυνατό και το φταίξιμο πέφτει στην ελληνική πλευρά. Οι τούρκικες λεηλασίες στην Κύπρο αποσιωπώνται, ενώ δεν υπάρχει καμία αναφορά στον βομβαρδισμό των τούρκικων πλοίων από την τούρκικη αεροπορία.

Από την άλλη μεριά, οι Έλληνες σκιαγραφούνται σαν χαρακτήρες γεμάτοι έπαρση, που δεν παραδειγματίζονται από τα λάθη του παρελθόντος. Είναι βάρβαροι, προπαγανδίζουν και παραπληροφορούν, είναι αιμοσταγείς, ψεύτες και αδίστακτοι. Εξωτερικά φέρουν την στερεοτυπική εικόνα του Έλληνα με τη φουστανέλα, τα τσαρούχια, το μουστάκι και τη μεγάλη μύτη.

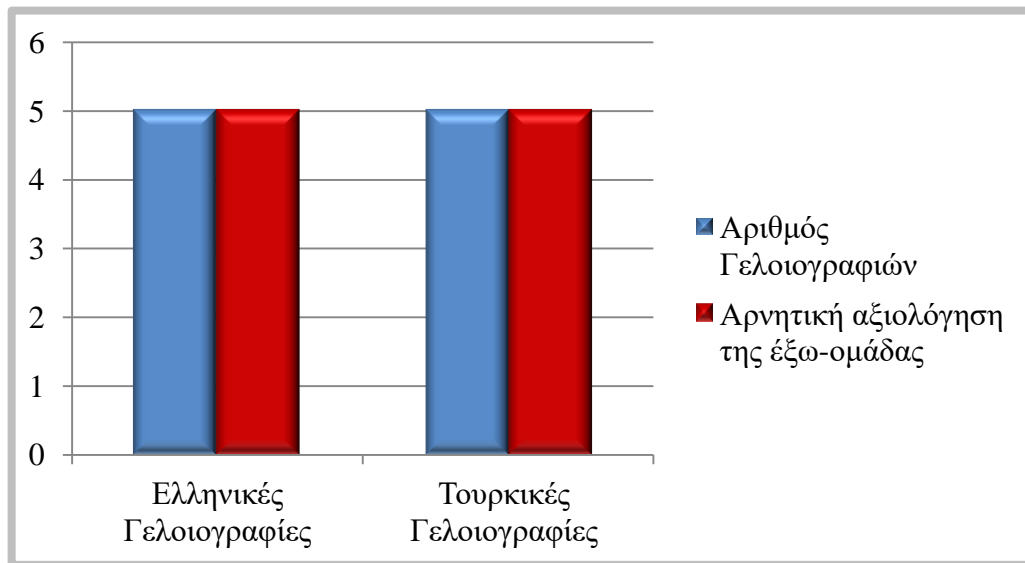
Στις ελληνικές γελοιογραφίες το θέμα που κυριαρχεί είναι η Κύπρος, και η αδεξιότητα του τούρκικου στρατού. Οι Τούρκοι παρουσιάζονται ως χαζοί, απολίτιστοι, αγράμματοι, πλιατσικολόγοι που δεν δείχνουν σεβασμό στις συμφωνίες που συνάπτουν, αλλά είναι πάντα πρόθυμοι να κάνουν αυθαιρεσίες και να προκαλέσουν. Είναι ξυπόλυτοι, άσχημοι με μεγάλη μύτη και μουστάκι. Φοράνε φέσι, παραδοσιακά ρούχα και παπούτσια και είναι πάντα οπλισμένοι. Οι Έλληνες σχεδόν δεν υπάρχουν στις ελληνικές γελοιογραφίες ή, αν εμφανίζονται, είναι πάντα σε δεύτερο πλάνο. Οι βαρβαρότητες της ΕΟΚΑ-B αποσιωπώνται.

Τόσο οι γελοιογραφίες από τα γεγονότα του 1955 όσο και του 1974 αναφέρονται σε περιόδους έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Λόγω της αντιπαράθεσης οι γελοιογραφίες και των δυο εποχών έχουν ορατές ομοιότητες καθώς είναι αναγκαία για προπαγανδιστικούς λόγους η ενίσχυση και η αναπαραγωγή των στερεοτύπων, καθώς και η ανάδειξη της ανωτερότητας της

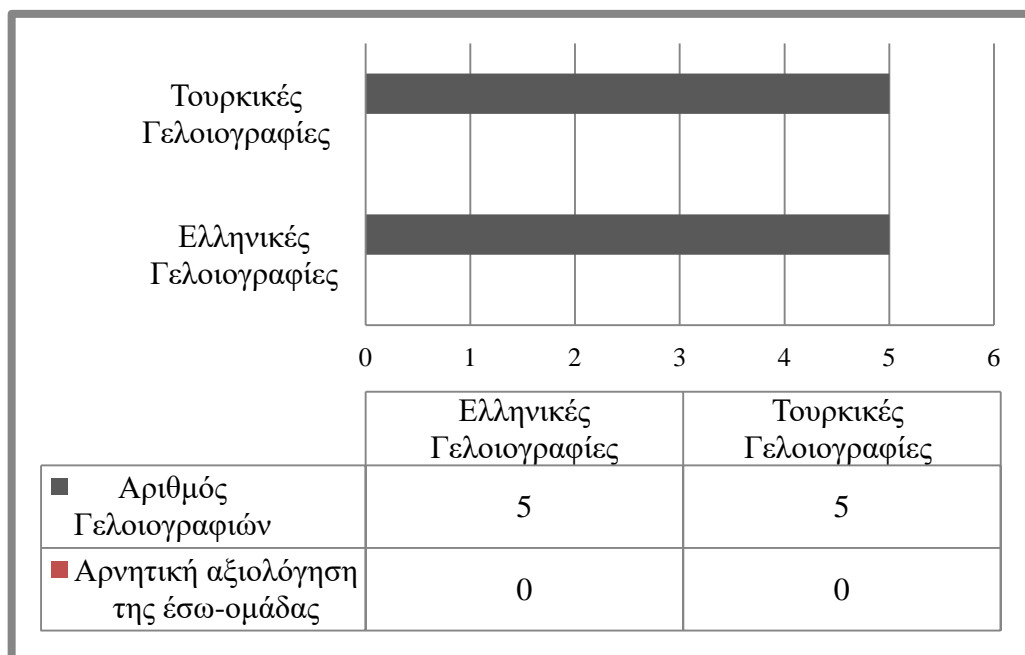
έσω ομάδας παράλληλα με την υποβάθμιση και την γελοιοποίηση, αν είναι δυνατόν, του «άλλου».

Στους παρακάτω πίνακες το ιδεολογικό τετράγωνο του van Dijk επιβεβαιώνεται. Δηλαδή, αξιολογείται αρνητικά η έξω-ομάδα και αποσιωπώνται τα αρνητικά στοιχεία της έσω-ομάδας ακριβώς όπως και την περίοδο 1955.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3-Αρνητική αξιολόγηση της έξω-ομάδας (1974)

ΠΙΝΑΚΑΣ 4-Αρνητική αξιολόγηση της έσω-ομάδας (1974)

5.3. 1999

5.3.1. Ιστορικά στοιχεία

Το 1999 στην Τουρκία υπήρξε κυβέρνηση συνασπισμού στην οποία συμμετείχαν το Αριστερό Δημοκρατικό Κόμμα υπό την ηγεσία του Bülent Ecevit, το Κόμμα Εθνικής Δράσης (Γκρίζοι Λύκοι) υπό την ηγεσία του Devlet Bahçeli και το κεντροδεξιό κόμμα του Mesut Yılmaz. Ως πρωθυπουργός ορίστηκε ο Bülent Ecevit και ως υπουργός εξωτερικών της κυβέρνησης ο İsmail Cem (Βερέμης 2005: 232). Στην Ελλάδα κυβέρνηση ήταν το ΠΑΣΟΚ με πρωθυπουργό τον Κ. Σημίτη και υπουργός εξωτερικών ήταν Γ. Παπανδρέου.

Οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών το 1999 ήταν τεταμένες. Σε αυτό οδήγησαν τόσο η κρίση στα Ίμια¹⁸, όσο και η υπόθεση Öcalan¹⁹. Συγκεκριμένα, τα γεγονότα αυτά δημιούργησαν τόσο εκρηκτικό κλίμα που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε εμπόλεμη κατάσταση. Η κρίση και τις δύο φορές αποκλιμακώθηκε (Grigoriadis, 2003).

Οι εξελίξεις αυτές είχαν αντίκτυπο στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας. Παρόλα αυτά, στο δεύτερο μισό του 1999 οι ελληνοτουρκικές σχέσεις φάνηκε να μπαίνουν σε τροχιά εξομάλυνσης. Έτσι, και οι δύο πλευρές ακολούθησαν χαμηλούς τόνους στις μεταξύ τους σχέσεις και προσπάθησαν να διατηρήσουν μία μετριοπαθή στάση. Ο απώτερος στόχος και από τις δύο πλευρές ήταν να λυθούν όλα τα θέματα που εκκρεμούσαν μεταξύ των δύο χωρών μέσα σε πνεύμα συνεργασίας και φιλικού κλίματος (Παναγιώτου 2005: 113). Εκείνη την περίοδο αναπτύχθηκε και μια ιδιαίτερη σχέση συνεργασίας και φιλίας ανάμεσα στους δύο υπουργούς εξωτερικών, Γεώργιο Παπανδρέου και İsmail Cem.

¹⁸ Τον Ιανουάριο του 1996 οι δημοσιογράφοι της τουρκικής εφημερίδας Hürriyet ανέβηκαν στην βραχονησίδα Ίμια κατέβασαν την ελληνική σημαία και ύψωσαν την τουρκική. Έλληνες στρατιώτες επανέφεραν την ελληνική σημαία. Η τότε πρωθυπουργός της Τουρκίας Çiller έθεσε θέμα τουρκικής κυριότητας στα Ίμια και θεώρησε casus belli το θέμα. Η κρίση εκτονώθηκε με την παρέμβαση των ΗΠΑ (Βερέμης 2005:211, 212).

¹⁹ Η κρυφή είσοδος του Κούρδου ηγέτη του PKK (Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν) Abdullah Öcalan στην Ελλάδα, η φυγάδευση του στην ελληνική πρεσβεία της Κένυα και η σύλληψη του από τους Τούρκους το 1999 επιδείνωσαν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Η Ελλάδα κατηγορήθηκε ότι προσέφερε άσυλο στους τρομοκράτες (Βερέμης 2005:233).

Σε αυτό το πολιτικό πλαίσιο, στις 17 Αυγούστου 1999 στην περιοχή İzmit (Νικομήδεια), έγινε σεισμός 7.4 της κλίμακας R. με αποτέλεσμα να τραυματιστούν 43.953 άτομα και να χάσουν τις ζωές τους άλλα 17.479. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία από τον σεισμό προκλήθηκαν υλικές ζημιές συνολικά σε 244.383 κτήρια (Özmen 2000: 5-7). Μετά το σεισμό στην Τουρκία οι κάτοικοι των σεισμόπληκτων περιοχών δεν βρήκαν επαρκή στήριξη από το κράτος ειδικά τις πρώτες μέρες. Επικρατούσε ένα χάος και δεν υπήρχε συντονισμός. Αντιθέτως οι «ξένοι» ήταν εκεί αμέσως. Οι «αιώνιοι εχθροί» του επισήμου λαϊκίστικου λόγου άπλωσαν χείρα βοήθειας (Atay 1999: 95-97). Τότε έγιναν κάποια περιστατικά εναντίον της «ξένης» βοήθειας που δυσαρέστησαν τον λαό, όπως κάποιες δηλώσεις του υπουργού υγείας Osman Durmuş, μέλους του εθνικιστικού κόμματος, ο οποίος χαρακτηριστικά είχε δηλώσει «Οι αληθινοί Τούρκοι δεν χρειάζονται το αίμα ενός ξένου». Οι δηλώσεις του υπουργού προκάλεσαν οργή στον κόσμο και κατακρίθηκαν από τα MME (Zürcher 2004: 387).

Η ελληνική κυβέρνηση έστειλε άμεσα ανθρωπιστική βοήθεια. Ο υπουργός εξωτερικών της Ελλάδας, Γ. Παπανδρέου, τόνισε πως η αποστολή βοήθειας στη γείτονα χώρα εκτός από ανθρωπιστικό έχει και συμβολικό, αλλά και πολιτικό χαρακτήρα. Οι εικόνες που διέρρευσαν στον Τύπο και απεικόνιζαν Έλληνες και Τούρκους να προσπαθούν από κοινού να βρουν επιζώντες στα συντρίμια είχε τεράστια απήχηση στην κοινή γνώμη (Παναγιώτου 2005: 115).

Μετά από λίγες μέρες, στις 7 Σεπτεμβρίου 1999 έγινε σεισμός στην Αθήνα της κλίμακας των 5.9 R. Το αποτέλεσμα του σεισμού ήταν να τραυματιστούν περισσότερα από 2.000 άτομα, 143 να χάσουν τη ζωή τους και περισσότεροι από 100.000 να μείνουν άστεγοι (Tselentis & Zahradnik 2000: 1143–1160). Η τουρκική ομάδα διάσωσης (Akut²⁰) ήταν η πρώτη που έφτασε στην Αθήνα για βοήθεια μέσα σε 13 ώρες μετά τον σεισμό.²¹ Η Τουρκία αποφάσισε να ανταποδώσει τη βοήθεια που είχε δεχτεί από την Ελλάδα (Παναγιώτου 2005: 115). Αν και οι σεισμοί ήταν ιδιαίτερα καταστροφικοί για τις δύο χώρες προκαλώντας υλικές ζημιές και παράλληλες απώλειες, ταυτόχρονα έχτιζαν διαύλους επικοινωνίας μεταξύ των δύο χωρών.²² Μέσω των σεισμών αυτών αναδείχθηκε η αλληλεγγύη μεταξύ των δύο

²⁰ <https://www.akut.org.tr/en> (τελευταία πρόσβαση 06.08.2017)

²¹ <http://www.milliyet.com.tr/1999/09/10/haber/hab00.html> (τελευταία πρόσβαση 06.08.2017)

²² 10.09.1999 Καθημερινή (τελευταία πρόσβαση 06.08.2017)

λαών. Υπήρξε ολοκληρωτική μεταστροφή του κλίματος που υπήρχε παλαιότερα, καθώς από σχετική δημοσκόπηση προέκυψε πως το 57,5% των Ελλήνων είχαν πλέον εντελώς διαφορετική εικόνα για τους Τούρκους και το 51,1% θεωρούσε πως οι ελληνοτουρκικές σχέσεις πλέον θα άλλαζαν.²³ Σε μια άλλη έρευνα που έγινε στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας το ακαδημαϊκό έτος 2009-2010 με δείγμα 120 φοιτητές, το 66% των φοιτητών δήλωσαν ότι ο λόγος που καλυτέρεψαν οι ελληνοτουρκικές σχέσεις ήταν οι σεισμοί (Çankaya 2016: 69-88).

Σύμφωνα με την Demirözü (2003), η ελληνική κοινωνία στην «εικονική κοινωνική μνήμη» της έχει μια αρνητική εικόνα για τους Τούρκους. Παρόλο που είχε αυτήν την εικόνα, προσέφερε βοήθεια στον σεισμό του 1999. Πρώτη φορά είδε τον «Τούρκο» όχι ως μια αφηρημένη αρνητική εικόνα, αλλά ως έναν κανονικό άνθρωπο, έναν άνθρωπο που πονάει και δεν αποτελεί κίνδυνο. Το ίδιο ισχύει και για την τουρκική κοινωνία (Demirözü 2003: 187-194).

Τα τραγικά αυτά γεγονότα προέβησαν με τον πιο δυναμικό τρόπο τη σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και τόνισαν την αναγκαιότητα ειρηνικής συνύπαρξης. Οι δύο αυτοί σεισμοί κατάφεραν να περιορίσουν μύθους και φοβίες που είχαν καλλιεργηθεί επί χρόνια στους Έλληνες και τους Τούρκους (Παναγιώτου 2005: 116). Στην πολιτική σκηνή, απότοκο των εξελίξεων αυτών ήταν η Ελλάδα, στη συνάντηση κορυφής της ΕΕ που έλαβε χώρα στο Ελσίνκι τον Δεκέμβριο του 1999, να αποσύρει το βέτο που ασκούσε επί χρόνια και να αντιμετωπίσει θετικά τις προσπάθειες της Τουρκίας για την ένταξή της στην ενωμένη Ευρώπη (Ντόκος 2010: 10).

Σε αυτή την περίοδο, ο τύπος μέσω της γελοιογραφίας παρουσιάζει μια τελείως διαφορετική κατάσταση σε σχέση με τις προηγούμενες περιόδους που εξετάσαμε. Οι γελοιογράφοι «γκρεμίζουν» τα στερεότυπα και «χτίζουν» μια διαφορετική εικόνα για τον «άλλο». Σε αυτό το υποκεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να δείξουμε ότι η κριτική μέσω του χιούμορ δεν έχει στόχο τον παραδοσιακό εχθρό πλέον, αλλά μέλη της εσωτερικής ομάδας και φτάνει ακόμα και στην κριτική της εξουσίας. Οι γελοιογραφίες που επιλέχθηκαν έχουν ως κριτήριο να αναδείξουν την αναστροφή του στόχου του χιούμορ των γελοιογράφων.

²³ 14.12.1999 Τα Νέα (τελευταία πρόσβαση 06.08.2017)

5.3.2. Τουρκικές γελοιογραφίες 1999

(T11) 24 Αύγουστου 1999, Cumhuriyet

Υπουργός υγείας (της Τουρκίας): Δεν θέλω ελληνικό αίμα!

Δεν μπορώ να επιτρέψω την αρμενική βοήθεια!

Δεν έχουμε ασθενείς για να δώσουμε στο αμερικανικό νοσοκομείο!

Δεν έχουμε ανάγκη για τους γιατρούς που δεν ξέρουμε πώς ζουν!

Οι εθελοντές να μην ενοχλούν!

Ο τραυματίας: Η κατάστασή του είναι πιο βαριά. Πρώτα να σώσετε αυτόν.

Εικαστικά, το κεντρικό πρόσωπο που εμφανίζεται σε αυτή τη γελοιογραφία είναι ο Τούρκος υπουργός υγείας. Σε δεύτερο πλάνο απεικονίζονται οι υλικές καταστροφές που ο σεισμός δημιούργησε καθώς και μια ομάδα τραυματιοφορέων πάνω από ένα τραυματία πολίτη.

Η παρουσία του Τούρκου υπουργού, πέρα από την καρικατούρα του, επιβεβαιώνεται και από ταμπελάκι με την ιδιότητά του που φέρει στο στήθος, καθώς ο γελοιογράφος θέλει να είναι σίγουρος ότι ακόμα και αυτοί που δεν θα αναγνωρίσουν την καρικατούρα θα καταλάβουν σε ποιον αναφέρεται. Ο γελοιογράφος έχει σκιαγραφήσει τον υπουργό υγείας ως ένα τρομακτικό άνθρωπο, τρελό, θυμωμένο. Τον παρουσιάζει με γουρλωμένα μάτια, σηκωμένα φρύδια και

στόμα ελαφρώς παραμορφωμένο, η ένταση της φωνής του αναπαρίσταται ως πολύ υψηλή, ενώ η σφιγμένη γροθιά και το τεντωμένο δάκτυλο που απευθύνεται στον/στην αναγνώστη/τρια, δίνουν ένα απειλητικό μήνυμα.

Οι τραυματιοφορείς παρουσιάζονται ο ένας με το περιβραχιόνιο της ερυθράς ημισελήνου και ο άλλος με αυτό του ερυθρού σταυρού. Είναι σαστισμένοι και μοιάζουν να μην μπορούν να πιστέψουν αυτό που βλέπουν. Ο τραυματίας δείχνει σε πολύ άσχημη κατάσταση και αιμορραγεί και, παρόλο που έχει άμεση ανάγκη περίθαλψης, εντούτοις προσπαθεί να στρέψει την προσοχή των τραυματιοφορέων προς τον υπουργό.

Γλωσσικά, ο υπουργός υγείας χρησιμοποιεί μια σειρά από αρνητικές προτάσεις. Ξεκινά φωνάζοντας «Δεν θέλω ελληνικό αίμα!». Συνεχίζει με την πρόταση «Δεν μπορώ να επιτρέψω την αρμενική βοήθεια!». Εδώ η χρήση της αρνητικής μορφής του δυνητικού ρήματος που δηλώνει έλλειψη ικανότητας, δυνατότητας ή άρνηση άδειας, αποτυπώνει την παγιωμένη και αμετάκλητη άποψη του. Επίσης με τις προτάσεις «Δεν έχουμε ασθενές για να δώσουμε στο αμερικανικό νοσοκομείο!», «Δεν έχουμε ανάγκη για τους γιατρούς που δεν ξέρουμε πως ζουν!» και «Οι εθελοντές να μην ανακατεύονται» δείχνει άτομο που δεν μπορεί να ιεραρχήσει τις ανάγκες και να διαχωρίσει τις ιδεολογικές φαντασιώσεις του από την πραγματικότητα.

Γνωσιακά, αμέσως μετά από τον σεισμό στην Τουρκία, Ο Τούρκος υπουργός υγείας και βουλευτής του εθνικιστικού κόμματος (MHP) Osman Durmuş δήλωσε δημόσια ότι δεν θέλει καμία βοήθεια από τους ξένους γιατί οι αληθινοί Τούρκοι δεν έχουν ανάγκη τρίτων.

Η γελοιογραφία είναι γεμάτη από αντιθέσεις και ασυμβατότητες, που καυτηριάζουν τον υπουργό σε υστερία και τις αντιλήψεις που αντιπροσωπεύει. Ο αρμόδιος υπουργός αντί να αντιμετωπίσει την κατάσταση με σοβαρότητα και νηφαλιότητα, προσπαθεί υστερικά να επιβάλλει ιδέες και πρακτικές που δεν έχουν σχέση με τα καθήκοντά του. Η ανθρωπιστική βοήθεια όχι μόνο δεν γίνεται αποδεκτή από αυτόν, αλλά αποτελεί τη βάση στήριξης ακραίων ιδεολογικών απόψεων. Η καταστροφή που προκάλεσε ο σεισμός δείχνει μικρότερη από την καταστροφή που μπορεί να προκαλέσουν οι λανθασμένες απόψεις και κρίσεις των πολιτικών.

Οι τραυματιοφορείς παρόλο που ανήκουν σε διαφορετικές θρησκευτικές ομάδες (ερυθρά ημισέληνος-ερυθρός σταυρός) συνεργάζονται αρμονικά για να επιτελέσουν το έργο τους. Η υπόδειξη του βαριά τραυματισμένου πολίτη προς του τραυματιοφορείς, να ασχοληθούν με τον υπουργό που έχει μεγαλύτερη ανάγκη

ιατρικής φροντίδας από τον ίδιο χρησιμοποιεί την υπερβολή και την ειρωνεία για να κατασκευάσει μια ακόμα αντίθεση και ασυμβατότητα.

Η έσω ομάδα εδώ δεν ταυτίζεται με την εθνική ιδεολογία και την πολιτική γραμμή που προσπαθεί να περάσει ο υπουργός υγείας, αλλά παίρνει την μορφή του απλού ανθρώπου, που αντιμετωπίζει τον παραλογισμό της εξουσίας. Ο Έλληνας, ο Αρμένιος, ο ξένος, τυπικά δείγματα της έξω ομάδας σε άλλες περιπτώσεις, εδώ γίνονται αναπόσπαστα μέρη της έσω ομάδας και αντίθετα το κράτος, κυρίαρχος εκφραστής μέχρι τώρα της έσω ομάδας, τοποθετείται στην θέση του «ασύμβατου άλλου», του αντιπάλου.

(T12) 28 Αύγουστου 1999, Türkiye

*Ούτε εγώ κατάλαβα. Στο δικό μου κεφάλι έπεσε πέτρα αυτονού το χούι άλλαξε.
Έγινε καλοσυνάτος.*

Εικαστικά, ο σεισμός υποχρέωσε τον Τούρκο πολίτη, να εγκαταλείψει εσπευσμένα το σπίτι του με αποτέλεσμα τα ρούχα που φοράει να είναι ρούχα ύπνου. Τραυματισμένος έχει βρει καταφύγιο σε υπαίθριο χώρο και, παρουσία των σαστισμένων μέσω μαζικής ενημέρωσης της χώρας του, βλέπει με ευχάριστη έκπληξη τον «άσπονδο» γείτονά του να καταφθάνει εσπευσμένα και, ξεχνώντας την προαιώνια έχθρα που τους χωρίζει, να μεταφέρει όχι μόνο την απαραίτητη ιατρική βοήθεια αλλά ταυτόχρονα λουλούδια ως δείγμα αγάπης και ενδιαφέροντος, μαζί με

κλαδί ελιάς ως σύμβολο ειρήνης. Ο Έλληνας είναι χαμογελαστός και καλοπροαίρετος και αναγνωρίζεται από την παραδοσιακή ελληνική φορεσιά.

Γλωσσικά, η έκφραση «*Taş benim başıma düştü*» (έπεσε πέτρα στο κεφάλι μου) στα τουρκικά εκτός του να πάθει κάποιος κάποια καταστροφή έχει και την έννοια ότι εξαιτίας του χτυπήματος, «κουνήθηκε» ο εγκέφαλός του και άρχισε να σκέφτεται και συνεπώς να συμπεριφέρεται διαφορετικά. Η συμπεριφορά του Έλληνα ως αποκλίνουσα από το τυπικό στερεότυπο είναι ανεξήγητη με τη λογική. Η ξαφνική αλλαγή του «άλλου» δεν μπορεί να εξηγηθεί με άλλο τρόπο, οπότε επιστρατεύεται η εξωτερική παρέμβαση (πέτρα στο κεφάλι) για να δικαιολογήσει αυτή συμπεριφορά.

Γνωσιακά, εδώ έχουμε μια σειρά από αντιθέσεις και ασυμβατότητες. Ο Τούρκος τρώει την πέτρα στο κεφάλι, ο Έλληνας αλλάζει. Μια δυσάρεστη κατάσταση (σεισμός, καταστροφές) μετατρέπεται σε ευχάριστη (απρόσμενη θετική αλλαγή του άλλου, αδελφοσύνη). Το τυπικό στερεότυπο του δολοπλόκου και κακόβουλου Έλληνα αλλάζει σε χαμογελαστό και καλοπροαίρετο γείτονα. Η βοήθεια και η συμπαράσταση έρχεται από μια μη αναμενόμενη κατεύθυνση.

Εδώ η έξω ομάδα δεν αξιολογείται αρνητικά, αντιθέτως παρουσιάζεται με θετικό πρόσημο. Η έσω ομάδα παρουσιάζεται έτοιμη να δεχτεί την αλλαγή του «άλλου» χωρίς διάθεση για αποκλεισμούς.

(T13) 9 Σεπτεμβρίου 1999, Hürriyet

Να στείλετε και εμάς με ιδιωτικό αεροπλάνο στην Αθήνα αδελφέ μήπως έχουν έλλειψη από πλιατσικολόγους.

Εικαστικά, ο γελοιογράφος παρουσιάζει έναν πλιατσικολόγο και έναν απλό καθημερινό πολίτη. Ο πλιατσικολόγος είναι άσχημος, με μεγάλη μύτη, μεγάλα δόντια και έχει μουστάκι. Το βλέμμα του είναι επιθετικό. Είναι φτωχός και ακόμα και το τσουβάλι που κουβάλα είναι μπαλωμένο. Σκιαγραφείται ως ένας πρωτόγονος Τούρκος και το μόνο που σκέπτεται είναι να εκμεταλλευτεί την κατάσταση, είναι καιροσκοπός και κλέφτης. Ο δεύτερος Τούρκος τον κοιτάζει σαστισμένα και δείχνει έκπληκτος.

Γλωσσικά, ο πλιατσικολόγος ζητάει να σταλεί με ιδιωτικό αεροπλάνο στην Αθήνα, όπως στάλθηκε η τούρκικη ομάδα διάσωσης AKUT, για να «βοηθήσει» τους ντόπιους στις λεηλασίες. Δεν μιλάει με το ιδίωμα της Κωνσταντινούπολης (πχ. χρησιμοποιείται τη λέξη «*belkim*» αντί «*belki*» που σημαίνει ίσως). Η χρήση της έκφρασης «*be abicim*» που σημαίνει ρε αδελφέ υποδηλώνει ότι ανήκει σε κοινωνική ομάδα με χαμηλή μόρφωση.

Γνωσιακά, η γελοιογραφία αναφέρεται στις μετά τον σεισμό λεηλασίες που έγιναν σε κατεστραμμένα σπίτια και καταστήματα στην Τουρκία σε συνδυασμό με την αποστολή τούρκικης ομάδας διάσωσης στην Αθήνα μετά τον σεισμό της 7^{ης} Σεπτεμβρίου.

Το χιούμορ προκαλείται από την αντίθεση που προκύπτει από το είδος της «βοήθειας» που θέλει να προσφέρει ο Τούρκος πλιατσικολόγος. Σε αυτή τη γελοιογραφία συναντάμε την όχι τόσο συχνή περίπτωση κριτικής μέλους της έσω ομάδας. Στις προηγούμενες περιόδους που εξετάσαμε, υπήρχε σαφής διαχωρισμός μεταξύ της έσω ομάδας -οι καλοί Τούρκοι- και της έξω ομάδας -οι κακοί Έλληνες-. Τα γεγονότα των σεισμών όμως σε Τουρκία και Ελλάδα φαίνεται να οδηγούν σε διαφοροποίηση των μηνυμάτων που εμφανίζονται στις γελοιογραφίες, με αποτέλεσμα τα εθνικιστικά μηνύματα να απαλείφονται και να προβάλλονται θετικές και αρνητικές ανθρώπινες συμπεριφορές. Ο «κακός άλλος» πλέον δεν είναι το μέλος της έξω ομάδας. Εδώ ασκείται κριτική σε πρακτικές κάποιων Τούρκων, μετά τον σεισμό στην Τουρκία.

στερεοτυπικών εικόνων. Τα σχολικά εγχειρίδια στην γελοιογραφία απεικονίζονται γεμάτα με όλα τα γνωστά στερεότυπα αιώνων για τον «άλλο»: «Προδότης Έλληνας, βάρβαρος Τούρκος, σφαγή, εχθρός, φόβος, κίτρινη φυλή, πρόστυχο Βυζάντιο». Αντίθετα, τα παιδιά, ελληνόπουλα και τουρκόπουλα, εμφανίζονται σαν ισότιμοι φίλοι που αφήνουν πίσω τους το παρελθόν. Αυτό αναδεικνύεται γλωσσικά, με τη χρήση του α΄ πληθυντικού προσώπου «*hafifledik*» (απαλλαχθήκαμε, γίναμε ελεύθεροι) (Σακλιτζά & Γεωργαλίδου 2017).

Γνωσιακά, η γελοιογραφία καυτηριάζει τα συντηρητικά εκπαιδευτικά συστήματα των δύο χωρών και τα αρνητικά στερεότυπα που προβάλλουν. Η υπέρβαση της βαρύτητας και, κατά συνέπεια, η «πτήση» των παιδιών έχει την μεταφορική έννοια της υπέρβασης των στερεοτύπων, καθώς τα παιδιά «ξεφορτώνονται» τα οπισθοδρομικά σχολικά εγχειρίδια και σχηματίζουν μια δική τους πιο ρεαλιστική εικόνα για τον «άλλο». Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως η γελοιογραφία δημοσιεύθηκε μετά τους σεισμούς και αφού είχε σταλεί βοήθεια από και προς τις δύο χώρες.

(T15) 17 Σεπτεμβρίου 1999, Milliyet

Ζήτω, Αλλάχ Αλλάχ...

Όταν τα πράγματα ξεφεύγουν από το πολιτικό έλεγχο...

Εικαστικά, εμφανίζονται δύο ομάδες, μία Ελλήνων και μία Τούρκων, να επιτίθενται η μία στην άλλη, μόνο που αυτή η επίθεση δεν έχει σχέση με τις επιθέσεις του παρελθόντος αλλά είναι μια «επίθεση φιλίας». Οι Έλληνες και οι Τούρκοι έχουν

στα χέρια τους σημαίες και των δυο χώρων και κλαδιά ελιάς. Πάνω από κάθε ομάδα υπάρχει ένα περιστέρι που συμβολίζει -όπως και το κλαδί ελιάς- την ειρήνη. Όλοι γελάνε, όλοι είναι ευτυχισμένοι.

Γλωσσικά, αυτό που ξεχωρίζει τους Τούρκους από τους Έλληνες είναι η γλώσσα και η θρησκεία. Οι Έλληνες φωνάζουν «ζήτω» ενώ οι Τούρκοι «Αλλάχ». Με την φράση «Αλλάχ Αλλάχ» ο τουρκικός στρατός συνήθιζε να επιτίθεται στον εχθρό, εδώ με την ίδια φράση οι Τούρκοι τρέχουν για να αγκαλιάσουν τον «εχθρό». Παράλληλα και οι Έλληνες τρέχουν να αγκαλιάσουν τους Τούρκους φωνάζοντας «ζήτω». Οι Τούρκοι γνωρίζουν την λέξη «ζήτω» από τα βιβλία ιστορίας όταν οι Έλληνες μπήκαν στην Σμύρνη το 1919 και φώναζαν «Ζήτω ο Βενιζέλος».

Το μήνυμα του γελοιογράφου όπως διατυπώνεται στη λεζάντα, είναι ότι οι λαοί των δύο χωρών στην πραγματικότητα δεν έχουν τίποτε να τους χωρίζει, αλλά η πολιτική και ο πολιτικός έλεγχος είναι που δημιουργεί το πρόβλημα.

Γνωσιακά, η ασυμβατότητα σε σχέση με παλιότερες αναπαραστάσεις και πρακτικές είναι αυτή που προκαλεί το χιούμορ. Χρησιμοποιώντας την υπερβολή της «επίθεσης φιλίας» ο γελοιογράφος αποτυπώνει μέσα από το χιούμορ την αλλαγή της διάθεση των απλών πολιτών και του τρόπου που βλέπουν πλέον τον «άλλο».

5.3.3. Ελληνικές γελοιογραφίες 1999

(E11) 18 Αύγουστου 1999, Τα Νέα

Εικαστικά, ο Έλληνας και ο Τούρκος κάθονται αντικριστά. Ο καθένας φοράει τις παραδοσιακές του ενδυμασίες. Ο Τούρκος κατασκευάζεται με φέσι και τσαρούχια ενώ ο Έλληνας με φουστανέλα. Ο Τούρκος φαίνεται σκεπτικός και κάθεται πάνω σε «σεισμούς και λιμούς», ενώ ο Έλληνας κάθεται πάνω σε «δεκαετίες λιτότητας». Μεταξύ τους βρίσκεται και τους χωρίζει το Αιγαίο.

Γλωσσικά, ο γελοιογράφος εμπνευσμένος από το τραγούδι «*Μες του Βοσπόρου τα στενά*»²⁴ κατασκευάζει τον Έλληνα και τον Τούρκο να μονολογούν «*Χριστό εγώ, εσύ Αλλάχ*» που τονίζει την θρησκευτική τους διαφορά. Η θρησκεία, η χώρα και τα προβλήματα (λιτότητα, σεισμοί/λιμοί) μπορεί να είναι διαφορετικά, όμως τους ενώνει η κοινή μοίρα και με τα επιφωνήματά τους «*αχ, βαχ*» εξωτερικεύουν τον ίδιο καημό. Στη γελοιογραφία εμφανίζεται μια άλλη περίπτωση τουρκισμού. Ο τουρκισμός εδώ σηματοδοτεί το οικείο. Η χρήση του τουρκικού επιφωνήματος «*Βαχ*» δηλώνει οικειότητα, συμπόνια, απογοήτευση και κοινά προβλήματα²⁵ μεταξύ των δυο εθνών που μέχρι την παρούσα ιστορική συγκυρία ταυτίζονταν αποκλειστικά με την έσω και έξω ομάδα.

Γνωσιακά, το χιούμορ προκύπτει από την ασυμβατότητα. Ο Έλληνας και ο Τούρκος κατασκευάζονται να τραγουδάνε παρέα τα προβλήματά τους, ισότιμα, σε αντίθεση με το παρελθόν που ήταν εχθροί. Η κατάσταση τους είναι στενάχωρη, και αυτό δημιουργεί συμπάθεια και κατανόηση του ενός για τον άλλον. Σε αυτή την γελοιογραφία το εθνικό στερεότυπο δεν τονίζεται. Υπάρχουν διαφορές μεταξύ των ομάδων, αλλά τονίζονται τα κοινά τους προβλήματα.

²⁴ Τραγούδι με τον Νταλάρα από τον δίσκο Μικρά Ασία του Απόστολου Καλδάρα 1972, στίχοι Πυθαγόρα <https://www.youtube.com/watch?v=CdRHXaztN9Q>

²⁵ Βλ. σχετικό λήμμα στο Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής

(E12) 19 Αύγουστου 1999, Τα Νέα

Εικαστικά ο Τούρκος και ο Έλληνας προσπαθούν να «μπαλώσουν» το ρήγμα του σεισμού, ο καθένας στη δικιά του πλευρά. Φαίνεται ότι και οι δύο καταβάλλουν την ίδια προσπάθεια και η ένταση της προσπάθειας αυτής είναι μεγάλη, μια που παρουσιάζονται ιδρωμένοι. Τα ρούχα που φοράνε είναι πανομοιότυπα, αλλά ο Τούρκος ξεχωρίζει επειδή ο σκιτσογράφος για λόγους αναγνωρισιμότητας, τον παρουσιάζει με φέσι και μουστάκι.

Γλωσσικά, γίνεται αναφορά σε ένα πρόβλημα -σεισμός- που είναι κοινό και στις δύο χώρες. Η λέξη «ρήγμα» εδώ χρησιμοποιείται ως λογοπαίγνιο, με διπλή σημασία, δηλαδή ρήγμα στο υπέδαφος και ρήγμα στις διμερείς σχέσεις.

Στην γελοιογραφία ο Τούρκος κατασκευάζεται σαστισμένος. Καταλαβαίνουμε ότι δεν μπορεί να πιστέψει αυτό που συμβαίνει από τη φράση «*Το μόνο που δεν περίμενα*». Αυτό που δεν περίμενε, ήταν ότι ένα δυσάρεστο γεγονός θα ενώσει τους δύο χθεσινούς εχθρούς.

Γνωσιακά, τα ιστορικά και πολιτικά στερεότυπα ανατρέπονται και η ασυμβατότητα αυτή προκαλεί το χιούμορ. Το ρήγμα του σεισμού που διαπερνά την Τουρκία και την Ελλάδα, αναγκάζει τους προαιώνιους εχθρούς, Τούρκους και Έλληνες, να ενώσουν τις δυνάμεις τους για να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα που δημιουργήθηκε. Η λέξη «ρήγμα» εδώ υπονοεί μεταφορικά και τις μακροχρόνιες προβληματικές σχέσεις των δύο χωρών οι οποίες επίσης «ράβονται»-διορθώνονται. Ο «άλλος» εδώ δεν παρουσιάζεται ως εχθρός, αλλά ως ισότιμος συνεργάτης.

(Ε13) 20 Αύγουστου 1999, Τα Νέα

Του Δημήτρη Χαντζόπουλου

Εικαστικά, στα ερείπια που άφησε ο σεισμός, οι ειδικές μονάδες διάσωσης της Τουρκίας και της Ελλάδας, «AKUT» και «EMAK» απεικονίζονται να αγωνίζονται αδελφωμένες για την διάσωση των εγκλωβισμένων. Οι διασώστες ξεχωρίζουν μόνο από το περιβραχιόνιο με την σημαία της χώρας τους.

Γλωσσικά, μέσα στα ερείπια, ο Τούρκος απευθύνεται στον Έλληνα διασώστη, χρησιμοποιώντας τα αρνητικά επίθετα «ανεύθυνος» και «διεφθαρμένος» για τους εργολάβους και την κρατική εξουσία της χώρας του. Η κριτική απευθύνεται σε έναν «καινοφανή» στόχο, τους Τούρκους εργολάβους και το κράτος. Ο γελοιογράφος κατασκευάζει τους διασώστες να διαπιστώνουν, πόσο κοντά είναι οι δύο λαοί.

Γνωσιακά, η ασυμβατότητα προκύπτει και εδώ όπως και στις προηγούμενες γελοιογραφίες της περιόδου από την πλήρη αναστροφή των προσδοκώμενων. Οι Έλληνες και οι Τούρκοι από «θανάσιμοι» εχθροί κατασκευάζονται από τον γελοιογράφο σαν φίλοι και συνεργάτες. Η συνεργασία τους μετά το σεισμό, τους οδήγησε να καταλάβουν τα κοινά προβλήματα που αντιμετωπίζουν και πόσο μοιάζουν μεταξύ τους, σε αντίθεση με το μέχρι τότε στερεότυπο ότι ο «άλλος» δεν μοιάζει με τα μέλη της δικής μας έσω ομάδας, είναι διαφορετικός. Η κριτική του γελοιογράφου μετατοπίζεται από τον «άλλο» στη διαφθορά του κράτους στην κριτική της εξουσίας.

(Ε14) 15 Σεπτεμβρίου 1999, Τα Νέα

Εικαστικά, απεικονίζονται ο Τούρκος και ο Έλληνας διασώστες να κάθονται μαζί πάνω σε χαλάσματα. Τα χαρακτηριστικά τους είναι σχεδόν όμοια και το μόνο που προδίδει τη διαφορετική τους εθνικότητα είναι το αρχικά των σωμάτων στα οποία ανήκουν, στις μπλούζες τους: «AKUT» για τον Τούρκο και «EMAK» για τον Έλληνα αντίστοιχα (Σακλιτζά & Γεωργαλίδου 2017).

Γλωσσικά, οι διασώστες εύχονται και αντεύχονται να μην ξαναδούν ο ένας τον άλλο. Τα θετικά συναισθήματα είναι έκδηλα και εκφράζονται με τις προσφωνήσεις «αγαπημένε μου φίλε», «μονάκριβε μου γείτονα».

Γνωσιακά, η ασυμβατότητα προκύπτει από την αντίθεση ανάμεσα στις γλωσσικές προσφωνήσεις και τις γλωσσικές πράξεις. Οι δύο αγαπημένοι φίλοι δηλώνουν ότι δε θέλουν να συναντηθούν ξανά. Σε επίπεδο απεικόνισης, δεν επιλέγονται οι στερεοτυπικές μορφές, αλλά δύο φιγούρες σχεδόν όμοιες, με τις οποίες φαίνεται να πραγματοποιείται υπέρβαση των αρνητικών εθνοτικών στερεότυπων του «μπουνταλά», του «πονηρού», του «απατεώνα» και του «βάρβαρου» που κυριαρχούν στην εκατέρωθεν απεικόνιση του «άλλου».

Η δημοσίευση της γελοιογραφίας έγινε μετά την αμοιβαία αποστολή βοήθειας μεταξύ των δύο χωρών για τους σεισμούς που προηγήθηκαν.

Εικαστικά, ο Έλληνας και ο Τούρκος απεικονίζονται να «σπρώχνουν» τις χώρες τους ώστε να «πλησιάσουν» η μία την άλλη. Ο γελοιογράφος απεικονίζει τον Τούρκο με το χαρακτηριστικό φέσι, καταφεύγοντας στο στερεότυπο, αλλά εδώ αυτό συμβαίνει για λόγους αναγνωρισιμότητας.

Ως προς τα γλωσσικά μέσα, ο Τούρκος υπουργός εξωτερικών Cem απευθύνεται στον ομόλογο του Παπανδρέου στον ενικό και χρησιμοποιεί το υποκοριστικό «Γιωργάκη», δείγμα οικειότητας και φιλίας. Ζητάει την άποψή του για το αν οι δύο χώρες είναι αρκετά κοντά. Δεν έχουμε δηλαδή, εδώ το στερεότυπο που έχουμε συνηθίσει για τον Τούρκο, (πεισματάρης, ξεροκέφαλος, άξεστος, ισχυρογνώμων). Επιπλέον, έχουμε λογοπαίγνιο με την έννοια του «πλησιάσουμε» που έχει μεταφορική και κυριολεκτική χρήση.

Γνωσιακά, η γελοιογραφία αναδεικνύει την αντίθεση ανάμεσα στις συγκρουσιακές σχέσεις των προηγούμενων ετών και την θετική αλλαγή μετά την προσπάθεια της «χαμηλής πολιτικής» των δυο υπουργών εξωτερικών, δηλαδή του Ι. Cem και του Γ. Παπανδρέου και τους καταστροφικούς σεισμούς, που έφεραν τις δυο χώρες πιο κοντά. Οι πολιτικοί στις δυο πλευρές χρησιμοποίησαν το θετικό συναίσθημα που δημιουργήθηκε. Ασυμβατότητα υπάρχει και στο μέγεθος της προσέγγισης των δύο χωρών που ουσιαστικά εξαφανίζει το Αιγαίο, η διεκδίκηση του οποίου αποτελεί μείζον θέμα στις διμερείς σχέσεις. Το Αιγαίο, παίρνει τη μορφή και την αξία που έχει ένα ρυάκι, όπως και τα προβλήματα μεταξύ των δύο χωρών.

5.3.4. Συμπεράσματα για τις γελοιογραφίες του 1999

Η συγκεκριμένη περίοδος έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τις προηγούμενες που εξετάσαμε. Οι σεισμοί που συνέβησαν διαδοχικά στις δύο χώρες και η εκατέρωθεν βοήθεια σταμάτησαν την ανάγκη για υποβάθμιση του αντιπάλου. Η μεταστροφή του κλίματος που αποπνέουν οι γελοιογραφίες είναι φανερή και από τις δυο πλευρές. Οι γελοιογραφίες που δημοσιεύτηκαν στον ελληνικό και τον τούρκικο τύπο, δε διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ τους, καθώς το εθνικό στερεότυπο απουσιάζει και γι' αυτό το λόγο δεν μπορούν να εξαχθούν ξεχωριστά συμπεράσματα για κάθε χώρα. Και από στις δύο πλευρές κυριαρχεί το αίσθημα φιλίας και αλληλεγγύης. Ακόμα και τα αρνητικά χαρακτηριστικά μετριάζονται και δεν παίζουν σημαντικό ρόλο στις απεικονίσεις και τα κείμενα των υπό συζήτηση γελοιογραφιών.

Στις γελοιογραφίες πλέον δεν υπάρχει αρνητική αξιολόγηση για τον «άλλο». Έχουν εξαφανιστεί τα στερεότυπα «κλεφτής», «ψεύτης», «μπουνταλάς» και η αντίθεση Τούρκος/Έλληνας. Οι Τούρκοι και οι Έλληνες δεν αναπαρίστανται αρνητικά. Αυτά που πλέον αξιολογούνται αρνητικά είναι τα κακώς κείμενα των δύο χωρών και οι κακές συμπεριφορές, έστω κι αν προέρχονται από την έσω ομάδα όπως στην γελοιογραφία T13, στην οποία ο Τούρκος γελοιογράφος κατακρίνει τον Τούρκο πλιατσικολόγο και τον παρουσιάζει με άσχημα χαρακτηριστικά. Από την αρνητική κριτική δεν εξαιρείται ούτε το ίδιο το κράτος και οι λειτουργοί του, όπως η κατακραυγή για την στάση του υπουργού υγείας της Τουρκίας που αρνήθηκε την βοήθεια από τους ξένους. Αν και για τον Έλληνα είναι κάτι συνηθισμένο, για τον Τούρκο, το να καταφέρεται ενάντια στην κρατική εξουσία και να την χαρακτηρίζει διεφθαρμένη δεν είναι πολύ συνηθισμένη συμπεριφορά. Στις περισσότερες γελοιογραφίες μπορούμε να διακρίνουμε τον Έλληνα από τον Τούρκο μόνο από τη γλώσσα ή από κάποιο σήμα στα ρούχα του που προδίδει την καταγωγή του. Όσες φορές ο Τούρκος παρουσιάζεται με φέσι ή ο Έλληνας με φουστανέλα αυτό συμβαίνει γιατί εξυπηρετεί την ανάγκη δήλωσης της καταγωγής.

Σε αυτή την περίοδο θεσμοί με βαθιές ρίζες, όπως το εκπαιδευτικό σύστημα των δυο χωρών, μπαίνουν στην διαδικασία της κριτικής. Για πρώτη φορά σε αυτή την περίοδο εμφανίζεται στις τούρκικες γελοιογραφίες, η διάθεση αυτοκριτικής της έσω ομάδας που απουσίαζε από τις γελοιογραφίες των άλλων περιόδων που μελετήθηκαν. Στις ελληνικές γελοιογραφίες εμφανίζεται επίσης η διάθεση αυτοκριτικής, αλλά αυτό

το είχαμε συναντήσει και σε παλιότερες γελοιογραφίες όπου η ελληνική κυβέρνηση στοχοποιείται για αδράνεια ή παθητικότητα.

6. Συμπεράσματα

Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις μέσα από μια μακριά περίοδο συγκρουσιακής συνύπαρξης, έχουν αναδείξει μια σειρά από εθνικά/εθνοτικά στερεότυπα, όπως αυτά παρουσιάζονται μέσα από τον κυρίαρχο πολιτικό και δημοσιογραφικό λόγο. Η χιουμοριστική παρουσίαση και η πολυτροπικότητα της πολιτικής γελοιογραφίας αποτελεί ένα «βαρόμετρο» που καταδεικνύει τις περιόδους έντασης ή συνεργασίας, διαμορφώνει την αξιολόγηση του «καλού» και του «κακού» επισημαίνει τα υποτιθέμενα εθνικά χαρακτηριστικά και συνεπώς συνδιαμορφώνει τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τον εθνικά «άλλο» (Σακλιτζά-Ρηγάτος & Γεωργαλίδου, 2017).

Σε αυτό το πλαίσιο, εξετάσαμε επιλεγμένες πολιτικές γελοιογραφίες από τρεις διαφορετικές περιόδους, που δημοσιεύτηκαν στον τούρκικο και ελληνικό τύπο, ώστε να επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στα ερωτήματα που αφορούν τα γλωσσικά και τα εικαστικά μέσα με τα οποία κατασκευάζονται χιουμοριστικά οι εθνικές αξιολογήσεις. Επίσης, εξετάσαμε την μεταβολή του περιεχομένου τους ανάλογα με την ιστορική συγκυρία. Στην εξέταση των δεδομένων τα εργαλεία μας ήταν η Γενική Θεωρία για το Γλωσσικό Χιούμορ, η οποία αναλύει το γλωσσικό χιούμορ, η Κριτική Ανάλυση Λόγου, η οποία αναδεικνύει στρατηγικές κατασκευής ταυτοτήτων, σε συνδυασμό με το ιδεολογικό τετράγωνο του van Dijk, το οποίο αποτελεί εργαλείο προσέγγισης των αμοιβαίων αξιολογήσεων που ακολουθούν αντίπαλες κοινωνικές ομάδες.

Η πρώτη περίοδος που εξετάστηκε στην παρούσα εργασία ήταν το 1955. Οι τούρκικες γελοιογραφίες της περιόδου αυτής έχουν διττό χαρακτήρα: από τη μια ανυψώνουν την έσω ομάδα και από την άλλη υποβαθμίζουν την εικόνα του «άλλου». Σε αυτές, προβάλλονται συνεχώς οι ήττες των Ελλήνων και η αποτυχία της μεγάλης ιδέας. Ταυτόχρονα, ο Έλληνας παρουσιάζεται ως αναξιόπιστος και αποτυχημένος σε συνδυασμό με την εικαστική κατασκευή του ως άσχημου, με μεγάλη μύτη και την παραδοσιακή του φορεσιά, δηλαδή την φουστανέλα και τα τσαρούχια. Αντίθετα, οι Τούρκοι κατασκευάζονται σαν γενναίοι πολεμιστές και ισχυροί στην εξωτερική πολιτική.

Οι πολιτικές γελοιογραφίες που παρουσιάστηκαν στον τούρκικο τύπο το 1955 δεν ασκούν καμία κριτική στην πολιτική εξουσία και την διπλωματία της χώρας. Αποκλειστικός αντίπαλος και στόχος της κριτικής τους είναι ο «άλλος», ο Έλληνας. Αξιοσημείωτο είναι όμως το γεγονός, ότι μετά τα Σεπτεμβριανά γεγονότα, ο Έλληνας «εξαφανίζεται» και σταματάει να αποτελεί στόχο κριτικής από τις πολιτικές

γελοιογραφίες, όπως αποσιωπείται και κάθε αναφορά στα θλιβερά γεγονότα των καταστροφών και των βανδαλισμών που σημειώθηκαν.

Στις ελληνικές γελοιογραφίες αντίστοιχα, οι Τούρκοι κατασκευάζονται άσχημοι, χοντροί με φέσι και μουστάκι. Παρουσιάζονται αδιάλλακτοι και ύπουλοι. Μετά τα Σεπτεμβριανά, τονίζεται η «βάρβαρη» και άγρια πλευρά τους, καθώς παρουσιάζονται σαν αιματοβαμμένοι καταστροφείς και πλιατσικολόγοι. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι οι Έλληνες είτε απουσιάζουν από τις γελοιογραφίες αυτής της περιόδου, είτε εμφανίζονται για να ασκηθεί κριτική για την ελληνική εξωτερική πολιτική και την κυβέρνηση.

Την ίδια εικόνα με αυτή του 1955 συναντάμε και στις τούρκικες γελοιογραφίες του 1974. Ο Έλληνας ξανά υποβαθμίζεται και παρουσιάζεται ως ψεύτης και δολοπλόκος. Η μόνη διαφοροποίηση που παρατηρείται είναι ότι σε αυτή την περίοδο σκιαγραφείται και σαν βάρβαρος δολοφόνος. Η στερεοτυπική του κατασκευή με τη φουστανέλα και τα τσαρούχια εμφανίζεται στις γελοιογραφίες και αυτής της περιόδου. Ο Τούρκος πάλι παρουσιάζεται ως ειρηνοποιός που αν χρειαστεί θα επιβάλλει την ειρήνη με τα όπλα. Σε αντίθεση με τις γελοιογραφίες του 1955, εδώ οι Τούρκοι κάποιες φορές απεικονίζονται ως θύματα των Ελλήνων. Φυσικά όπως είναι αναμενόμενο, αποσιωπούνται οι τούρκικες λεηλασίες που έγιναν στην Κύπρο, καθώς και ο βομβαρδισμός τούρκικων πλοίων από την τούρκικη πολεμική αεροπορία.

Την ίδια περίπου εικόνα υποβάθμισης του «άλλου» συναντάμε και στις ελληνικές γελοιογραφίες της ίδιας περιόδου. Ο Τούρκος κατασκευάζεται γλωσσικά ως χαζός, αγράμματος, απολίτιστος, άγριος και έτοιμος για βία και λεηλασία. Επίσης, υπάρχει ειρωνεία για την αδεξιότητα του τούρκικου στρατού. Εικαστικά, παρατηρείται η ίδια εικόνα του 1955 δηλαδή, είναι χοντρός και ξυπόλητος με τα παραδοσιακά ρούχα, φέσι και μουστάκι. Οι Έλληνες, όπως στις γελοιογραφίες του 1955, πάλι απουσιάζουν, καθώς εμφανίζονται μόνο σε μία γελοιογραφία σε δεύτερο πλάνο. Στις γελοιογραφίες αυτής της περιόδου, αποσιωπούνται γεγονότα όπως οι βαρβαρότητες της ΕΟΚΑ-Β και η ατυχής επιχείρηση ΝΙΚΗ²⁶ κατά την οποία ελληνικά μεταγωγικά αεροσκάφη δέχθηκαν φίλια πυρά από την κυπριακή εθνοφρουρά.

Στην τρίτη περίοδο που εξετάσαμε (1999), η πλήρης μεταστροφή στις πολιτικές γελοιογραφίες που δημοσιεύτηκαν στον ελληνικό και τούρκικο τύπο είναι φανερή. Οι

²⁶ Μήτσαινας, Γ. 2004. Ελληνικά φτερά στην Κύπρο. Αθήνα.

Τούρκοι και οι Έλληνες πλέον παρουσιάζονται με το «ανθρώπινο» πρόσωπό τους και όχι μόνο αποφεύγονται τα στερεότυπα, αλλά σε μια προσπάθεια υπερδιόρθωσης τους: κατασκευάζεται ο φιλικός και συμπονετικός γείτονας που είναι έτοιμος να συνδράμει ηθικά και υλικά. Η κριτική πλέον μεταφέρεται στους θεσμούς δημιουργίας στερεοτύπων (πχ. εκπαίδευση) και για πρώτη φορά βλέπουμε στις τούρκικες γελοιογραφίες να επιχειρείται κριτική στην εξουσία, καθώς και σε νοοτροπίες μελών της έσω ομάδας που στρέφονται εναντίον του συνόλου.

Στις γελοιογραφίες των περιόδων που εξετάσαμε εμφανίζονται τουρκισμοί. Όπως επισημαίνει ο Κυριαζής, οι αντιγραφές από τα τουρκικά παρέχουν πολλές δυνατότητες υφολογικής αξιοποίησης (Κυριαζής 2010: 368). Αυτό αποδεικνύεται και στις γελοιογραφίες που μελετήσαμε. Την περίοδο 1955 και 1974 οι τουρκισμοί χρησιμοποιούνται κυρίως για υποβάθμιση της έξω ομάδας, ενώ το 1999 υπάρχει ανατροπή και οι τουρκισμοί χρησιμοποιούνται ως μάλλον θετική αναφορά στη μακραίωνη συνύπαρξη των δύο λαών.

Παρότι οι γελοιογραφίες που εξετάστηκαν έχουν δημοσιευτεί σε εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας με διαφορετικές ιδεολογικές κατευθύνσεις, παρατηρείται ότι συμβαδίζουν με το πνεύμα και το κλίμα που προκύπτει από τις πολιτικές συγκυρίες και δεν ανατρέπουν τα κυρίαρχα στερεότυπα. Στις δύο πρώτες περιόδους, που ήταν περίοδοι έντασης και σύγκρουσης για την Ελλάδα και την Τουρκία, η αρνητική εικόνα του «άλλου» παραμένει σταθερή. Οι γλωσσικές κατασκευές και οι εικαστικές απεικονίσεις παρουσιάζουν τον εκάστοτε «άλλο» ως κακόβουλο, αδαή και βίαιο. Στην τρίτη περίοδο όμως, που οι σεισμοί δημιούργησαν ανθρωπιστική κρίση, παρατηρείται ότι η ένταση μειώνεται και υπάρχει μια αμφίπλευρη συνεργασία. Αυτό έχει άμεση αντανάκλαση στις γελοιογραφίες της περιόδου καθώς τα κυρίαρχα στερεότυπα φαίνεται να διαφοροποιούνται. Η γλωσσική κατασκευή και η εικαστική απεικόνιση δηλώνει την επιθυμία υπέρβασης των διαφορών, χρησιμοποιώντας θετικές προσφωνήσεις και ομοιότητα ανάμεσα στα εικονιζόμενα πρόσωπα. Όταν στις γελοιογραφίες της περιόδου ο Τούρκος κατασκευάζεται με φέσι ή ο Έλληνας με φουστανέλα, αυτό συμβαίνει γιατί εξυπηρετεί την ανάγκη δήλωσης της εθνικότητας.

Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελεί ότι στις πολιτικές γελοιογραφίες και των τριών περιόδων, είναι χαρακτηριστική η απουσία γυναικείων μορφών στην εικαστική απεικόνιση. Με μόνη εξαίρεση το παιδί-μαθήτριά στην γελοιογραφία T14 του 1999, στον τούρκικο τύπο, η οποία συμμετέχει μεν γλωσσικά, αλλά το νεαρό της ηλικίας της δεν την τοποθετεί ως εκπρόσωπο του φύλου της. Επίσης, διακρίνουμε την

παρουσία του χαρεμιού που συνοδεύει τον Τούρκο διπλωμάτη στην σύσκεψη της Γενεύης στη γελοιογραφία Ε9. Δημοσιεύτηκε στον ελληνικό τύπο το 1974 και κατασκευάστηκε για να τονίσει τα (αρνητικά) χαρακτηριστικά του Τούρκου, και όχι την παρουσία του γυναικείου φύλλου. Τέλος, στη γελοιογραφία Τ8 που δημοσιεύτηκε στον τούρκικο τύπο το 1974 υπάρχει η απεικόνιση μιας εγκύου νεκρής γυναίκας, δολοφονημένης από τον Έλληνα στρατιώτη. Πάλι εδώ, η κατασκευή απευθύνεται στο συναίσθημα του/της αναγνώστη/τριας για την αποτρόπαια συμπεριφορά των Ελλήνων στρατιωτών και όχι για να τοποθετήσει την γυναίκα σε βασικό ρόλο της γελοιογραφίας.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον επίσης, είναι το γεγονός της απουσίας αυτοστόχευσης στις πολιτικές γελοιογραφίες που δημοσιεύτηκαν στον τούρκικο τύπο τις περιόδους 1955 και 1974, όσον αφορά τις αποφάσεις της εξουσίας και την εξωτερική πολιτική. Μάλιστα, όχι μόνο υπάρχει απουσία οποιασδήποτε κριτικής, αλλά αποκρύπτονται και γεγονότα που θα μπορούσαν να αποφέρουν αρνητικές σκέψεις στην έσω ομάδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν η αποσιώπηση των λεηλασιών στα Σεπτεμβριανά, οι δολοφονίες Ελλήνων και οι λεηλασίες του τούρκικου στρατού στην Κύπρο ή η βύθιση του Kocatepe και οι θάνατοι των μελών του πληρώματός του εξαιτίας πυρών που δέχθηκε κατά λάθος από αεροπλάνα της τούρκικης αεροπορίας. Ομοίως απουσιάζουν από τη θεματολογία των ελληνικών γελοιογραφιών του 1974 τα γεγονότα με αρνητικό πρόσημο, όπως οι ενέργειες της ΕΟΚΑ-Β στην Κύπρο και τα φίλια πυρά που δέχθηκαν τα αεροπλάνα της στρατιωτικής επιχείρησης ΝΙΚΗ. Τα γεγονότα που ακολούθησαν το σεισμό του 1999 όμως ανατρέπουν αυτή τη στάση, ίσως και λόγω της απουσίας έντασης με την έξω ομάδα εκείνη την περίοδο. Οι γελοιογράφοι της περιόδου αντίθετα, στοχοποιούν και κριτικάρουν έντονα το κράτος τους και την αναποτελεσματικότητά του.

Στην πολιτική γελοιογραφία, εκτός από την εικόνα, τα γλωσσικά μέσα, είτε αποδίδουν ευθύ λόγο στα εικονιζόμενα πρόσωπα είτε αποτελούν σχολιασμό. Σε κάθε περίπτωση, εμπεριέχουν άμεσες και έμμεσες αξιολογήσεις που ενισχύουν τα κυρίαρχα στερεότυπα. Επίσης, επιτελούν τη λειτουργία της αξιολόγησης ενεργώντας συμπληρωματικά ως προς το πολυτροπικό σύντομο αφηγηματικό κείμενο. Η διαχρονική σύγκρουση των δυο λαών, η εικαστική τους απεικόνιση και οι γλωσσικές τους πράξεις στις γελοιογραφίες δημιουργούν το πλαίσιο της επίλυσης της ασυμβατότητας ώστε να προκύψει γνωσιακά η αξιολόγηση. Συνεπώς, με την κριτική προσέγγιση των κειμένων, αναδεικνύεται η λειτουργία του χιούμορ ως έμμεσος

τρόπος απόδοσης των κύριων αξιακών αντιθέσεων μεταξύ του «εαυτού» και του «άλλου». Επίσης, αναδεικνύεται η συνεισφορά του χιούμορ στη δημιουργία του ιδεολογικού τετράγωνου του van Dijk (Σακλιτζά-Ρηγάτος & Γεωργαλίδου, 2017). Εν κατακλείδι, τα ευρήματα από τις αναλύσεις μας, επιβεβαιώνουν τη διάταξη των αξιολογήσεων με βάση το ιδεολογικό τετράγωνο: η έσω-ομάδα αξιολογείται θετικά ενώ η έξω-ομάδα αρνητικά. Τονίζονται τα προτερήματα, ενώ απουσιάζουν ή μετριάζονται τα αρνητικά χαρακτηριστικά της έσω-ομάδας, και το εντελώς αντίθετο συμβαίνει για την έξω-ομάδα.

Ας σκεφτούμε για μια στιγμή την πιθανότητα αναδημοσίευσης αυτών των γελοιογραφιών σήμερα. Τι θα γινόταν σε αυτήν την περίπτωση; Αν και έχουν περάσει πολλά χρόνια από τη δημοσίευσή τους, οι περισσότεροι από εμάς δεν θα εκπλαγούμε. Η άμεση αναγνώριση από πλευράς μας των στερεοτυπικών χαρακτήρων υποδεικνύει ότι δυστυχώς στο πέρασμα του χρόνου δεν έχει γίνει μια σημαντική αλλαγή στο πως βλέπουμε τον «άλλον». Και αυτό επίσης μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη ότι τα στερεότυπα έγιναν ένα αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής μας ζωής (Saklica-Rigatos 2010: 59).

Βιβλιογραφία

- Αλεξανδρής Α. 1988. Το μειονοτικό ζήτημα. Στο *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*. Συλλογικό. Αθηνά: Εκδόσεις Γνώση.
- Anderson, B. 1995. *Hayali Cemaatler. Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (μτφρ: İ.Savaşır) İstanbul: Metis yayınları.
- Αρχάκης, Α. & Τσάκωνα, Β. 2004. Το γλωσσικό χιούμορ ως μέσο έκφρασης ταυτότητας: Ανάλυση δεδομένων από ανδρικές και γυναικείες νεανικές συνομιλίες. Στα *Ηλεκτρονικά πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003. Ρέθυμνο: Εργαστήριο Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης. (<http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/>) (τελευταία πρόσβαση 26/09/2017).
- Αρχάκης, Α. & Τσάκωνα, Β. 2011. *Ταυτότητες, Αφηγήσεις και Γλωσσική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Archakis, A. & Tsakona, V. 2005. Analyzing conversational data in GTVH terms: A new approach to the issue of identity construction via humor. *Humor: International Journal of Humor Research*, 18: 41-68.
- Arık, B. 1998. *Değişen Toplum Değişen Karikatür*. İstanbul.
- Arık, B. 2002. Karikatür Tarihimizde Önemli Bir Dönemeç: Marko Paşa Gazetesi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 1, 12: 238, 242-243. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019018471> (τελευταία πρόσβαση 20.08.2017).
- Arık, B. 2003. Apolitik Mizah Tartışmalarına Tarihsel Bir Bakış. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 17: 89-104.
- Atay, T. 1999. Deprem, Kan ve Bakan. *Birikim Dergisi* Sayı: 125-126 - Eylül-Ekim 1999. <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/5424/deprem-kan-ve-bakan#.WYdzzun-vIU> (τελευταία πρόσβαση 06.08.2017)
- Attardo, S. 1994. *Linguistic Theories of Humor*. Humor Research 1. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Attardo S. 2001. *Humorous Texts: A semantic and pragmatic analysis*. Mouton de Gruyter.
- Attardo, S. 2003. Introduction: the pragmatics of humor. *Journal of Pragmatics* 35 (9), 1287-1294.
- Asmussen, J. 2008. *Cyprus at War*. London: I.B. Tauris.

- Βερέμης, Θ. 2005. *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων από το 1453 έως 2005*.
Αθήνα: Το Βήμα.
- Billig, M. 1985. Prejudice, categorization and particularization: From a perceptual to a rhetorical approach. *European Journal of Social Psychology*, τόμ. 15, τχ.1, January/March 1985. 79-103.
- Billig, M. 2002. *Banal Milliyetçilik*, (μτφρ: C. Şikolar), İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Blommaert, J. & Bulcean, C. 2000. Critical Discourse Analysis. *Annual Review of Anthropology* 29: 447-466.
- Bora, T. 1995. *Milliyetçiliğin Kara Baharı*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Brummett, P. 2007. Aşgözlülük, Kolera ve Moda: Osmanlı Karikatür Aleminde Kültürel Emperyalizm. Στο *Doğuda Mizah*. (επιμ.) I. Fenoglio & F. Georgeon 140. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Γεωργαλίδου, Μ., Σηφianού, Μ & Τσάκωνα, Β. 2014. Εισαγωγή. Στο *Ανάλυση Λόγου: Θεωρία και Εφαρμογές*. 9-37. (επιμ.) Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφianού, Β. Τσάκωνα. Αθήνα: Νήσος.
- Γιαλαμπούκη, Ε. 2008. Δημοσιογραφικός Λόγος και Διακειμενικότητα. Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Φιλοσοφική Σχολή Τμήμα Φιλολογίας Τομέας Γλωσσολογίας. Θεσσαλονίκη.
- Γιάννακα, Χ. 2008. Η Συλλογική Ταυτότητα των Ελληνοκυπρίων όπως αυτή Παρουσιάζεται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Μεταπτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Πατρών Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Πάτρα.
- Γκογκίδη, Π. 2014. Εγώ, ο ξένος, ο μετανάστης, ο διαφορετικός: ο καθορισμός της ταυτότητας και της ετερότητας από Έλληνες μαθητές ΣΤ΄ Δημοτικού σχολείων της Ρόδου. Μεταπτυχιακή εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης Πανεπιστήμιο Αιγαίου Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού. Διατμηματικό-Διαπανεπιστημιακό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: Ψυχοπαιδαγωγική της Ένταξης: Ένα Σχολείο για Όλους. Ρόδος.
- Cantek, L. 2001. *Markopaşa Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chouliaraki, L. & Fairclough, N. 1999. *Discourse in Late Modernity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Çankaya, S. 2016. Greek Students View on Turkish-Greek Relations and Turkey's EU Membership Between 1991-2011: The Example of Thessaly University. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*. Yıl: 2016 Cilt: 19 Sayı: 1. 69-88.
- Διαμαντής, Φ. 2016. Από το Λόγο στο Γραμματισμό: Η Κριτική Ανάλυση Λόγου ως μεθοδολογικό εργαλείο ανάδειξης των κοινωνικών πρακτικών του Λόγου. *Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*. Τεύχος 9-10
http://www.pre.aegean.gr/revmata/issue910/12_paper%CE%94CE%99%CE%91%CE%9C%CE%91%CE%9D%CE%A4%CE%97%CE%A3-OK.pdf
 (τελευταία πρόσβαση 24.08.2017).
- Δραγώνα, Θ. 2007. Κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης Στερεότυπα και προκαταλήψεις. Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων. Κλειδιά και Αντικλειδιά. ΥΠΕΠΘ Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αθήνα.
- Demir, Ş. 2007. Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları. *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*. Sayı:12. 37-63.
http://www.arastirmax.com/en/system/files/dergiler/140016/makaleler/12/arastirmx_140016_pp_1-29.pdf (τελευταία πρόσβαση 07.08.2017).
- Demirer, M. A. 1995. *6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası*. İstanbul: Bağlam.
- Demirözü, D. 2003. Ağustos 1999 Depremi'nin Yunan Milli Kimliğinin «Öteki» İmajı Üzerinde Yarattığı Sarsıntı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 43,2. 187-194.
- El Refaie, E. 2011. The pragmatic of humour reception. Young people's responses to a newspaper cartoon. *Humour-International Journal of Humour Research*, 24 (1). 87-108.
- Engin, O. 2001. Devletin Sorumluluğu Var. *Yeni Şafak*. 06 Σεπτέμβριο 2001. (Συνέντευξη) <http://bianet.org/bianet/siyaset/4458-oktay-engin-devletin-sorumlulugu-var> (τελευταία πρόσβαση 07.08.2017)
- Eşigül, E. 2002. Cumhuriyet Dönemi Mizahı Üzerinde Değerlendirmeli Bir Bibliyografya Çalışması. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TDA Türk Halk Bilimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Fairclough, N. 1989. *Language and Power*. London and New York: Longman.
- Fairclough, N. 1995. *Media Discourse*. London: Arnold.
- Fırat, M. 2012. *Οι Τουρκοελληνικές Σχέσεις και το Κυπριακό*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης.

- Freud, S. 1998. *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkiler*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Gazetecilik. Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi. 2008. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi. Ankara. 51.
- Gellner, E. 1992 [1983]. *Έθνη και Εθνικισμός*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Georgalidou, M. 2011. Stop caressing the ears of the hooded: Political humor in times of conflict. Στο V. Tsakona & D. E. Popa (επιμ.) *Studies in Political Humor: In between Political Critique and Public Entertainment*. 83-107. Amsterdam: John Benjamins.
- Georgon, F. 2007. Osmanlı İmparatorluğunda Gülmek mi? επιμ. I. Fenoglio & F. Georgon. Στο *Doğuda Mizah*. 91-93. İstanbul: Yarı Kredi Yayınları.
- Gevgilili, A. 1987. *Yükseliş ve Düşüş. Yassıada*.
- Grigoriadis, I. 2003. The Changing Role of the EU Factor in Greek-Turkish Relations *London School of Economics and Political Science, Hellenic Observatory, 1st PhD Symposium on Modern Greece: Current Social Science Research on Greece*. 21st June 2003. London.
- Güllapoğlu, F. 1991. *Tanksız Topsuz Harekât*. Tekin Yayınevi.
- Güven, D. 2005. *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6\7 Eylül Olayları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ηρακλείδης, Α. 2001. Το ελληνικό έθνος σε έναν "εχθρικό κόσμο": εθνική αφήγηση και επιστημονικός εθνικισμός. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*. 5, 15-37.
- Ηρακλείδης, Α. 2002. *Κυπριακό Σύγκρουση και Επίλυση*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης.
- Hamilton, D. L. & et, a. 2009. The Role of Entitativity in Stereotyping, Processes and Parameters. Στο T. D. Nelson (επιμ.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination*. 179-198. New York: Psychology Press Taylor & Francis Group.
- Θεοδωρίδης, Π. 2001. Προσωπική ταυτότητα, εθνική ταυτότητα και ιδιότητα του πολίτη. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 5, 55-82.
- Καραγιαννάκη, Ε. 2016. Από την Κριτική Ανάλυση Λόγου στην ανάπτυξη του Κριτικού Γραμματισμού: Μία διδακτική πρόταση αξιοποίησης των κλασικών παραμυθιών στο γλωσσικό μάθημα, σε μαθητές/τριες της Α΄ τάξης δημοτικού. Μεταπτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας Παιδαγωγική Σχολή Τμήμα Νηπιαγωγών Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Επιστήμες της Αγωγής Διδασκαλία της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Φλώρινα.

- Καρζής, Θ. 2005. *Η σάτιρα και η παγκόσμια ιστορία της*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Καρτάλη, Μ. 2011. Πολιτική και γελοιογραφία στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Διδακτορική διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού. Θεσσαλονίκη.
- Κολύδας, Γ. 2014. Σατιρίζοντας την Ιστορία: Οι γελοιογραφίες της Δικτατορίας 1967-1974. Μεταπτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων Φιλοσοφική Σχολή Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Κοινωνία: Ιστορία-Λαϊκός Πολιτισμός. Ιωάννινα.
- Κυριαζής, Δ. Κ. 2010. Τουρκικά λεξιλογικά δάνεια στην κοινή νεοελληνική και την κοινή αλβανική: μια συγκριτική προσέγγιση. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα 30: Πρακτικά της 30ής Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.* Θεσσαλονίκη. http://www.ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_30_358_371.pdf (Τελευταία πρόσβαση 21.02.2018)
- Κωστόπουλος, Τ. 2008. «Εθνικά Θέματα» και Αυτολογοκρισία των ΜΜΕ. Στο *Όψεις Λογοκρισίας στην Ελλάδα*. Συλλογικό. Νεφέλη.
- Κώτσιου, Κ. 2005. *Εισαγωγή στην ποιητική της ανατροπής*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Kazazis, K. 1972. The status of Turkisms in the present-day Balkan languages. In *Aspects of the Balkans: Continuity and Change*. Contrib. Int. Balkan Conf. UCLA, Oct. 23-28, 1969, ed. H. Birnbaum, S. Vryonis, pp. 87-116. The Hague: Mouton.
- Kazazis, K. 1973. Ταχυδρόμος's 'Turkish Lessons'. In *Issues in Linguistics: Papers in Honor of Henry and Renée Kahane*, eds. B. B. Kachru, R. B. Lees, Y. Malkiel, A. Pietrangeli & S. Saporta, 394-408. Urbana, Chicago, London: University of Illinois Press.
- Keser, U. 2012. Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal of Modern Turkish History Studies XII/25 (2012 autumn)*, 181-226.
- Kızılyürek, N. 2002. *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kongar, E. 1986. *Kültür ve İletişim*, İstanbul.

- Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (ΛΚΝ). 2013. Θεσσαλονίκη, Α.Π.Θ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Λούβη, Α. 2002. *Περιγέλωτος Βασίλειον-Οι σατιρικές εφημερίδες και το εθνικό ζήτημα (1875-1886)*. Αθήνα: βιβλιοπωλείων της Εστίας.
- Λούβη, Α. 1998. Ο εθνικός μας κλαυσίγελως. Το Βήμα-Γνώμες. Δημοσίευση: 22/11/1998. <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=105163> (τελευταία πρόσβαση 06.09.2017)
- Λουπασάκης, Α. 2002. *Γέλιο. Η καλύτερη θεραπεία*. Αθήνα: Κέδρος.
- Laçiner, Ö. 1996. Milliyetçiliklerin Karışması. *Birikim*, No: 89.
- Μανωλοπούλου, Ι. 2015. Χαρακτηριστικά του Προγράμματος Σπουδών του 2011 για τη Γλώσσα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και Γραμματισμός. Μεταπτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Πατρών Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών. Πάτρα.
- Μήλλας, Η. 2001. *Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων. Σχολικά Βιβλία, Ιστοριογραφία, Λογοτεχνία και Εθνικά Στερεότυπα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Μήτσαϊνας, Γ. 2004. *Ελληνικά φτερά στην Κύπρο*. Αθήνα.
- Mackridge, P. 2014. Greeks' Attitudes to Turkish Features in their Language. In *When Greeks and Turks Meet: Interdisciplinary Perspectives on the Relationship Since 1923*, ed. V. Lytra. Farnham: Ashgate.
- Malikouti, E. 2017. Usage Labels of Turkish Loanwords in three Modern Greek Dictionaries. Proceedings of the 12th international conference on Greek Linguistics vol. 1. Edition Romiosini/CeMoG, Freie Universität Berlin. Alle Rechte vorbehalten.
- Malikouti, E. The humoristic effect of Turkish loanwords in Modern Greek. ICGL 13. Abstract.
- Martin, R. 2007. *The Psychology of humor: an Integrative Approach*. USA: Elsevier <https://archive.org/stream/psychologyofhumo00martrich?ref=ol#page/n0/mode/2up> (Τελευταία πρόσβαση 29.09.2017)
- Morreall, J. 1982. A New Theory of Laughter. *Philosophical Studies*. Vol. 42. 243-254.
- Morreall, J. 1997. *Gülmeyi Ciddiye Almak*. μτφρ. Κ. Arsevener; Ş. Soyer. İstanbul: İris Yayınları.

- Morreall, J. 1998. *Gülmede Yeni Bir Teori*. μφρ. M. Ekici. Millî Folklor. Ankara: Feryal Matbaacılık, C:5. S: 38. 88-105.
(<http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=38&Sayfa=87>) (Τελευταία πρόσβαση 29.09.2017).
- Νεοφύτου, Λ. 2009. Το φαινόμενο του εθνικισμού και ο ρόλος του στην εκπαίδευση: Η σωτηρία των αγαλμάτων. Πανεπιστήμιο Λευκωσίας.
<https://www.researchgate.net/publication/270800250>
- Ντόκος, Θ. 2010. Αλφαβητάρι των Ελληνοτουρκικών σχέσεων. Κείμενο Εργασίας No 11/2010. ΕΛΙΑΜΕΠ.
- Norrick, Neal R. 2000. *Conversational Narrative: Storytelling in Everyday Talk*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Ξηνταροπούλου, Μ. 2012. Η χρήση του χιούμορ από τον σύμβουλο στη συμβουλευτική διαδικασία: Μια ποιοτική έρευνα. Μεταπτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Πατρών Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Πάτρα.
- Okan, A. 2007. Misak-ı Milli. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.
<http://193.255.140.91/jspui/bitstream/1/316/1/AYSEL%20OKAN.pdf>
(τελευταία πρόσβαση 10.12.2017)
- Ölçekçi, H. 2016. Türkiye’de Milliyetçi Mizah Örneği: Çaylak Dergisi. *Humanities Sciences*. ISSN: 1308 7320 (NWSAHS)
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/nwsahuman/article/view/5000191806/5000169981> (τελευταία πρόσβαση 20.08.2017)
- Öngören, F. 1998. *Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı Ve Hicvi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öngören, F. 1983. Türk Mizah ve Karikatürü. Στο *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. τομ.5,1446. İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özer, A. 1991. Türk Mizah Dergileri ve Karikatür Sanatındaki Yeri. *Kurgu Dergisi*. Sayı 9, 225, 228. Eskişehir. <http://www.atilaozermuzeevi.com/1991/05/turk-mizah-dergileri-ve-karikatur-sanatindaki-degismeler.html> (τελευταία πρόσβαση 20.08.2017)
- Özmen, B. 2000. Türkiye Deprem Vakfı. 17 Ağustos 1999 İzmit Körfezi Depreminin Hasar Durumu. Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi Deprem Raporu. TDV/DR 010-53 Haziran 2000 Nisan 2000.

- Özocak, G. 2011. Türkiye’de Siyasi İktidarın Mizahla İmtihani: İfade Özgürlüğü ve Karikatür. The Examination of Political Power with Humour in Turkey: Freedom of Speech and Caricature. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sayı:94. 266, 269-270, 273. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-94-710> (τελευταία πρόσβαση 20.08.2017).
- Özsüer, E. 2012. Türk-Yunan İlişkilerinde “biz” ve “öteki” Önyargıların Dinamikleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, 1/2 (2012).
- Özsüer, E. 2015. Ελληνικά και Τουρκικά Βιβλία Μυθοπλασίας για Παιδικό Κοινό: Προσλήψεις και εικόνες. Διδακτορική Διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας.
- Παναγιώτου, Ν. 2005. Τύπος και Ελληνική εξωτερική πολιτική: Η παρουσίαση των ελληνοτουρκικών σχέσεων από τον ελληνικό ημερήσιο πολιτικό τύπο, κατά την χρονική περίοδο 1977-2000. Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Τμήμα Δημοσιογραφίας & Μ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκη.
- Παναγιώτου, Χ. 2015. *Η επεξεργασία του χιούμορ*. Πάτρα.
- Πασχάλης, Β. 2014. Σατιρικό σκίτσο. Σχέδιο μιας ιστορίας της γελοιογραφίας. Έκδοση: 1.0. Ιωάννινα. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://ecourse.uoi.gr/course/view.php?id=1354>. Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Περπιράκη, Μ. 2010. Η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας στα σχολικά εγχειρίδια «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» του Γυμνασίου. Μεταπτυχιακή εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Φιλοσοφικής και Παιδαγωγικής Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: Θεσσαλονίκη.
- Raskin, V. 1985. *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Ross, A. 1998: *The Language of Humour. Intertext*. London: Routledge.
- Σακλιτζά-Ρηγάτος, Τ. & Γεωργαλίδου, Μ. 2017. Η Χιουμοριστική Κατασκευή του «Άλλου» στον Ελληνικό και Τουρκικό Τύπο: Οι Γελοιογραφίες του 1955, 1974, 1999. Ανακοίνωση στο 13th *International Conference on Greek Linguistics (ICGL 13)* University of Westminster the Faculty of Social Sciences and Humanities and the Faculty of Science and Technology. London. 7-9 September 2017.

- Σακλιτζά-Ρηγάτος, Τ. Η Δύναμη της Γελοιογραφίας: Τα Σεπτεμβριανά-Οι Γελοιογραφίες στον ελληνικό και τουρκικό τύπο. Στο *Ο «αθώος» Εθνικισμός*. Ηρακλής Μήλλας (επιμ.), Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια (υπό έκδοση).
- Σακλιτζά-Ρηγάτος, Τ. 2017. Η Δύναμη της Γελοιογραφίας. Στο *1955 Ο Αγριος Σεπτέμβρης της Πόλης*. Τα Νέα. 08.09.2017. Αθήνα.
- Σαπρανίδης, Δ. 1975. *Ιστορία της Πολιτικής Γελοιογραφίας στην Ελλάδα*, τ. Α΄, Παπαζήση: Αθήνα.
- Σαπρανίδης, Δ. 2001. *Ιστορία της ελληνικής γελοιογραφίας. 3000 χρόνια αμφισβήτηση*. Ποταμός: Αθήνα.
- Σιμοπούλου, Π. 2016. Η εικόνα του παιδιού στη σύγχρονη γελοιογραφία. Η περίπτωση του σκιτσογράφου ΚΥΡ (Ιωάννης Κυριακόπουλος) (1972-2015). Μεταπτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας Παιδαγωγική Σχολή Τμήμα Νηπιαγωγών. Φλώρινα.
- Στάμου, Α. Γ. 2014. Η Κριτική Ανάλυση Λόγου: Μελετώντας τον Ιδεολογικό Ρόλο της Γλώσσας. Στο *Ανάλυση Λόγου: Θεωρία και Εφαρμογές*. 149-187. Αθήνα: Νήσος.
- Σταμπουλίδης, Α. Γ. 2010. Η Χιουμοριστικών Μηνυμάτων μέσω του Γλωσσικού και του Οπτικού Κώδικα στις Πολιτικές Γελοιογραφίες Κοινωνιογλωσσολογική Προσέγγιση. Αθήνα.
- Saklıca-Rigatos, T. 2010. Çizginin Gücü: 6/7 Eylül Olayları ve Türk ve Yunan Karikatürleri. Στο *Sözde Masum Milliyetçilik*. Herkül Millas (επιμ.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Spencer, H. “*On the Physiology of Laughter*”. Essays on Education. London: J. M. Dent, 1911.
- Stangor, C. 2009. The Study of Stereotyping, Prejudice, and Discrimination Within Social Psychology: A Quick History of Theory and Research. Στο *Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination*. T. D. Nelson (επιμ.). 1-22. New York: Psychology Press Taylor & Francis Group.
- Stroescu, O. 2014. Images of Turks in Greek Political Cartoons. Aspect of National Identity. *The Proceedings of the International Conference Communication, Context, Interdisciplinarity*. 23-24 October 2014. Language and Discourse. Volume no. 3. 2014 Tîrgu-Mureş, Mureş.

- Ταμπακέας, Η. 2001. Τα πρώτα βήματα-Η ιστορία του σκίτσου από τον 19 αι. έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στο *Ελληνική Γελοιογραφία-Δύο Αιώνες Σάτιρας*, τ. 44, Αθήνα: Η Καθημερινή Α.Ε.
- Τιλίτζ, Ντ. Η Ελλάδα στα Μίντια της Τουρκίας: Οι Επίσημες Πολιτικές, ο «Άλλος» και «Εμείς». Στο *Ο «αθώος» Εθνικισμός*. Η. Μήλλας (επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια (υπό έκδοση).
- Τσάκωνα, Β. 2004. Το Χιούμορ στον Γραπτό Αφηγηματικό Λόγο: Γλωσσική Προσέγγιση. Διδακτορική διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών Φιλοσοφική Σχολή Τμήμα Φιλολογίας Τομέας Γλωσσολογίας. Αθήνα.
- Τσάκωνα, Β. 2008. Η χιουμοριστική αναπαράσταση της πολιτικής πραγματικότητας: το παράδειγμα της σύγχρονης πολιτικής γελοιογραφίας. Στο *Ο λόγος της μαζικής επικοινωνίας. Το ελληνικό παράδειγμα*. Πολίτης, Π. (επιμ.) Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών – Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Τσάκωνα, Β. 2009. Η κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση του χιούμορ στην πολιτική γελοιογραφία. Στο *8ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας*, Ιωάννινα, 30 Αυγούστου-2 Σεπτεμβρίου 2007. Ιωάννινα, 1185.
http://www.dialogus.edu.gr/images/%CE%91%CE%A1%CE%98%CE%A1%CE%918%CE%BF_%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%95%CE%94%CE%A1%CE%99%CE%9F/043_tsakonaICGL8_OK.pdf (τελευταία πρόσβαση 13.09.2017)
- Τσάκωνα, Β. 2013. *Η κοινωνιογλωσσολογία του χιούμορ: Θεωρία, Λειτουργίες και Διδασκαλία*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Τσάκωνα, Β. 2014. Ανάλυση Πολιτικού Λόγου. Στο *Ανάλυση Λόγου: Θεωρία και Εφαρμογές*. 521-551. (επιμ.) Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφianού, Β. Τσάκωνα. Αθήνα: Νήσος.
- Τσάκωνα, Β. 2014. Ανάλυση Χιουμοριστικού Λόγου Στο *Ανάλυση Λόγου: Θεωρία και Εφαρμογές*. 306. (επιμ.) Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφianού, Β. Τσάκωνα. Αθήνα: Νήσος.
- Tajfel, H. 1978. The Social Psychology of Minorities, *Minority Rights Group Report*, αρ.38. London.
- Tanıl, B. & Gökalp, E. Μπανάλ Εθνικισμός στο Ποδόσφαιρο «Και έτσι σιγά σιγά χάνεται ο Τουρκισμός μας...» στο *Ο «αθώος» Εθνικισμός*. (επιμ.) Η. Μήλλας Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια (υπό έκδοση).

- Tsakona, V. 2006. Cartoons analyzed in GTVH terms: Towards a theory of verbal and visual humor. Paper presented at the 18th Conference of the International Society for Humor Studies, Copenhagen. Denmark. 3-7 July 2006.
- Tsakona, V. 2009. Language and image interaction in cartoons: Towards a multimodal theory of humor. *Journal of Pragmatics* 41 (6), 1171-1188.
- Tsakona, V. 2011. Humor, religion, and politics in Greek cartoons: Symbiosis or conflict? Στο H. Geybels & W. Van Herck (επιμ.), *Humor and Religion. Challenges and Ambiguities*. 248-267. London: Continuum.
- Tsakona, V. & Popa, D. E. 2011. Humor in politics and the politics of humor: An introduction. Στο V. Tsakona & D. E. Popa (επιμ.), *Studies in Political Humor: In between Political Critique and Public Entertainment*. 1-30. Amsterdam: John Benjamins.
- Tselentis, A. & Zahradnik, J. 2000. The Athens Earthquake of 7 September 1999. *Bulletin of the Seismological Society of America*. 90, 5, October 2000. 1143–1160.
- Tuncay, F. & Καρατζάς, Α. 2000. *Τουρκοελληνικό Λεξικό*. Αθήνα: Κέντρο Ανατολικών Γλωσσών και Πολιτισμού.
- Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Arşivi, Fahri Çoker Dosyası, 6 Eylül Hadiseleri Hasar Endeksi.
- Türkçe Sözlük. 1988. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- van Dijk, T. A. 1991. *Racism and the Press*. London: Routledge.
- van Dijk, T. A. 1998. Opinions and ideologies in the press. Στο Bell, Allan & Garrett, Peter (επιμ.) *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell. 21-63. <http://www.discourses.org/OldArticles/Opinions%20and%20Ideologies%20in%20the%20Press.pdf> (τελευταία πρόσβαση 23.12.2017)
- van Dijk, T. A. 1998B. Critical Discourse Analysis. <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=100284&kod=JMM654> (τελευταία πρόσβαση 13.12.2017)
- van Dijk, T. A. 2006. Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies* 11 (2), 115-140.
- Veale, T. 2005. Incongruity in humor: Root cause or epiphenomenon? *Humor-International Journal of Humor Research*. ISSN (Online) 1613-3722, ISSN

(Print) 0933-1719. DOI: <https://doi.org/10.1515/humr.2004.17.4.419>.

(τελευταία πρόσβαση 13.12.2017)

Vryonis, S. Jr. 2005. *The Mechanism of Catastrophe: The Turkish Pogrom of September 6-7, 1955, And The Destruction Of The Greek Community Of Istanbul*. New York: Greekworks.Com Inc.

Whitman, L. 1992. Denying human rights and ethnic identity: the Greeks of Turkey, *Helsinki Watch Report*, 50. Washington.

Φραγκάκη, Γ. 2010. Ο αξιολογικός ρόλος του επιθέτου και η χρήση του ως δείκτη ιδεολογίας: Μελέτη βασισμένη σε σώματα κειμένων δημοσιογραφικού λόγου Διδακτορική διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών Φιλοσοφική Σχολή Τμήμα Φιλολογίας Τομέας Γλωσσολογίας. Αθήνα.

Φραγκουδάκη, Α. & Δραγώνα, Θ. 1997. (Επμ.) Τί είν' ή πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση. 2^η έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Χάντινγκτον, Σ. 1999. Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και ο Ανασχηματισμός της Παγκόσμιας Τάξης. Terzo Books.

Χρηστίδης, Χ. 2000. *Τα Σεπτεμβριανά, Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Yilmazoglu, E. 2013. Türkiye'de Mizah Yayıncılığının Kısa Tarihi. *Gündoğusu Dergisi*, Sayı 5, Aralık 2012-Ocak 2013. (<http://www.gundogusu.net/>) <http://www.insanokur.org/turkiyede-mizah-yayinciliginin-kisa-tarihi-emre-yilmazoglu/> (τελευταία πρόσβαση 20.08.2017)

Zürcher, E. 2004. *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Διαδικτυακές αναφορές

<https://www.akut.org.tr/en> (τελευταία πρόσβαση 06.08.2017)

<http://www.discourses.org/download/articles/>

https://europa.eu/european-union/about-eu/history/1990-1999/1999_el (τελευταία πρόσβαση 29.10.2017)

<http://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>

http://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=34

<http://www.milliyet.com.tr/1999/09/10/haber/hab00.html> (τελευταία πρόσβαση
06.08.2017)

http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm? (τελευταία πρόσβαση
07.08.2017)

<http://www.tdk.gov.tr>